



RAPORT II

W dusznym uścisku brata. Relacje białorusko-rosyjskie 2020-2021



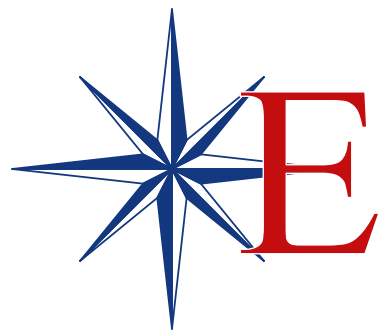
Warszawa, czerwiec 2021

STUDIUM EUROPY WSCHODNIEJ



UNIwersytet Warszawski

Pałac Potockich, Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
Tel. 22 55 22 555, fax 22 55 22 222, e-mail: studium@uw.edu.pl; www.studium.uw.edu.pl



SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	3
KRÓL- PREZYDENT- GUBERNATOR. POLITYKA ROSYJSKA I ALAKSANDR ŁUKASZENKA	7
WSPÓŁPRACA I INTEGRACJA MILITARNO-STRATEGICZNA POMIĘDZY BIAŁORUSIĄ I ROSJĄ.....	23
BIAŁORUSKO-ROSYJSKIE STOSUNKI GOSPODARCZE.....	45
CZY KULTURA BIAŁORUSKA MÓWI PO ROSYJSKU?	79
WPŁYWY ROSYJSKIE NA STANOWISKA PAŃSTW PRZESTRZENI PORADZIECKIEJ WOBEC WYDARZEŃ NA BIAŁORUSI.....	99
PRZYJACIEL MA KŁOPOTY	125
AUTORZY	143

Raport II "W dusznym uścisku brata. Relacje białorusko-rosyjskie 2020-2021"

Redakcja: Jerzy Marek Nowakowski, Justyna Olędzka, Maxim Rust

Autorzy: Jerzy Marek Nowakowski, Pavel Usov, Kacper Wańczyk, Katsiaryna Beliakova, Oleksandr Shevchenko, Justyna Olędzka

Projekt okładki i środka: Hubert Karasiewicz (Studium Europy Wschodniej UW)

© by Studium Europy Wschodniej UW & Grupa Analityczna „Białoruś w regionie”

Publikacja: czerwiec 2021

First edition. Wydanie poprawione

ISBN 978-83-67208-03-1

WSTĘP

Prezentując pierwszy z raportów Grupy Analitycznej „Białoruś w regionie”, poświęconych sytuacji na Białorusi, zatytułowaliśmy go: „Perspektywa zmiany”. Pytanie o to „kiedy?”, a nie „czy?” dyktator Białorusi będzie musiał podzielić się władzą ze społeczeństwem obywatelskim, wydawało się nam najpilniejszym i poniekąd oczywistym. Nie sadzę, że byliśmy nadmiernymi optymistami. Alaksandr Łukaszenka wciąż pozostaje politycznym zombie, w istocie skazanym na porażkę. Pytanie o to, kiedy będzie zmuszony odejść pozostaje aktualne.

Zarazem jednak zmiany w otoczeniu zewnętrznym, a przede wszystkim niewiarygodny terror rozpętany przez A. Łukaszenkę w kraju, skłaniają do zadania pytań dodatkowych. Najważniejsze z nich dotyczy „braterskiego uścisku”, w jakim Rosja trzyma Białoruś oraz sytuacji gospodarczej Mińska. Można założyć, że bez wsparcia ze strony prezydenta W. Putina A. Łukaszenka nie zdołałby utrzymać się przy władzy. Struktury siłowe Białorusi (w „Raporcie” analizuje to zjawisko Pavel Usov) są ściśle związane z Rosją. W wielu wypadkach można wręcz zadać pytanie o to, gdzie leży ich państwowa lojalność. Gdyby nie jednoznaczne wsparcie dla dyktatora ze strony Moskwy, przynajmniej część „siłowników” mogłaby stanąć po stronie sił demokratycznych.

Podobnie wygląda sytuacja z białoruską gospodarką. Jest ona uzależniona od Rosji zarówno jeśli idzie o dostawy surowców energetycznych, jak i w sferze finansowej. Wobec powolnego wycofywania się Chin z inwestycji na Białorusi i sankcji ze strony państw zachodnich, Rosja staje się jedynym realnym pożyczkodawcą dla osłabionej gospodarki Białorusi. Ścisłe związki gospodarcze obu państw analizuje w naszym „Raporcie” Kacper Wańczyk, dostrzegając postępującą peryferyzację białoruskiej ekonomiki względem peryferyjnej w skali globalnej gospodarki Federacji Rosyjskiej. Nasz „Raport” wskazuje równocześnie, że Rosja coraz mniej chętnie przeznaczająca dodatkowe środki na wspieranie białoruskiego reżimu. „Rosyjsko–białoruskie relacje gospodarcze są w rzeczywistości relacjami wąskiej grupy rosyjskiego biznesu z prezydentem A. Łukaszenką i jego otoczeniem. Jest to właśnie efekt peryferyjności białoruskiej gospodarki i specyficznej charakterystyki instytucjonalnej gospodarek Białorusi i Rosji” – zauważa Kacper Wańczyk.

Kluczowe elementy rosyjskiej polityki wobec Białorusi skupiają się wokół trzech bloków spraw. Pierwszym jest uzależnienie całej struktury woskowo strategicznej. Białoruś jest traktowana jako kluczowy element rosyjskiej głębi strategicznej. „Właśnie w tym militarnym zakresie

integracji kryją się największe wyzwania dla bezpieczeństwa i niezależności państwa białoruskiego oraz przeszkoda dla jego demokratyzacji i transformacji politycznej” – podkreśla w swojej części „Raportu” Pavel Usov.

Czynnikiem, który można wymienić jako drugi, co do ważności w hierarchii rosyjskich narzędzi dominacji, jest szeroko rozumiana sfera nauki, języka i kultury. Katarzyna Bieliakowa analizując te kwestie podkreśliła, iż „język rosyjski w republikach radzieckich stał się narzędziem polityki kolonialnej i do dziś jest wykorzystywany jako instrument geopolityczny przez Rosję”. Neokolonialna polityka rosyjska w dziedzinie kultury i mediów, poprzez wykorzystywanie narzędzi dominacji w sferze nauki i kultury, prowadzi do osłabienia samoidentyfikacji narodowej Białorusinów i do prowadzonego przez Rosję „drenażu mózgów” a nawet „drenażu dusz”.

Białoruś ma być także w rosyjskiej polityce regionalnej przypadkiem modelowym, wytyczającym sposoby integracji na obszarze poradzieckim, a z drugiej strony wygodnym miejscem do testowania różnego rodzaju koncepcji politycznych. Demokratyczna rewolucja na Białorusi została uznana za zagrożenie, gdy okazało się, że demonstracje w obronie Aleksieja Nawalnego przybierają formę zbliżoną do protestów Białorusinów. Piszę o tym w rozdziale poświęconym politycznym aspektom rosyjskiego wpływu na Białoruś. Z kolei Oleksandr Szewczenko, analizując narzędzia wpływu Rosji na państwa poradzieckie stwierdza, iż „Federacja Rosyjska ciągle utrzymuje mocne wpływy w przestrzeni postradzieckiej i stara się odgrywać rolę swoistego dyrygenta procesami politycznymi w regionie”.

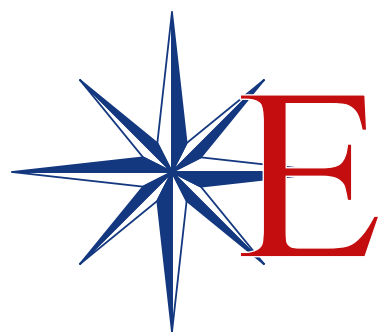
Jednym z najważniejszych narzędzi wpływu jest potężna machina propagandowa Kremla. Jej działanie na Białorusi i wobec Białorusi omawia w „Raporcie” Justyna Olędzka. Autorka prognozuje, że „zapewne niebawem w rosyjskiej i białoruskiej przestrzeni medialnej pojawią się hasła nowego otwarcia w relacjach białorusko–rosyjskich, integracyjnego resetu oraz wezwania do poszukiwania nowego modelu integracji połączonego z propozycjami transformacji władzy na Białorusi”.

Wpływ Rosji na Białoruś i na jej relacje z otoczeniem zewnętrznym jest tak przemożny, że będziemy wracali do tej kwestii w kolejnych raportach naszego zespołu. Analizy wymaga przede wszystkim problem zmiany nastrojów i nastawienia społeczeństwa białoruskiego wobec Rosji w ogóle i wobec perspektywy integracji ze wschodnim sąsiadem. Kwestia, którą świadomie pominęliśmy w raporcie jest oddziaływanie Rosji na partnerów Białorusi na Zachodzie i w Azji. Moskwa narzędziami dyplomatycznymi stara się promować wizję Białorusi jako wyłącznej strefy rosyjskich interesów. Jak się wydaje akceptacja takiej narracji nie jest na Zachodzie powszechna, na

co może wskazywać poruszenie kwestii białoruskich podczas szczytu Biden- Putin. Wreszcie oddzielnej, szczegółowej analizy będzie wymagała gra w trójkącie Białoruś- Rosja- państwa bałtyckie.

Trudno obecnie wyobrazić sobie rozwiązanie kryzysu politycznego i społecznego na Białorusi bez Rosji czy choćby wbrew Rosji. Zarazem jednak, trudno mówić o modernizacji i demokratyzacji państwa białoruskiego przy zachowaniu obecnego modelu rosyjskich wpływów. Nasz „Raport” jest więc próbą wstępnego skatalogowania problemów związanych z relacjami Mińska i Moskwy. Zapraszamy do krytyki i dyskusji, traktując naszą pracę jako wstęp do debaty o kwestii kluczowej dla naszego regionu Europy.

Jerzy Marek Nowakowski



KRÓL– PREZYDENT– GUBERNATOR. POLITYKA ROSYJSKA I ALAKSANDR ŁUKASZENKA

Królewską tajemnicą- *le secret du roi*- nazywano tajny, pozostający jedynie w głowie władcy i jego najbliższych współpracowników rzeczywisty cel polityki. Taką królewską tajemnicą, celem rzeczywistym i nigdy nie ujawnianym Alaksandra Łukaszenki było pod koniec lat 90. minionego wieku przekonanie, że może on zostać następcą Borysa Jelcyna jako prezydent Rosji, a właściwie Rosji i Białorusi. W rosyjskich elitach (choć nie całych) budziło to oczywiście śmiech i było materia do opowiadania dowcipów o kołchozowym królu, ale A. Łukaszenka brał tę perspektywę na poważnie i do tego celu dostosowywał całą politykę świeżo odrodzonego państwa białoruskiego. Już wówczas jego styl myślenia o Białorusi sprowadzał się do tego, że traktował swój kraj jako narzędzie do realizacji osobistych celów. Rosja z kolei była jego celem marzeń. Potęgą, po którą chciał sięgnąć nie dla dobra Białorusi, ale dla własnej ambicji.

7

Obserwując w ostatnim roku relacje pomiędzy Moskwą a Mińskiem można mieć poczucie, że w istocie nic się nie zmieniło. Po 26 latach dyktatorskich rządów A. Łukaszenka nadal patrzy na stosunki ze wschodnim sąsiadem przez pryzmat osobistych celów i interesów. Czynił tak przez cały czas swoich rządów. Gdy obrażał się na Moskwę, mieliśmy zwrot na Zachód, krótkie okresy odrodzenia języka białoruskiego, etc. Gdy liczył na profity ze Wschodu natychmiast okazywał się modelowym człowiekiem sowieckim. Cały czas jednak była to polityka mniejszych czy większych *secret du roi*. Z biegiem czasu coraz mniejszych. Teraz nie zabiega już o prezydenturę a o potwierdzenie statusu rosyjskiego generał- gubernatora Białorusi. I podobnie jak przed ćwierćwieczem budzi w rosyjskiej elicie władzy mieszankę irytacji i politowania.

W relacjach Białorusi i Rosji dominuje jednak czynnik polityczny. W rosyjskim myśleniu strategicznym Białoruś jest państwem kluczowym. Od granicy z Białorusią do Moskwy jest niespełna 400 kilometrów. Co więcej, to przez tzw. Bramę Smoleńską kierowały się na Moskwę wszystkie najazdy nadchodzące z Zachodu. Kontrola nad Białorusią jest w rosyjskim myśleniu strategicznym kwestią absolutnie bezdyskusyjną. W istocie ważniejszą od odzyskania pozycji na Ukrainie¹. Inaczej mówiąc, rosyjska elita polityczna nawet nie poddaje pod dyskusję możliwości

¹ Por. *Russia scenarios 2030*, Free Russia Foundation 2019, np. s.46.

ograniczenia wpływu na Białoruś. Stanowi ona kluczowe przedpole dla głównego kierunku strategicznego Federacji Rosyjskiej, zarówno w strategii obronnej, jak i ofensywnej. A rosyjskie myślenie strategiczne, jak słusznie zauważa w swojej najnowszej pracy Marek Budzisz, jest zdominowane przez kwestie bezpieczeństwa militarnego i ekspansji imperialnej². Kreml postrzega więc kwestię białorską jako jedną z „czerwonych linii”, wskazanych przez W. Putina jako te, które mogą wywołać „asymetryczną reakcję” Rosji. Rzec dotyczy zarówno kontroli nad systemem politycznym jak i – przede wszystkim – militarnym Białorusi.

Celem strategicznym Federacji Rosyjskiej jest pogłębianie integracji w ramach tzw. Państwa Związkowego i utrzymanie kontroli nad Białorusią przy równoczesnej minimalizacji kosztów takiej kontroli. Jest to doskonale widoczne w perspektywie zmian rosyjskiej polityki wobec Mińska pomiędzy wiosną 2020 i wiosną 2021 roku. Podczas kampanii wyborczej, zależne od Kremla media (oraz politycy rosyjscy), zachowywały znaczną wstrzemięźliwość w popieraniu A. Łukaszenki. Można wręcz było odnieść wrażenie, iż strona rosyjska jest niechętna białoruskiemu prezydentowi. Środowiska demokratycznej opozycji były prezentowane w rosyjskich mediach względnie obiektywnie, a nawet ze znaczną dozą życzliwości. Z drugiej strony A. Łukaszenka ukazywał się własnym obywatelom jako obrońca suwerenności i wielowektorowości polityki zagranicznej. Jak się wydaje, na Kremlu poważnie rozważano wówczas przyjęcie „modelu ormiańskiego”, czyli kontrolowanej demokracji Białorusi i wsparcie kandydata innego, niż A. Łukaszenka. Ten ostatni swoje represje kierował przede wszystkim przeciwko kontrkandydatom, uchodzącym za akceptowalnych przez Moskwę, przede wszystkim Wiktarowi Babaryce i Waleremu Capkale. Obaj nie zostali dopuszczeni do kandydowania a W. Babaryka, oskarżony o malwersacje finansowe, 18 czerwca 2020 roku znalazł się w więzieniu (wraz z synem, który kierował jego komitetem wyborczym). Charakterystyczne, że po zatrzymaniu W. Babaryki białoruski MSZ zaprosił ambasadorów unijnych, przedstawiając im dokumentację rzekomych malwersacji, a także sugerując, że koordynował on swoje działania z Gazpromem, będącym jednym z udziałowców w „Biełgazprombanku”. Z kolei rzecznik Kremla, Dmitrij Pieskow zareagował na aresztowanie W. Babaryki protestem wobec „gołosłownych” oskarżeń Gazpromu.

Komentując odmowę rejestracji najsilniejszych kandydatów oraz represje wobec osób protestujących przeciwko aresztowaniu W. Babaryki, Kamil Kłysiński analityk Ośrodka Studiów Wschodnich napisał: „W kontekście niezadowolenia społecznego warto zwrócić uwagę na

² M. Budzisz, *Wszystko jest wojną. Szkice o rosyjskiej kulturze strategicznej*, Warszawa 2021.

rejestrację Swiatłany Cichanouskiej, osoby pozbawionej charyzmy i doświadczenia politycznego, kandydującej w związku z zablokowaniem rejestracji komitetu wyborczego jej męża, popularnego blogera znanego z radykalnej krytyki prezydenta Łukaszenki. Wydaje się, że dopuszczenie jej do udziału w kampanii ma na celu osłabienia nastrojów protestu oraz krytyki ze strony Zachodu w związku z wykluczeniem Babaryki i Capkały. Jednocześnie władze wyszły z założenia, że po aresztowaniu 29 maja jej męża, a także części najbardziej aktywnych członków jego komitetu wyborczego Cichanouska nie będzie w stanie prowadzić wyrazistej kampanii, w związku z czym może nawet zrezygnować z dalszego udziału w wyborach”³.

Latem 2020 roku rosyjskie elity polityczne bardzo poważnie zastanawiały się nad alternatywą dla A. Łukaszenki. Używany często do wypuszczania „balonów próbnych” przez Kreml Władimir Żyrynowski mówił 4 sierpnia w wywiadzie dla RIA-Nowosti: „Jeśli Łukaszenka ogłosi swoje zwycięstwo, Białoruś będzie mogła się z tym nie zgodzić. I będą się sprzeciwiać. Sytuacja będzie się eskalować. Jednostki wojskowe lub policja może odmówić mu posłuszeństwa. Nie wiedzieliśmy 14 lutego, jak potoczą się wydarzenia w nocy 15-go (2014) w Kijowie. Wszyscy myśleli, że będzie spokojnie, tylu poręczycieli- Francja, Polska, Niemcy. Ale okazało się, że wszystko się zawaliło w kilka godzin i Janukowycz musiał uciekać, bo mogli go zabić”⁴. W podobnym tonie wypowiadało się wielu bliskich Kremlowi ekspertów. Sama S. Cichanouska w rozmowie ze mną podkreślała, iż rosyjska propaganda wobec niej była co najmniej neutralna i względnie obiektywna.

Z drugiej strony priorytetem Moskwy było pogłębienie integracji z Białorusią i utrzymanie kontroli nad białoruską przestrzenią militarną. Obserwując wydarzenia z lata i jesieni 2020 roku, można dostrzec kilka momentów węzłowych. Pierwszym z nich było aresztowanie 29 lipca na Białorusi najemników z tzw. Grupy Wagnera. Pojawiły się zapowiedzi przekazania zatrzymanych Ukrainie (a w grupie znajdowało się 9 obywateli ukraińskich oskarżanych o udział w walkach w Donbasie po stronie separatystów). Ostra reakcja Siergieja Ławrowa na takie pomysły wskazywała na rosnącą irytację Moskwy rzekomą „wielowektorowością” polityki administracji A. Łukaszenki.

³K. Kłysiński, *Białoruś: odmowa rejestracji kluczowych rywali Łukaszenki*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-07-15/bialorus-odmowa-rejestracji-kluczowych-rywali-lukaszenki>, (dostęp: 21.06.21).

⁴Жириновский не исключил волнений в Белоруссии в случае победы Лукашенко, <https://ria.ru/20200804/1575358682.html>, (dostęp:21.06.21).

Z kolei decyzja, tuż po wyborach i pierwszych protestach społecznych (14 sierpnia), by „wagnerowców” odesłać do Moskwy, była czytelnym sygnałem, że przerażony porażką prezydent będzie podatny na rosyjskie naciski.

Politykę Moskwy wobec Białorusi zarysował sam W. Putin w wywiadzie z 27 sierpnia dla kanału Rossija 1. Jasno stwierdził wówczas, iż Białoruś zajmuje w polityce Rosji miejsce kluczowe. Podkreślił że jest najbliższa ze względów etnicznych, kulturowych, religijnych i gospodarczych. W związku z tym, Rosja nie może sobie pozwolić na opuszczenie Białorusi. Zabrzmiało to niczym sławne stwierdzenie Leonida Breżniewa z czasów rewolucji „Solidarności”, że Sowiety „nie zostawią Polski w biedzie”. Był w tym wywiadzie zarówno sygnał dla Zachodu, by nie angażował się na Białorusi, bo jest to terytorium szczególnego zainteresowania Moskwy, ale również dla samych Białorusinów, by nie szukali wsparcia „na zewnątrz”. Prezydent Rosji połączył to z informacją o sformowaniu kontyngentu sił porządkowych, gotowych przyjść z braterską pomocą. Zarazem jednak podkreślał, że trzeba wsłuchiwać się w głos obywateli. A dla sił demokratycznych miał radę, by działały w ramach prawa, czyli dążyły do zmian politycznych na warunkach określonych przez A. Łukaszenkę. W połączeniu z ogłoszoną w tym samym czasie przez rosyjskie Ministerstwo Finansów decyzją o refinansowaniu 1 mld \$ białoruskiego długu, był to czytelny sygnał, że Rosja rozważa scenariusz „Abchazji na sterydach” zarysowany przez analityka Centrum Carnegie Maksima Samorukowa, zdaniem którego pierwszy warunek był spełniony: „Zachód jest wyłączony z uregulowania białoruskiego kryzysu, jego udział w tym, co się dzieje, sprowadza się do wyrazów solidarności z protestującymi. Białoruski przywódca kategorycznie odmówił jakiegokolwiek mediacji i dialogu, a zamiast tego otworzył sprawę przeciwko potencjalnym uczestnikom o próbę przejęcia władzy. Aby uniknąć niepotrzebnych pokus, kontakty Mińska z Zachodem przechodzą teraz przez Moskwę. Kiedy Merkel próbowała przekazać swoje stanowisko Łukaszence, musiała to zrobić za pośrednictwem Kremla, który lepiej wie, co i jak należy przekazać białoruskim władzom”⁵. W konsekwencji, zdaniem M. Samorukowa: „W wersji idealnej Białoruś mogłaby stać się czymś w rodzaju „Abchazji na sterydach”. W Suchumi protesty odbywają się co drugi dzień, prezydenci zmieniają się często i w nieprzewidywalny sposób, ale ten nadmiar demokracji nie dotyczy Kremla, bo abchaska polityka zagraniczna i obronna jest kontrolowana z Moskwy”⁶.

⁵M. Саморуков, *Абхазия на стероидах. Какая стратегия у Кремля в Белоруссии*, <https://carnegie.ru/commentary/82644>, (dostęp: 21.06.21).

⁶ Ibidem.

W tym samym dniu, gdy W. Putin udzielał swojego wywiadu, Ukraina, zirytowana odesłaniem „wagnerowców” do Rosji, ogłosiła przyłączenie się do europejskich sankcji personalnych wobec Białorusi (wprowadzonych już 11 sierpnia) i stwierdziła, że nie uznaje wyniku wyborów. W rezultacie A. Łukaszenka pozostał całkowicie odizolowany i poddany naciskom Rosji.

Kreml był wyraźnie niezdecydowany w kwestii reakcji na wydarzenia na Białorusi. Z jednej strony wcześniejsze eksperymenty z „kontrolowanymi rewolucjami” (coś, co określiłem wyżej „wariantem armeńskim”) okazały się zachęcające. Jak zauważył M. Budzisz: „[Rosja] Nie we wszystkich z nich inicjowała rewolucyjne zmiany, ale z pewnością w Abchazji i Mołdawii była czynnikiem demokratyzującym tamtejszy układ polityczny, co oczywiście nie przeszkodziło jej utrzymać, a doprowadziło nawet do wzmocnienia geostrategicznej kontroli nad tymi organizmami państwowymi, a politycznej nad rządzącymi nimi elitami”⁷.

W wypadku Białorusi gra toczyła się o wyższą stawkę. Władze kremłowskie miały świadomość błędów popełnionych podczas dwóch kolejnych rewolucji godności na Ukrainie. Zdawała sobie sprawę, iż brutalne naciski na elitę ukraińską, a później polityka zaboru Krymu i niewypowiedziana wojna na wschodzie Ukrainy, połączone z falą skrajnie brutalnej propagandy antyukraińskiej w samej Rosji i na zewnątrz, nieustająca narracja o „banderowskich faszystach”, doprowadziły do trwałej – jak się wydaje – zmiany sympatii Ukraińców. Aż po pierwszą dekadę XXI wieku uważali oni Rosjan za naród przyjazny (a przynajmniej bliski), zaś po agresji z 2014 roku stali się, w skali masowej, jedną z najbardziej antyrosyjskich społeczności. Charakterystyczne że w komentarzach, ale też w wypowiedziach rosyjskich polityków, podczas najsilniejszej fali protestów antyłukaszenkowskich, stale przewijał się motyw, że protestujący obywatele Białorusi nie są antyrosyjscy. Z czasem coraz silniej przewijał się w tych wypowiedziach motyw tzw. obcej inspiracji, ze szczególnym wskazaniem na Polskę i Litwę, ale krytyka ruchu obywatelskiego (nawet jego liderów) była bardzo umiarkowana.

Jak można sądzić, Rosjanie zaskoczeni skalą protestów sondowali różne scenariusze rozwoju sytuacji na Białorusi, starając się nie zamykać na przyszłość żadnej z opcji. Kolejnym punktem znaczącym na mapie rosyjskich reakcji wobec białoruskiego ruchu wolnościowego było spotkanie W. Putina z A. Łukaszenką w Soczi 14 września 2020 roku. Poprzedziły go 3 września wizyty w Mińsku premiera Michaiła Miszustina z grupą ministrów gospodarczych oraz liczne spotkania na poziomie roboczym wojskowych i przedstawicieli służb specjalnych. Spotkanie w

⁷M. Budzisz, *Iluzja wolnej Białorusi. Jak walczyć o demokrację można utracić ojczyznę*, Warszawa 2021, s. 312- 313.

Soczi, które stało się pretekstem do produkcji licznych memów ilustrujących zachowanie A. Łukaszenki jako pokornego petenta, nie przyniosło rozwiązania rosyjskich wahań wobec Białorusi. Po spotkaniu nie było ani wspólnego komunikatu, ani zwyczajowej konferencji prasowej. Nie było też jasnej deklaracji wsparcia białoruskiego dyktatora przez Moskwę. Można sądzić, na podstawie późniejszych wypowiedzi i informacji, że A. Łukaszenka otrzymał od W. Putina ultimatum z dwoma kluczowymi elementami: pierwszym – żądaniem pilnego spacyfikowania protestów i – przynajmniej – imitowania dialogu społecznego oraz drugim – stworzenia perspektywy transferu władzy w sposób kontrolowany, ale tworzący pole do dialogu ze społeczeństwem. Perspektywa zmiany konstytucji i nowych wyborów nie powinna być dłuższa, niż kilka miesięcy.

O takim scenariuszu, jako optymalnym z rosyjskiego punktu widzenia świadczy fakt, iż pierwszym następstwem rozmów była wizyta rosyjskiego ministra obrony Siergieja Szojgu w Mińsku. Nie było tajemnicą, że S. Szojgu uważał, iż A. Łukaszenka powinien ustąpić możliwie szybko, przekazując władzę w ręce ministra obrony Wiktara Chrenina, „który całą młodość spędził w rosyjskich garnizonach na Syberii i jest człowiekiem dla którego *russskij mir* nie jest pustym dźwiękiem”⁸. Z drugiej strony perspektywa zmiany władzy skłaniała Moskwę do pilnego zabezpieczenia swoich interesów w dziedzinie militarnej, zawsze stanowiącej priorytet w relacjach z Mińskiem. Efektem spotkania w Soczi była też zapewne decyzja o oficjalnej inauguracji prezydentury A. Łukaszenki, przeprowadzonej niemal tajnie 23 września, w trybie odmiennym od poprzednich tego typu uroczystości (w zamkniętym gronie gości) i w cieniu kolejnej fali demonstracji⁹.

Pomiędzy sierpniem a grudniem 2020 roku władze Federacji Rosyjskiej nieustannie naciskały na A. Łukaszenkę, by znalazł rozwiązanie kryzysu politycznego. Jednocześnie, słabnąca fala demonstracji, w połączeniu ze stałym zwiększaniem zakresu terroru wewnętrznego na Białorusi sprawiały, że dyktator stawał się względnie wygodnym rozwiązaniem tymczasowym. Na początku października miało miejsce kolejne przesilenie. Z jednej strony władze niezwykle brutalnie zaatakowały demonstrantów w Mińsku a z drugiej, 10 października A. Łukaszenka spotkał się w areszcie z grupą uwięzionych przeciwników reżimu – w tym z W. Babaryką. Trzy dni wcześniej władze w Mińsku wystawiły międzynarodowy list gończy za S. Cichanouską. Został on

⁸Tamże, s.336; por. też tekst w związonym z MON rosyjskim piśmie „Московский комсомолец”: <https://www.mk.ru/politics/2020/09/01/scenarii-razvitiya-belorusskogo-politicheskogo-krizisa.html>, (dostęp: 21.06.21).

⁹K. Kłysiński, *Białoruś: inauguracja w cieniu demonstracji*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-09-28/bialorus-inauguracja-w-cieniu-demonstracji>, (dostęp: 21.06.21).

natychmiast uznany także przez organa śledcze Federacji Rosyjskiej. Można sądzić, że był to czytelny sygnał, iż do normalizacji sytuacji może dojść tylko na warunkach A. Łukaszenki, oraz że z procesu potencjalnych rozmów politycznych ma być wyłączona Rada Koordynacyjna, a szczególnie grupa wileńska skupiona wokół S. Cichanouskiej, coraz wyraźniej zorientowanej na pogłębianie współpracy z państwami zachodnimi¹⁰. Tymczasem władze w Mińsku przyjęły całkowicie rosyjską wizję walki z Zachodem i kreowania zagrożenia ze strony państw NATO jako strategię usprawiedliwiającą nasilanie represji.

Kluczowe znaczenie dla zwiększenia zakresu rosyjskiego wsparcia miały trzy czynniki. Pierwszym i bodaj najważniejszym okazała się sytuacja wewnętrzna w Rosji: próba otrucia A. Nawalnego, międzynarodowe sankcje i protesty, a przede wszystkim jego powrót do Rosji 17 stycznia 2021 roku oraz masowe wystąpienia przeciwko jego aresztowaniu a następnie skazaniu w sfinansowanym procesie. Kreml dostrzegł istotne podobieństwa pomiędzy strukturą protestów na Białorusi i w Rosji (poparcie konkretnych grup społecznych, model organizacji protestów społecznych w oparciu o komunikatory internetowe, zasięg wykraczający poza tradycyjnie najaktywniejsze ośrodki stołeczne). Można uznać, że zakres poparcia rosyjskiego dla A. Łukaszenki zmienił się zasadniczo po 23 stycznia 2021 roku, czyli po wielkiej fali demonstracji w Rosji. Nieszczęśliwie zbiegło się to ze zwołaniem przez dyktatora Białorusi tzw. Ogólnobiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego (1- 12 lutego 2021 roku). Zgodnie z obietnicami A. Łukaszenki ze spotkania w Soczi, podczas tego Zgromadzenia miał być przyjęty projekt nowej konstytucji, znacząco ograniczającej władzę prezydencką i zmieniającej model władzy w Mińsku na parlamentarno- prezydencki a następnie, w kwietniu 2021 roku, miały odbyć się referendum konstytucyjne i nowe wybory. Wprawdzie środowiska demokratyczne nie uznawały legitymacji politycznej Zgromadzenia i samego A. Łukaszenki, ale już przyjęcie kalendarza wyborczego sprzyjałoby odrodzeniu społecznej aktywności i, tak czy inaczej, mogło stanowić znaczący krok w kierunku demokratyzacji.

Zgromadzenie tymczasem stało się okazją do zademonstrowania serii gestów prorosyjskich. Nawet uchodzący za zwolennika liberalnego kursu, minister spraw zagranicznych Uładzimir Makiej oznajmił, że w obecnej sytuacji Białoruś powinna rozważyć zmianę konstytucji, ale w części dotyczącej statusu państwa neutralnego. Władze kolejny raz zastosowały manewr odwleczenia zapowiadanych reform konstytucyjnych zapowiadając, iż referendum ma się odbyć w

¹⁰Por. wypowiedź zastępcy sekretarza stanu Stephena Bieguna podczas specjalnego briefingu w Centrum Brukselskim, źródło: Ambasada USA na Białorusi (<https://www.usembassy.gov/>), (dostęp: 21.06.21).

styczniu 2022 roku razem z wyborami samorządowymi. A w wypowiedziach wygłoszonych podczas Zgromadzenia A. Łukaszenka dodał, że proces wprowadzenia nowej konstytucji będzie skomplikowany i długi. W wielogodzinnym przemówieniu otwierającym obrady OZL, skupił się na rzekomym zagrożeniu ze strony Zachodu i dziękował Rosji za wsparcie udzielone Białorusi.

Przemówienia A. Łukaszenki na posiedzeniu Ogólnobiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego były w istocie przygotowaniem do kolejnego spotkania z W. Putinem. Podczas wielogodzinnych rozmów w Krasnej Polanie koło Soczi, które miały miejsce 22 lutego 2021 roku, rozmawiano przede wszystkim o kwestiach integracji gospodarczej. Nacisk Moskwy na szybki transfer władzy znacząco osłabł- zarówno w wyniku sprawy A. Nawalnego, jak i faktu, że A. Łukaszenka udało się spacyfikować protesty społeczne. Jak napisali w notatce podsumowującej spotkanie analitycy Ośrodka Studiów Wschodnich: „Zarówno sam fakt organizacji bezpośredniego spotkania obu prezydentów, jak i jego wyraźnie pozytywny wymiar propagandowy wskazują na decyzję Kremla o politycznym i ekonomicznym wsparciu Łukaszenki za cenę jedynie niewielkich (choć wizerunkowo istotnych) ustępstw Mińska, takich jak przekierowanie części eksportu paliw do rosyjskich portów. **Moskwa, przynajmniej w dającej się przewidzieć perspektywie, stawia na izolowanego na Zachodzie Łukaszenkę jako jedynego obecnie skutecznego gwaranta utrzymania Białorusi w sferze dominacji Federacji Rosyjskiej.** Osłabienie presji wobec Mińska w sprawie zmian w konstytucji i integracji obu państw wynika z przeświadczenia Kremla, że masowe protesty Białorusinów przeciwko sfalszowaniu wyborów były inicjowane i wspierane przez państwa zachodnie, zwłaszcza USA, w ramach polityki zmiany reżimów na obszarze poradzieckim i jako element nacisku na Rosję”¹¹.

Drugim elementem sprawiającym, że Rosja zaprzestała nacisków na Białoruś w kwestii zmiany władzy, było podkreślone w cytacie powyżej przekonanie, iż białoruski dyktator, postawiony pod ścianą w sensie politycznym i ekonomicznym, jest najlepszym realizatorem moskiewskiego scenariusza integracji. O ile w latach 2014- 2020 A. Łukaszenka podejmował próby prowadzenia polityki „wielosektorowej” i starał się poszerzać pole samodzielności wobec Rosji, o tyle od jesieni ubiegłego roku znalazł się w sytuacji całkowitego uzależnienia. Można wręcz stwierdzić, że każdy dzień pozostawania A. Łukaszenki u władzy oznacza ograniczanie białoruskiej suwerenności względem Rosji. Wiktor Bielajew, analityk *thinktank.by* napisał omawiając procesy

¹¹ K. Chawryło, K. Kłysiński, *Skazani na współpracę. Spotkanie prezydentów Rosji i Białorusi w Soczi*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-02-23/skazani-na-wspolprace-spotkanie-prezydentow-rosji-i-bialorusi-w-soczi>, (dostęp: 21.06.21).

integracyjne, że: „w marcu- kwietniu wysoka intensywność stosunków dwustronnych utrzymywała się, a nawet wzrosła, nacisk położono na współpracę wojskową. Poważne miejsce na agendzie zajmował temat map drogowych i budowania państwa związkowego. 2 kwietnia Białoruś obchodziła Dzień Jedności Narodów Białorusi i Rosji. Sensacyjna wspólna operacja FSB i KGB mająca na celu ujawnienie przygotowań do zamachu stanu i zamachu na Łukaszenkę dodatkowo wzmocniła zarysowane po sierpniu 2020 roku tendencje w stosunkach dwustronnych. Regularne wspólne spotkania resortów, wspólne ćwiczenia wojskowe, osiągnięcie przez Rosję 50% udziału w obrotach handlu zagranicznego Białorusi, dominacja agendy rosyjskiej i rosyjskiego stylu myślenia w białoruskiej przestrzeni medialnej wypełniły traktat o Państwie Związkowym prawdziwą treścią”¹².

W optyce Kremla pozostawanie A. Łukaszenki u władzy stanowi obecnie najlepszą gwarancję realizacji interesów Rosji. Pogłębianie uzależnienia poprzez wprowadzanie w życie kolejnych „map drogowych” integracji i zwiększanie rosyjskiej dominacji w przestrzeni informacyjno- kulturowej stanowi inwestycję w przyszłość. Rosja uważnie monitoruje nastroje społeczne na Białorusi i fakt, że pomimo represji wspieranego przez nią reżimu nie nastąpiło wyraźne przesuniecie się sympatii społeczeństwa ku Zachodowi (w opinii analityków FSB poparcie rozkłada się: 1/3 dla A. Łukaszenki, 1/3 dla sił demokratycznych i 1/3 niezdecydowanych), skłania ją do utrzymywania dyktatora przy władzy. Kluczowymi datami, definiującymi przydatność A. Łukaszenki dla Rosji są wybory parlamentarne w Federacji Rosyjskiej i manewry „Zapad- 2021”. W wypadku wyborów, W. Putin nie chce ryzykować nawet cienia sukcesów „kolorowej rewolucji” w sąsiednim kraju, by nie tworzyć podstawy do aktywizacji sił, jak to określił, opozycji pozasystemowej w Rosji¹³. Gdy idzie o manewry „Zapad-2021”, to dla rosyjskiej armii mają one stanowić finalny etap integracji białoruskich sił zbrojnych i test użycia terytorium Białorusi w charakterze „głębi strategicznej” Federacji Rosyjskiej. Rosjanie chcą także przetestować możliwości użycia terytorium białoruskiego jako podstawy operacyjnej dla działań agresywnych,

¹²В. Беляев, *Интеграционной интенсификации Минска и Москвы не ожидается*, <https://thinktanks.by/publication/2021/06/18/integratsionnoy-intensifikatsii-minska-i-moskvy-ne-ozhidaetsya.html>, (dostęp: 21.06.21).

¹³Niezmiernie ciekawa jest analiza Władimira Pastuchowa, przedstawiająca podobieństwa zaplecza społecznego zbudowanego przez reżimy W. Putina i A. Łukaszenki. W tym kontekście zamrożenie sytuacji na Białorusi wydaje się logiczne w perspektywie wyborów. Por. В. Пастухов, *Революция отходит с Белорусского вокзала. Стратегия мирного протеста серьезно дискредитирована в Минске*, <https://novayagazeta.ru/articles/2020/09/14/87084-revolutsiya-othodit-s-belorusskogo-vokzala>, (dostęp: 21.06.21).

wymierzonych w państwa bałtyckie i Ukrainę. W zależności od efektów ćwiczeń zintensyfikują (lub nie) naciski na stworzenie pełnowymiarowej bazy wojskowej na terytorium Białorusi.

Oddzielną kwestią wydaje się dążenie Rosjan do przejęcia pełnej kontroli nad białoruskimi służbami specjalnymi. Od dawna są one podstawą stworzonego przez A. Łukaszenkę systemu władzy. Stanowią najlepiej opłacaną i najczęściej poddawaną różnego rodzaju czystkom część struktury państwowej. Warto pamiętać, że w okresie okołowyborczym dyktator kilkakrotnie dokonywał personalnych przetasowań w służbach. A uwikławszy je w spiralę przemocy przeciwko społeczeństwu zyskał dodatkowy czynnik kontroli lojalności. Z kolei dla Moskwy, o ile chce ona zachować pełną kontrolę nad działaniami A. Łukaszenki, konieczne wydaje się zbudowanie wystarczająco silnej frakcji lojalnej wobec Rosji wewnątrz specsłużb. W takiej perspektywie trzeba rozpatrywać dwie głośne sprawy z kwietnia i maja 2021 roku, czyli wykrycie rzekomego spisku na życie dyktatora, polegającego na rozmowach znanego intelektualisty mińskiego Alaksandra Fieduty i adwokata Jurija Zienkowicza. Zostali oni aresztowani w Moskwie pod zarzutem knucia spisku z białoruskimi wojskowymi i przygotowania do zamachu stanu wedle scenariusza zabójstwa prezydenta Egiptu Sadata, zabitego w czasie defilady na trybunie przez defilujący przed nim oddział. Nie wydaje się, by A. Fieduta i J. Zienkiewicz byli zdolni do jakiegokolwiek spisku. Można założyć, że ich jedyną winą było snucie dla intelektualnej rozrywki scenariuszy usunięcia „Łuki”. Ale najistotniejsze w całej historii jest to, że ich zatrzymanie dokonano w Moskwie, w wyniku wspólnej operacji rosyjskiego FSB i białoruskiego KGB. Nie ulega też wątpliwości, że siłą wiodącą w całej operacji był strona rosyjska. Bardzo podobnie przebiegała znacznie poważniejsza operacja, jaką było zmuszenie do lądowania w Mińsku, a *de facto* porwanie, lecącego z Aten do Wilna samolotu linii „Ryanair” oraz aresztowanie w następstwie tego porwania znanego dziennikarza niezależnego Ramana Pratasiewicza i jego narzeczonej Sofii Sapiegi (obywatelki Federacji Rosyjskiej). I znowu, wszelkie dostępne ślady wskazują na kierowniczy współdziałanie w całej operacji strony rosyjskiej¹⁴.

Mam zbyt wiele szacunku do służb specjalnych Rosji, by sądzić, że uwierzyłyby w bajania A. Łukaszenki o zachodnim spisku, czy o tym, że samolot z rzekomą bombą na pokładzie musi lądować w Mińsku w sytuacji, gdy znajduje się 10 minut od lotniska docelowego. Aresztowanie kilka dni po incydencie mińskim w Sankt Petersburgu – po demonstracyjnym przerwaniu kołowania samolotu LOT – działacza „Otwartej Rosji”, Andrieja Piwowarowa wyraźnie wskazuje na

¹⁴ Por. mój tekst: *Terrorysty z Lubianki*, Warsaw Enterprise Institute, <https://wei.org.pl/2021/blogi/panstwo/jerzy-marek-nowakowski/terrorysty-z-lubianki/>, (dostęp: 21.06.21).

koordynację działań, albo inaczej, na rosyjskie źródło obu prowokacji. Wprawdzie A. Łukaszenka z dumą twierdził, iż obie operacje odbyły się na jego zlecenie, a cały świat z wyraźną ulgą skupił się na oskarżaniu mińskiego dyktatora, to nie ma wątpliwości, że jednym z celów wszystkich tych operacji było przetestowanie mechanizmów współdziałania służb specjalnych obu krajów. A biorąc pod uwagę polityczne znaczenie i realną siłę FSB, było to nie współdziałanie a zarządzania komponentem białoruskim z poziomu Łubianki. Trudno się zgodzić z wnioskami analityków OSW, Kamila Kłysińskiego i Piotra Żochowskiego, którzy stwierdzili: „Nagłośnienie współdziałania KGB i FSB na terytorium Rosji należy uznać za sygnał ostrzegawczy wysłany przez służby specjalne do osób zaangażowanych w walkę z reżimem w Mińsku. Wyjazd do Rosji był uznawany przez część przedstawicieli opozycji za sposób na uniknięcie zatrzymania na Białorusi i ewentualne przedostanie się na Zachód. Operacja wykonana w Moskwie ma zniechęcić białoruskich aktywistów do prowadzenia działalności w Rosji, gdyż znajdują się tam pod kuratelą FSB”¹⁵. Rosja chce mieć pełną swobodę działania także w odniesieniu do białoruskich sił demokratycznych. Natomiast dalsze kompromitowanie A. Łukaszenki i odcinanie mu ostatnich kanałów komunikacji ze światem zachodnim, bez wątpienia leży w interesie zarówno Rosji, jak i rosyjskich „siłowników”.

Nie wchodząc w szczegóły dotyczące narzędzi rosyjskiej dominacji nad Białorusią wypada zadać sobie pytanie o cele, jakie ma Rosja do zrealizowania w krótko- i średnioterminowej perspektywie. Jak się wydaje A. Łukaszenka u steru państwa białoruskiego nie jest rosyjskim scenariuszem marzeń.

Warto zacytować wywiad wpływowego polityka, przewodniczącego Komisji Spraw Zagranicznych Rady Federacji, Konstantina Kosaczowa. Pytany o perspektywy zjednoczenia Rosji i Białorusi w październiku 2020 roku powiedział: „Państwo związkowe w takiej ponadnarodowej formie powstanie dopiero wtedy, gdy ta struktura zostanie zaakceptowana przez ludność obu krajów. Pamiętajmy, jak zjednoczyły się Niemcy. W tamtym momencie absurdem lub nie absurdem było zadawać pytanie: czy Bonn będzie teraz podejmować decyzje dla Berlina? Gdybyśmy wtedy zadawali te wszystkie pytania, nie doszłoby do zjednoczenia Niemiec. To nie jest ważne. Najważniejsze jest to, że ludzie w obu krajach w tamtym czasie naprawdę chcieli mieszkać w jednym kraju. Jeśli Rosjanie i Białorusini zechcą mieszkać w jednym kraju, dokładnie w ten sam

¹⁵K. Kłysiński, P. Żochowski, *FSB ujawnia próbę „zamachu” na Łukaszenkę*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-04-19/fsb-ujawnia-probe-zamachu-na-lukaszenke>, (dostęp: 21.06.21).

sposób, mają pełne prawo do stworzenia tego kraju w formie Państwa Związkowego ze wszystkimi atrybutami tego państwa. Na razie to pragnienie jest, ale jeszcze nie w stuprocentowej formie. Widzimy, jak Rosja i Białoruś ostrożnie podchodzą do koncepcji i fenomenu suwerenności narodowej swoich krajów. Poważnie opisaliśmy to w naszej Konstytucji, która właśnie została zredagowana.(...) Zdecydowanie nie zadawałbym pytań, które wyprzedzają czas i stan rzeczy”¹⁶.

Dodajmy, że w dalszej części wywiadu K. Kosaczow dość wyraźnie wskazuje na potrzebę pozbycia się A. Łukaszenki. Można więc założyć, że znaczna część rosyjskiej elity politycznej jest sceptyczna wobec koncepcji pełnego zjednoczenia z Białorusią. Koszty polityczne i ekonomiczne takiego zjednoczenia byłyby zbyt wysokie. Od momentu, gdy Białoruś przestała być postrzegana jako wygodne narzędzie rozwiązania kryzysu sukcesyjnego po drugiej kadencji W. Putina, czyli od chwili przyjęcia nowej konstytucji Rosji, mowa jest raczej o modelu kolonialnym, czyli statusie politycznego i ekonomicznego satelity w pełni zintegrowanego w dziedzinie wojskowej. Paradoksalnie, to A. Łukaszenka, który wcześniej, broniąc swojej osobistej władzy i pozycji był hamulcowym integracji, obecnie dąży do wzmocnienia związków z Rosją, widząc w nich jedyną szansę na utrzymanie się przy sterze. Można się obawiać, że jest bliski zaakceptowania wizji „Kadyrowa-bis”, czyli wielkorządcy na swoim terytorium, zależnego faktycznie i formalnie od Kremla.

Jakie są możliwe, a jakie pożądane (także z punktu widzenia interesów Polski), scenariusze rozwoju sytuacji na Białorusi? Wydaje się, że możemy obecnie mówić o co najmniej czterech politycznych scenariuszach dla naszego wschodniego sąsiada, dwóch bardzo złych i dwóch umiarkowanie optymistycznych.

Pierwszy z czarnych scenariuszy jest jednocześnie scenariuszem marzeń sporej części polskich komentatorów. Szczęśliwie jego prawdopodobieństwo jest bardzo niewielkie. W tym wariacie rozwoju wydarzeń, na Białorusi dochodzi do kolejnej fali masowych wystąpień społecznych, skierowanych przeciwko A. Łukaszenke. Do demonstrantów dołącza część wojska i służb bezpieczeństwa. A. Łukaszenka ucieka z kraju, władzę obejmują wracający z emigracji demokraci i deklarują chęć przyłączenia się do Unii Europejskiej i NATO. Wspaniale? Niekoniecznie. Taki bieg wydarzeń niemal na pewno doprowadziłby do otwartej albo, co bardziej prawdopodobne, zakamuflowanej interwencji rosyjskiej. Wstrzymanie dostaw surowców, blokada granicy, być może także zatrzymanie elektrowni atomowej w Ostrowcu to pierwsze z możliwych

¹⁶K. Косачев, *О перспективах интеграции РФ и Беларуси*, <http://svop.ru/main/34620/>, (dostęp: 21.06.21).

reakcji. Chłód w mieszkaniach i gigantyczne kolejki po benzynę spowodowały na Litwie na początku lat 90. wyborcze zwycięstwo postkomunistów, obiecujących poprawę relacji z Rosją. Na Białorusi mielibyśmy do czynienia z tym samym zjawiskiem, tylko na wiele większą skalę. A Białorusini na dodatek, nie mają charakterystycznej dla Litwy tamtego okresu twardej postawy antyrosyjskiej. Kwestią tygodni byłoby pojawienie się grup żądających od Moskwy „bratniej pomocy”. Skończyć by się to mogło powrotem A. Łukaszenki i realizacją drugiego z czarnych scenariuszy.

Ten drugi jest niestety bardzo prawdopodobny. W skrócie można go określić mianem „czeczenizacji” Białorusi. Dyktator z Mińska, słabnący i pozbawiony realnego poparcia społecznego, w zamian za kolejne: polityczne i finansowe działania wspierające ze strony Moskwy, będzie oddawał ostatnie elementy suwerenności państwa, którym rządzi. Białoruś stanie się częścią tzw. Państwa Związkowego (które na papierze istnieje już od dwóch dekad), czyli *de facto* zostanie przyłączona do Rosji, zachowując pewne elementy autonomii wewnętrznej. Czeczenia rządzona przez Ramzana Kadyrowa jest przykładem takiej konstrukcji politycznej. Wygodnej dla Moskwy, używanej od czasu do czasu jako straszak na sąsiadów i własnych obywateli, a jednocześnie pozbawionej jakiegokolwiek realnej podmiotowości.

Scenariusze względnie optymistyczne są dwa. I oba muszą powstać w dialogu z Moskwą. Tylko W. Putin dysponuje narzędziami pozwalającymi na odsunięcie A. Łukaszenki od władzy, a to z kolei jest warunkiem niezbędnym do jakiegokolwiek zmiany. Możliwością najlepszą, ale o niewielkim stopniu prawdopodobieństwa, byłoby porozumienie pomiędzy Kremlem i środowiskami demokratycznymi na Białorusi. Takie rozmowy są oczywiście możliwe, ale ustalenie warunków porozumienia wygląda na niezmiernie trudne. Rosja musi zażądać odcięcia się środowisk demokratycznych od Zachodu i powstrzymania się od rozliczenia ludzi, odpowiedzialnych za zbrodnie reżimu. Taki scenariusz był możliwy przed październikiem ubiegłego roku. I wydaje się, że był scenariuszem preferowanym przez stronę rosyjską. Można z grubsza określić go jako wspomnianą wyżej wizję „Abchazji na sterydach”.

O ile jednak nie nastąpi wyraźne przesunięcie sympatii obywateli Białorusi na rzecz przeciwników reżimu, czy to w wyniku przesadnie represyjnych działań władzy, czy też w rezultacie pogarszania się sytuacji gospodarczej, to Moskwa będzie starała się wprowadzić w życie scenariusz czwarty – „kazachstański”. Polegać ma on na kontrolowanym przejęciu władzy przez ludzi obecnego reżimu i pozostawienie A. Łukaszenki jako „patrona” władzy: czy to w roli

przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa lub Zgromadzenia Ludowego, czy jakiegoś innego organu. Oczywiście nie byłaby to już władza dyktatorska, a to z kolei implikuje stopniowe słabnięcie wpływu „Łuki” i uniemożliwienie przekazania władzy jednemu z synów (co jak się wydaje, jest celem dyktatora).

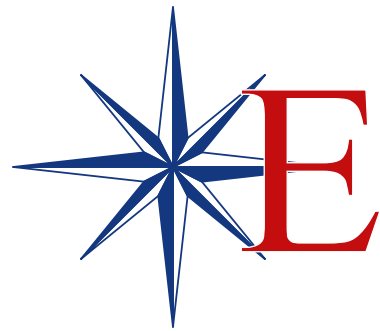
Transfer władzy w takim scenariuszu miałby nastąpić w drodze decyzji istniejących instytucji politycznych w chwili wyborów samorządowych (w styczniu przyszłego roku) i dopiero po odpowiednim przygotowaniu opinii publicznej oraz instytucji państwowych podlegałyby legalizacji w drodze wyborów.

Oczywiście opozycja i zagraniczni partnerzy Rosji powinni naciskać na to, by nowe wybory odbyły się możliwie najszybciej i by podlegały kontroli obserwatorów międzynarodowych. Niemniej, nawet ten czwarty (i w moim przekonaniu najbardziej prawdopodobny) scenariusz wydarzeń można odczytywać jako względnie optymistyczny. Każda zmiana na Białorusi, o ile ma zyskać względne poparcie społeczne, musi polegać na poszerzeniu pola wolności. Czy to poprzez dopuszczenie do udziału w wyborach przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego, czy poprzez poszerzenie zakresu wolności słowa i porzucenie modelu skrajnie represyjnego, będącego fundamentem obecnego reżimu. Z kolei, wobec politycznej aktywizacji białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego, pojawienie się szczelin w jednolitym modelu władzy będzie prowadziło do jego pęknięcia. I na koniec, wobec tendencji do pogłębiania się kryzysu, zarówno modelu władzy, jak i gospodarki w Rosji, Białoruś (a także Ukraina i kraje Kaukazu Południowego) mogą liczyć na znacznie lepszą koniunkturę międzynarodową w perspektywie 7–10 lat.

Kwestią niezmiernie istotną, a dla Rosji niewygodną, jest więc utrzymanie sprawy białoruskiej w centrum agendy międzynarodowej. Kwestia białoruska była poruszana zarówno na szczycie NATO, jak i podczas spotkania J. Biden–W. Putin w Genewie. Wydaje się, że prezydenci USA i Rosji wykreślili w odniesieniu do Białorusi swoje „czerwone linie”. I że w istocie zawierają się one gdzieś pomiędzy scenariuszem „abchaskim” i „kazachstańskim”. We wrześniu 2021 roku, po rosyjskich wyborach i po manewrach „Zapad-2021”, dowiemy się zapewne, jaki scenariusz polityczny jest preferowany w Moskwie.

Bez względu na koncepcje rozwoju sytuacji wypada jednak zabiegać o natychmiastowe zwolnienie przez A. Łukaszenkę więźniów politycznych i zaprzestanie dewastowania gospodarki–

zwłaszcza w jej niepaństwowej części. A rozmawiając z Moskwą trzeba o tych dwóch kwestiach nieustannie przypominać, wskazując że ich rozwiązanie leży również w interesie Kremla.



WSPÓŁPRACA I INTEGRACJA MILITARNO-STRATEGICZNA POMIĘDZY BIAŁORUSIĄ I ROSJĄ

Wprowadzenie

Integracja wojskowo- strategiczna w ramach Państwa Związkowego jest jednym z najważniejszych priorytetów w polityce Rosji wobec Białorusi i jedną z najbardziej zaawansowanych sfer współpracy tych państw.

W czasie długoletnich rządów A. Łukaszenki Białoruś geopolitycznie została mocno uzależniona od Rosji, zaś z drugiej strony inwestycje strategiczne Moskwy w Białoruś są tak wysokie, że Rosja nie pozwoli, aby Białoruś wycofała się ze współpracy militarnej. Moskwa będzie stosować więc wszelkie metody, aby nie utracić kontroli. Wiąże się to również z koniecznością zachowania rządów autorytarnych na Białorusi, bowiem tworzą one warunki dla zachowania i rozszerzenia rosyjskich wpływów strategicznych.

Jak słusznie zauważył ekspert Ośrodka Studium Wschodnich Andrzej Wilk w swoim raporcie *Rosyjska armia białoruska praktyczne aspekty integracji wojskowej Białorusi i Rosji*: „W drugiej dekadzie XXI w. RB utraciła resztki samodzielnych zdolności obronnych i całkowicie oddała Rosji inicjatywę w zakresie obrony, zadowolając się pozorami suwerenności w tej sferze”¹⁷. Trzeba zaznaczyć, że raport A. Wilka jest dobrym opracowaniem, analizującym kierunki współpracy wojskowej Białorusi i Rosji oraz stan systemu obronnego Republiki Białoruś.

Nie budzi wątpliwości, iż po kryzysie na Białorusi procesy integracyjne są poddawane nowym impulsom politycznym. Na przykład w październiku 2020 roku, w trakcie posiedzenia wspólnego kolegium Ministerstw Obrony Narodowej Białorusi i Rosji, z uwagi na zmiany sytuacji militarno- politycznej, aktualizowane były plany wykorzystania wspólnej regionalnej grupy wojsk.

¹⁷ A. Wilk, *Rosyjska armia białoruska praktyczne aspekty integracji wojskowej Białorusi i Rosji*, OSW, Warszawa 2021.

Prognozowano wówczas również jej rozwój do 2025 roku¹⁸. Plany te obejmują: sposoby, mechanizmy działania oraz rejony dyslokacji jednostek i ugrupowań wojskowych regionalnej grupy wojsk. 10 grudnia 2020 roku Alaksandr Łukaszenka podpisał zaktualizowane plany wykorzystania tej formacji¹⁹.

3 marca 2021 roku Białoruś i Rosja po raz pierwszy w historii sojuszniczych relacji podpisały „Program partnerstwa strategicznego pomiędzy Ministerstwami Obrony Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej”, zaplanowany na kolejnych 5 lat. Program ma usprawnić współpracę strategiczną stron²⁰ a jego podpisanie odbyło się 22 lutego 2021 roku, prawie natychmiast po spotkaniu A. Łukaszenka- W. Putin w Soczi. Treść tego programu, jak i innych dokumentów, dotyczących kwestii militarnych pozostaje tajna.

Rzecz jasna wiąże się to również z dość agresywnymi deklaracjami władz białoruskich o zagrożeniach płynących z Zachodu oraz chęcią A. Łukaszenki, by pokazać znaczenie i wartość, jaką stanowi dla Moskwy utrzymanie jego reżimu. Należy również wziąć po uwagę znaczne zaangażowanie Białorusi w rosyjskie projekty geostrategiczne, które w ten, czy inny sposób określałyby dynamikę strategicznej współpracy. Warto wspomnieć, że Białoruś jest:

- państwem obserwatorem Szanghajskiej Organizacji Współpracy;
- członkiem Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym;
- członkiem centrum antyterrorystycznego państw WNP;
- współtwórcą Zbiorowych Sił Szybkiego Reagowania;
- elementem wspólnego systemu regionalnej obrony powietrznej i regionalnych zgrupowań wojskowych z Rosją.

¹⁸Военные Беларуси и России утвердили план сотрудничества на 2021 год, https://cis.minsk.by/news/16786/voennye_belarusi_i_rossii_utverdili_plan_sotrudnichestva_na_2021_god, (dostęp: 10.04.2021).

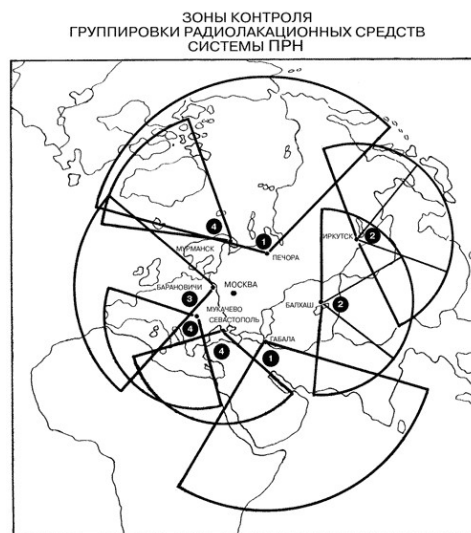
¹⁹Лукашенко одобрил план применения региональной группировки войск Белоруссии и России, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/10218977>, (dostęp: 10.04.2021).

²⁰Министерство Обороны Республики Беларусь, <https://t.me/modmilby/3858>, (dostęp: 10.04.2021).

Oddzielną rolę gra członkostwo Republiki Białorusi w Związku Euroazjatyckim oraz Związku Białorusi i Rosji. Oprócz tego na terytorium Białorusi znajdują się elementy rosyjskiej infrastruktury militarnej:

- Stacja radiolokacyjna typu „Wołga” w Hancewiczach koło Baranowicz. Jest to część systemu ostrzegania przed atakiem raketowym (zasięg 4,8 tys. km). Ultraśrednie fale „Wołgi” mają zasięg 10 tys. kilometrów. Może również śledzić niektóre typy obiektów kosmicznych. Wchodzi w skład rosyjskiego Zunifikowanego Kosmicznego Systemu Kontroli Wojennej „Kupol” (*Единая Космическая Система обнаружения и боевого управления (ЕКС) „Купол”*).

Rys: 1. Rosyjski system ostrzegania o ataku raketowym



Źródło: <https://lenta.ru/articles/2005/02/14/dnepr/>, (dostęp:10.04.2021).

- 43 Centrum Łączności Floty Wojennej w Wilejce w obwodzie mińskim, które wspiera łączność sztabu floty z rosyjskimi podwodnymi okrętami atomowymi na całym świecie. Jest obsługiwana przez 250 rosyjskich żołnierzy i oficerów.

W roku 2021 wygasa umowa z 1995 roku podpisana przez rządy Białorusi i Rosji na 25- letni okres dzierżawy obiektów w Hancewiczach i Wilejce. Nie ma jednak żadnych wątpliwości, że A. Łukaszenka podpisze dokumenty, przedłużające funkcjonowanie tych obiektów na terytorium Białorusi.

W tej sytuacji propagandowe deklaracje Uładzimira Makieja (ministra spraw zagranicznych Republiki Białoruś) mówiące o tym, że Białoruś powinna zrezygnować ze statusu państwa dążącego do neutralności²¹ (Art. 18. Konstytucji RB) nie mają pokrycia w rzeczywistości. Te słowa mogą mieć sens tylko w sytuacji, gdy Białoruś całkowicie zrezygnuje z autonomii militarnej i zintegruje się z rosyjskim systemem obronnym, a białoruscy wojskowi będą brali bezpośredni udział w rosyjskich operacjach militarnych. W istocie Białoruś wróciłaby więc do sytuacji sprzed 1991 roku.

W prezentowanym artykule przeanalizowane zostaną kluczowe kierunki integracji wojskowej Białorusi i Rosji oraz jej struktura prawna.

I. Struktura i elementy współpracy oraz integracji militarnej Republiki Białoruś i Federacji Rosyjskiej

Współpraca wojskowa Białorusi i Rosji oraz kierunki jej rozwoju są koordynowane i realizowane na podstawie szeregu strategicznych planów i programów. Należą do nich:

1. „Plan międzynarodowej współpracy wojskowej”.
2. „Plan współpracy między Ministerstwem Obrony Narodowej Republiki Białoruś i Ministerstwem Obrony Federacji Rosyjskiej”. Plan ten uwzględnia harmonogram i strukturę ćwiczeń wojskowych.
3. „Plan wspólnych działań na lata 2019– 2021 Ministerstwa Obrony Republiki Białoruś i Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej w celu ochrony Państwa Związkowego”. Plan uwzględnia przygotowania do wspólnych ćwiczeń wojskowych „Zachód- 2021”.
4. „Plan wspólnych działań na rzecz zapewnienia funkcjonowania regionalnej grupy wojsk Republiki Białoruś i Federacji Rosyjskiej”.
5. „Program partnerstwa strategicznego Ministerstw Obrony Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej na lata 2021- 2026”.

²¹ *Макей: закрепленное в Конституции стремление к нейтралитету не соответствует текущей ситуации*, <https://www.belta.by/politics/view/makej-zakreplennoe-v-konstitutsii-stremlenie-k-nejtralitetu-ne-sootvetstvuet-tekuschej-situatsii-428284-2021/>, (dostęp: 11.04.2021).

6. „Program wojskowej i technicznej współpracy między Federacją Rosyjską i Republiką Białoruś na lata 2014–2020”: dotyczy współpracy (integracji) kompleksów zbrojeniowych dwóch państw: na przykład modernizacji w latach 2019-2020 podstawowego czołgu T-72B do poziomu T-72B3 oraz dostawy samolotów szkolno- bojowych Jak-130 (12 sztuk) i myśliwców SU-30CM (12 sztuk).

Powyższe programy opisują: terminy i plany ćwiczeń wojskowych, spotkań ministrów obrony (wspólnych posiedzeń), sposoby kształcenia białoruskiej kadry wojskowej w Rosji, koszty modernizacji oraz rozwoju infrastruktury wojskowej. Dotyczą również współpracy w obszarze przemysłu zbrojeniowego.

Oprócz tych dokumentów przyjęto także zaktualizowaną wersję „Doktryny Wojskowej Państwa Związkowego”. Przypomnę, że po raz pierwszy „Doktryna” podpisana była w 2001 roku, natomiast w 2017 roku wypracowano nową „Doktrynę Wojskową Państwa Związkowego”, lecz wówczas prezydent A. Łukaszenka zrezygnował z jej podpisania. Dziś ratyfikacja nowej doktryny będzie oznaczać dalsze ideologiczne i strategiczne podporządkowanie Białorusi interesom rosyjskim.

Warto również zwrócić uwagę na ostatni dokument „Program partnerstwa strategicznego pomiędzy Ministerstwami Obrony Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej na lata 2021-2026”, który został podpisany 3 marca 2021 roku, czyli praktycznie natychmiast po spotkaniu przywódcy Rosji W. Putina z A. Łukaszenką w Soczi 22 lutego 2021 roku. To pierwszy taki program, który określa długoterminową perspektywę pogłębienia integracji wojskowej i szybkiego rozwoju rosyjskiej infrastruktury wojskowej na Białorusi. Nie ulega wątpliwości, że dokument ten jest wynikiem ustępstw ze strony A. Łukaszenki w zamian za wsparcie reżimu autorytarnego. Treść tego dokumentu, jak i wielu innych, nie jest dostępna publicznie, jednak 16 marca 2021 roku Ministerstwo Obrony Republiki Białoruś poinformowało o jego niektórych szczegółach. Dotyczą one utworzenia trzech centrów szkoleniowych:

- Na terytorium Republiki Białoruś planowane jest utworzenie ośrodka szkolenia bojowego do wspólnego szkolenia Sił Powietrznych i Sił Obrony Powietrznej. Jego głównym celem będzie wspólne szkolenie załóg samolotów Su-30SM, szkolenie białoruskich specjalistów do pracy na nowoczesnych systemach rakiet przeciwlotniczych, będących na wyposażeniu Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, a także wspólna realizacja zadań szkolenia bojowego.

- W Federacji Rosyjskiej planowane jest utworzenie ośrodka szkolenia bojowego dla wspólnego szkolenia Wojsk Lądowych. Jego głównym celem jest szkolenie pododdziałów wojsk zmechanizowanych i pancernych obu państw z wykorzystaniem nowoczesnych technik, opartych na doświadczeniach bojowych Sił Zbrojnych Rosji
- W obwodzie kaliningradzkim przewidziano stworzenie ośrodka szkolenia na bazie Floty Bałtyckiej i Zachodniego Okręgu Wojskowego. Kierunek ten wynika z możliwości szkolenia jednostek Sił Zbrojnych Republiki Białoruś z wykorzystaniem jednostek wojskowych *marines* Federacji Rosyjskiej²².

Edukacja wojskowa oficerów białoruskich w systemie rosyjskich wojskowych uczelni wyższych ma charakter systemowy. Według danych Ministerstwa Obrony rocznie na rosyjskich uczelniach studiuje około 400 żołnierzy białoruskich²³. Tak więc przez lata współpracy w dziedzinie szkolnictwa wojskowego między Republiką Białorusi a Federacją Rosyjską około 10 tysięcy białoruskich oficerów i specjalistów wojskowych otrzymało wykształcenie w rosyjskich wojskowych placówkach oświatowych (nie licząc szkolenia na uniwersytetach wojsk pogranicznych, które podlegają FSB Rosji).

Ma to duże znaczenie nie tylko pod względem technicznym czy militarnym, ale również ideowym. Wbudowuje bowiem orientację ideologiczną białoruskich wojskowych do rosyjskiego systemu światopoglądowego, sprzyja akceptacji przyjętego przez Rosję modelu strategicznego, w którym Białoruś jest częścią wspólnej przestrzeni strategicznej. Warto zaznaczyć, że praktycznie wszyscy przedstawiciele dowództwa sił zbrojnych Białorusi ukończyli lub odbyli szkolenia na rosyjskich uczelniach wojskowych.

²²Министры обороны Беларуси и России договорились о создании трёх учебно-боевых центров, https://belnaviny.by/politika/ministry-oborony-belarusi-i-rossii-dogovorilis-o-sozdanii-tryox-uchebno-boevyx-centrov.html?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop, (dostęp:15.04.2021).

²³Военная академия Беларуси с 1995 года обучила более 1,5 тыс. иностранцев, <https://www.belta.by/special/society/view/voennaja-akademija-belarusi-s-1995-goda-obuchila-bolee-15-tys-inostrantsev-340001-2019/>, (dostęp:15.04.2021).

Imię	Miejsce urodzenia	Rok urodzenia	Stopień	Stanowisko	Uczelnia w Rosji	Rok Ukończenia uczelni
Aleksander Wolfowicz	Tatarska ARR, Rosja (RSFSR)	1967	General-por.	Sekretarz Rady Bezpieczeństwa RB	Moskiewska Wyższa Szkoła Dowódcza Wojskowa Akademia Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej	1988
Wiktor Chremin	Białoruś (BSSR)	1971	General-por.	Minister Obrony RB	Ussuryjska wojskowa im. A. Suworowa Omska Wyższa Ogólnowojskowa Szkoła Dowódcza	1988 1992
Andrej Żuk	Białoruś (BSSR)	1969	General-major	Zastępca ministra Obrony RB	Moskiewska Wyższa Szkoła Dowódcza	1990
Sergej Simonienko	Białoruś (BSSR)	1968	General-major	Zastępca ministra	Moskiewska Wyższa Szkoła Dowódcza	1989

		Obrony RB do spraw uzbrojenia	
Andrej Burdyko	Białoruś (BSSR)	1973	General- major
		Zastępca Wolski Wojskowy Instytut 1994 ministra Logistyki Obrony RB do spraw Wojskowa Akademia 2003 logistyki Logistyki i Transportu	
Wiktor Kasinskij	Białoruś (BSSR)	1973	General- major
		Kierownik Wyzsza Szkoła 1992 głównego Dowodzenia Artylerii w departament Jekaterynburgu u do spraw ideologii	
Wiktor Gulewicz	Białoruś (BSSR)	1969	General- major
		Dowódca Moskiewska Wojskowa 1990 Sztabu Wyzsza Szkoła Dowódca Generalnego RB	
Igor Demidenko	Białoruś (BSSR)	1971	General- major
		Dowódca Sił Leningradzka 1992 Zachodniego Ogólnowojskowa Wyzsza Dowództwa Szkoła Dowódca Operacyjnego	
Wadim Dienisienko	Węgry	1967	General- major
		Dowódca Sił Leningradzka 1988 Operacji Ogólnowojskowa Wyzsza Specjalnych Szkoła Dowódca	

opracowanie

Źródło:

Powstanie kolejnych ośrodków szkoleniowych oznacza, że rosyjscy specjaliści będą brać aktywny udział w szkoleniu białoruskich wojskowych. Rozszerzenie programów szkoleniowo-przygotowawczych będzie również wpływać na pogłębienie integracji w strefie militarnej. W przyszłości może to prowadzić do tego, że białoruskie personel wojskowy będzie zaangażowany w rosyjskie operacje wojskowe. Nie można wykluczyć, że zaistnieje duże prawdopodobieństwo połączenia wojsk, w celu optymalizacji regionalnego systemu obronności i bezpieczeństwa. Tak czy inaczej, można więc zaobserwować ożywienie procesów integracyjnych w sferze militarnej.

II. Rozwój Regionalnego Zgrupowania Wojskowego (RZW). Stan na rok 2021

Regionalne Zgrupowanie Wojskowe (RZW) Białorusi i Rosji jest bazowym elementem integracji wojskowej i strategicznej. W ramach funkcjonowania tej grupy odbywa się nie tylko proces kształtowania wspólnej przestrzeni strategicznej i koncepcji obronnej, ale również modernizacja uzbrojenia (również strony białoruskiej) oraz infrastruktury wojskowej na obszarze Białorusi.

Jeżeli na początku lat dwutysięcznych RZW była rozpatrywana raczej jako konstrukt prawno- polityczny, pozwalający A. Łukaszence otrzymywać stałe wsparcie dla swoich rządów, to obecnie RZW ewoluowało do roli poważnego polityczno- strategicznego projektu, który wprost uzależnia Białoruś od Rosji i rozszerza wpływy geopolityczne tej ostatniej.

Integracja w dziedzinie obronności zapoczątkowana była „Traktatem o utworzeniu Wspólnoty Rosji i Białorusi” (1996), „Traktatem o Związku Białorusi i Rosji” oraz „Statutem Związku Białorusi i Rosji”(1997) i „Traktatem o utworzeniu Państwa Związkowego (1999)”²⁴. W tym ostatnim zadeklarowano utworzenie regionalnego zgrupowania wojskowego²⁵.

Najważniejszymi dokumentami, dotyczącymi kierunków rozwoju współpracy militarnej w tym regionalnej grupy wojsk (sił) były dwa traktaty: „O współpracy militarnej między Federacją Rosyjską i Republiką Białoruś” oraz „Traktat między Federacją Rosyjską i Republiką Białoruś o wspólnych gwarancjach bezpieczeństwa regionalnego w kwestii militarnej”. Zostały one podpisane w 1997 roku, ratyfikowane w roku 1998 a weszły w życie w 1999 roku.

²⁴ Podstawą prawną dla podpisania traktatów integracyjnych stało się referendum z 1995 roku, w którym jednym z kluczowych pytań było: Czy popiera Pan/Pani działania Prezydenta Białorusi mające na celu integrację gospodarczą z Federacją Rosyjską? (Głosy „za” oddało 83% głosujących). Ze względów formalnych warto zaznaczyć, że integracja gospodarcza nie uwzględniała integracji politycznej oraz militarnej.

²⁵ Договор о создании Союзного государства, <http://docs.cntd.ru/document/901756243>, (dostęp:15.04.2021).

Te dokumenty określały strategiczne kierunki integracji militarnej, tworzyły prawną bazę dla kształtowania regionalnej grupy wojsk, zakładając:

- utworzenie regionalnej grupy wojsk (sił), planowanie jej wykorzystania oraz zaopatrzenia operacyjnego i materialnego,
- ujednoczenie systemu kontroli regionalnej grupy wojsk (sił),
- utrzymanie i wykorzystanie obiektów infrastruktury militarnej obu państw, z uwzględnieniem możliwości gospodarczych stron i sytuacji militarno- politycznej,
- przygotowanie kadry wojskowej,
- przygotowanie rezerwy i utworzenie zasobów materialnych²⁶.

Zgodnie z zawartymi traktatami na regionalną grupę wojsk składają się organy kontroli i wojska Sił Zbrojnych Republiki Białoruś i Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, a także innych formacji wojskowych stron, planowanych do użycia według jednej koncepcji i planu. Są one zlokalizowane w czasie pokoju lub rozmieszczone w regionie w okresie zagrożenia, w celu odparcia ewentualnej agresji^{27,28}.

Warto zaznaczyć, że na dzień dzisiejszy wszystkie cele strategiczne związane z funkcjonowaniem regionalnej grupy wojsk (sił) zostały zrealizowane. Integracja militarna dwóch państw odbywała się dość dynamicznie, niekiedy nawet szybciej, niż integracja gospodarczo- polityczna (bez względu na regularne białorusko- rosyjskie „wojny” gazowe, naftowe czy informacyjne). Problemy w relacjach gospodarczych między Mińskiem i Moskwą nigdy nie odbijały się więc na integracji wojskowej. Jedynym ograniczeniem tego procesu jest niechęć A. Łukaszenki do stworzenia na Białorusi pełnowymiarowej rosyjskiej bazy wojskowej.

Zaakcentować należy, że Białoruś dla Rosji ma przede wszystkim znaczenie geopolityczne, a dopiero w drugiej kolejności gospodarcze. Właśnie współpraca i integracja militarna są kluczowym instrumentem utrzymania Białorusi w strefie rosyjskiej kontroli. Innymi słowy, w stosunku do Białorusi Rosja operuje strategią podboju, którą można określić mianem „pokojoyej okupacji militarnej”.

²⁶ Договор между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о военном сотрудничестве (с изменениями на 17 декабря 2018 года), <http://docs.cntd.ru/document/901796830>, (dostęp:15.04.2021).

²⁷ Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместном обеспечении региональной безопасности в военной сфере, <http://docs.cntd.ru/document/901796828>, (dostęp:15.04.2021).

²⁸ Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместном обеспечении региональной безопасности в военной сфере, <http://docs.cntd.ru/document/901796828>, (dostęp:12.04.2021).

II.I. Rozbudowa infrastruktury

Rozwój infrastruktury oraz materialne i techniczne zaopatrzenie regionalnej grupy wojsk są realizowane na podstawie szeregu wspólnych planów i programów, dzięki którym wojskowa infrastruktura na Białorusi jest modernizowana.

Corocznie, od 2000 roku, przyjmowany jest „Plan wspólnych działań w celu zapewnienia funkcjonowania regionalnego zgrupowania wojsk (sił) Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej” (mówimy o finansowaniu działań związanych z funkcjonowaniem RZW głównie z budżetu Państwa Związkowego). Natomiast latach 2008–2022 realizowany był również program Państwa Związkowego „Poprawa infrastruktury planowanej do wspólnego użytkowania w interesie regionalnego zgrupowania wojsk (sił) Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej” i na te cele przeznaczono 30 mln dolarów. Następnie, w 2018 roku, przyjęty został kolejny program: „Poprawa obiektów infrastruktury wojskowej planowanych do wspólnego użytkowania w celu zaopatrzenia regionalnego zgrupowania wojsk (sił) Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej na lata 2018-2021”. Na cele ich modernizacji przeznaczono z budżetu Państwa Związkowego 20 mln dolarów. Zgodnie z założeniami dokumenty, modernizacji podlegają:

- systemy kontroli sił powietrznych i sił obrony przeciw powietrznej;
- 7 obiektów infrastruktury lotniczej na terytorium Białorusi (w tym dwa lotniska);
- 28 obiektów infrastruktury wojskowej²⁹.

Od 2016 do 2020 roku realizowany był także program „Rozwój i doskonalenie ujednoczonego systemu zabezpieczenia technicznego kolei w regionie”. Miało to służyć zwiększeniu gotowości i sprawności węzłów komunikacyjnych kolei dla celów funkcjonowania regionalnego zgrupowania wojskowego. Budżet programu wynosił 24 mln dolarów³⁰.

Istotnym elementem jest również rozwój ujednoczonej kontroli i dowództwa RZW. Od 2011 roku, co cztery lata, Najwyższa Rada Państwowa Państwa Związkowego przyjmuje ściśle tajne uchwały „O planowaniu wykorzystania regionalnego zgrupowania wojsk (sił) Republiki Białorusi i

²⁹ *Совершенствование и содержание объектов военной инфраструктуры, планируемых к совместному использованию в интересах обеспечения региональной группировки войск (сил) Республики Беларусь и Российской Федерации*, <https://soyuz.by/projects/ldfklr/programma-sovershenstvovanie-obektov-voennoy-infrastruktury-planiruemyh-k-sovmestnomu-ispolzovaniyu-v-interesah-obespecheniya-regionalnoy-gruppirovki-voysk-sil-respubliki-belarus-i-rossiyskoy-federacii-na-2018-2021-gg>, (dostęp: 20.04.2021).

³⁰ *Программа „Развитие и совершенствование единой системы технического прикрытия железных дорог региона” на 2016- 2020 гг.*, <https://soyuz.by/projects/ldfklr/programma-razvitie-i-sovershenstvovanie-edinoy-sistemy-tehnicheskogo-prikrytiya-zheleznyh-dorog-regiona-na-2016-2020-gg>, (dostęp: 20.04.2021).

Federacji Rosyjskiej³¹. Ten dokument określa strukturę i charakter działania RZW oraz strukturę i funkcję Zjednoczonego Dowództwa RZW na czele z dowodzącym Sztabem Generalnym Zbrojnych Sił Republiki Białoruś generałem Olegiem Bełokoniewem (pełnił tę funkcję do 2019 roku). Od roku 2015 odbywają się regularne ćwiczenia Dowództwa Zjednoczonego RZW. Ostatnie takie ćwiczenia miały miejsce od 8 do 12 lutego 2021 roku w Mińsku. Był to kluczowy przygotowawczy element ćwiczeń wojskowych „Zachód- 2021”.

W 2011 roku weszła w życie umowa między Federacją Rosyjską a Republiką Białorusi „O utworzeniu i funkcjonowaniu jednolitego systemu łączności regionalnego zgrupowania wojsk (sił) Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej” z dnia 19 stycznia 2008 roku. Umowa przewidywała utworzenie wspólnego systemu łączności regionalnego zgrupowania wojsk (sił) Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej (zwanego wspólnym systemem łączności), mającego zapewnić wymianę wszelkiego rodzaju informacji w systemie kontroli regionalnego zgrupowania wojsk (sił) Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej.

Wspólny system łączności jest organizacyjnym i technicznym połączeniem części sił i środków łączności Federacji Rosyjskiej i Republiki Białorusi. Jest przeznaczony do wspólnego użytku przez regionalne zgrupowanie wojsk (sił) Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej³².

Bardzo ważnym dokumentem, który pogłębiał procesy integracji w ramach funkcjonowania RZW była „Umowa między Rządem Federacji Rosyjskiej a Rządem Republiki Białorusi o wspólnym wsparciu technicznym regionalnego zgrupowania wojsk (sił) Federacji Rosyjskiej i Republiki Białorusi” (ratyfikowana w 2017 roku). W pewnym stopniu umowę tę można rozpatrywać jako rekompensatę za strony białoruskiej za brak zgody na rozmieszczenie rosyjskiej bazy wojskowej. Zgodnie z dokumentem wsparcie techniczne regionalnego zgrupowania wojsk (sił) to zbiór działań mających na celu:

- zaopatrzenie regionalnego zgrupowania wojsk (sił) w broń i sprzęt wojskowy, pociski i amunicję, sprzęt wojskowo- techniczny;
- organizację operacji i renowację uzbrojenia, sprzętu wojskowego, pocisków raketowych i amunicji oraz mienia wojskowo- technicznego;
- prowadzenie technicznego i specjalistycznego szkolenia personelu.

³¹ *Постановление Высшего Государственного Совета Союзного государства от 25 февраля 2016 г. N 5 "О планировании применения региональной группировки войск (сил) Республики Беларусь и Российской Федерации"*, <http://base.garant.ru/71356778/>, (dostęp: 20.04.2021).

³² *Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о создании и функционировании объединенной системы связи региональной группировки войск (сил) Республики Беларусь и Российской Федерации*, <http://docs.cntd.ru/document/902121025>, (dostęp:20.04.2021).

Szczególną uwagę należy zwrócić na Art. 7. tej umowy: „W okresie bezpośredniego zagrożenia agresją, zapasy broni i sprzętu wojskowego oraz innego sprzętu przeznaczonego dla rosyjskiej części regionalnego zgrupowania wojsk (sił) mogą zostać przeniesione do stacjonarnej bazy materialno-technicznej Sił Zbrojnych Republika Białorusi”³³. Zgodnie z wyjaśnieniem: „Wejście w życie Umowy skróci czas potrzebny na przywrócenie uzbrojenia i sprzętu wojskowego jednostek i formacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej i Sił Zbrojnych Republiki Białoruś, które są częścią regionalnego zgrupowania sił”³⁴.

Oznacza to, że w sytuacji wzrostu napięcia w stosunkach między Rosją a Zachodem, wojska rosyjskie mogą być rozmieszczone na terytorium Białorusi na okres trwania napięcia i „agresywnego zachowania” państw zachodnich. To może być również wykorzystane przez Moskwę bezpośrednio do wtrącania się w sprawy wewnętrzne Białorusi. Faktycznie miało to już miejsce w czasie kryzysu politycznego, kiedy Rosja przygotowała specjalną „rezerwę sił dla wsparcia Białorusi”³⁵.

W celu realizacji zadań kontroli i funkcjonowania RZW podpisana była „Umowa między Rządem Federacji Rosyjskiej a Rządem Republiki Białorusi o wzajemnej wymianie informacji geoprzestrzennych między siłami zbrojnymi Federacji Rosyjskiej a Republiką Białorusi” (umowa z dnia 25 października 2019 roku, weszła w życie 14 lipca 2020 roku). Na podstawie tej umowy strony tworzą wspólny bank danych geoprzestrzennych (dane o miejscowościach i obiektach, zlokalizowanych na powierzchni ziemi, pod ziemią, w atmosferze oraz przestrzeni okołoziemskiej). Jeden bank ma funkcjonować na terytorium Białorusi, drugi w Rosji, ale zgodnie z umową, banki danych tworzone są na bazie ujednoczonych technologii³⁶.

³³ *Ibidem*

³⁴ *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о совместном техническом обеспечении региональной группировки войск (сил) Российской Федерации и Республики Беларусь*, <http://docs.cntd.ru/document/456039041>, (dostęp: 20.04.2021).

³⁵ *Путин заявил о создании резерва силовиков для Белоруссии*, <https://www.rbc.ru/politics/27/08/2020/5f478b809a7947e8079f1cb7>, (dostęp: 20.04.2021).

³⁶ *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о взаимном обмене геопространственной информацией между вооруженными силами Российской Федерации и Республики Беларусь от 25 октября 2019 года*, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202007170012?index=8&rangeSize=1>, (dostęp: 20.04.2021).

II.II. Struktura i ćwiczenia militarne Regionalnego Zgrupowania Wojsk

Jądro taktyczne regionalnego zgrupowania wojsk składa się z jednostek wojskowych Północno- Zachodniego Dowództwa Sił Zbrojnych Republiki Białoruś oraz 20. Ogólnowojskowej Armii Gwardyjskiej, wchodzącej w skład Zachodniego Okręgu Wojskowego Federacji Rosyjskiej.

Prowadzone w ramach RZW ćwiczenia wojskowe, odbywają się co 2- 3 lata. Przykładem są np. ćwiczenia „Tarcza Sojuszu”, która mają miejsce na terytorium Rosji oraz ćwiczenia „Zachód”, które odbywają się na terytorium Białorusi. Pierwsze, stosunkowo duże ćwiczenia RZW- „Tarcza Sojuszu”- odbyły się w roku 2006 na Białorusi (wzięło w nich udział 8 tys. żołnierzy), następnie w roku 2011 (12 tys. żołnierzy), w roku 2015 (8 tys. żołnierzy) i ostatnie, w roku 2019 (12 tys. żołnierzy). Natomiast manewry „Zachód” to kolejno: „Zachód– 2009” (12 tys. żołnierzy), „Zachód– 2013” (9 600 żołnierzy), „Zachód– 2017” (13 tys. żołnierzy) oraz „Zachód- 2021”. Szczegóły i plan tegorocznych ćwiczeń „Zachód- 2021” nie są jeszcze znane. W. Putin zadeklarował, że w trakcie ćwiczeń „będą dopracowane nowe podejścia w wykorzystaniu RZW, z wykorzystaniem techniki i sprzętu z elementami sztucznej inteligencji”³⁷.

II.III. Ćwiczenia RZW

Tarcza Sojuszu	2006	8 tys. osób
Zachód	2009	12 tys. osób
Tarcza Sojuszu	2011	12 tys. osób
Zachód	2013	9 600 osób
Tarcza Sojuszu	2015	8 tys., osób
Zachód	2017	13 tys. osób
Tarcza Sojuszu	2019	13 tys. osób
Zachód	2021	b.d.

Źródło: opracowanie własne.

³⁷M. Ходаренок, *От «Кавказа» на «Запад»: главные военные учения 2021 года*, <https://www.gazeta.ru/army/2020/12/29/13420538.shtml>, (dostęp: 20.04.2021).

W tym roku zaplanowano ćwiczenia RGW „Zachód- 2021”. Szczegóły i plan tegorocznych ćwiczeń wojskowych nie są jawne, ale założyć należy, że zostaną zrealizowane następujące zadania:

- kontrola funkcjonowania wspólnego systemu obrony powietrznej RZW i sprawdzenie jego efektywności,
- ocena funkcjonalności i działań operacyjnych zjednoczonego dowództwa RZW.

W ostatnich latach, wojskowe ćwiczenia RZW są coraz bardziej intensywne, zarówno ze względu na ich charakter, liczebność personelu wojskowego, jak i wyposażenie. Ich scenariusze noszą jawnie antyzachodni charakter. Dotyczy to przede wszystkim ćwiczeń „Zachód- 2017” i „Zachód- 2021”. Te ostatnie odbędą się w nowych warunkach politycznych i mocno napiętej sytuacji geopolitycznej.

III. Wspólny System Obrony Powietrznej

Wspólny system obrony powietrznej (WSOP) jest kolejnym poziomem pogłębionej integracji w sferze militarnej. Początkowo, w latach 90. XX wieku, koncepcja utworzenia WSOP była realizowana w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw jako ogólny system bezpieczeństwa, lecz już na początku XXI wieku, Rosja zaczęła nalegać na utworzenie odrębnego systemu białorusko-rosyjskiego.

W 2009 roku podpisano „Umowę między Federacją Rosyjską a Republiką Białorusi o wspólnej ochronie zewnętrznej granicy państwa związkowego w przestrzeni powietrznej i utworzeniu wspólnego regionalnego systemu obrony powietrznej Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś”³⁸.

WSOP miała obejmować formacje i jednostki wojskowe stron, znajdujące się na terytorium Republiki Białorusi, Kaliningradzkiego Obwodu Specjalnego oraz zachodnich regionów Federacji Rosyjskiej. Wspólne siły bojowe stanowiły: jednostki lotnicze (5), baterie rakiet przeciwlotniczych (10), oddziały radiotechniczne (5) oraz jednostka wyspecjalizowana do walki elektronicznej (1)³⁹. WSOP miał być kierowany rotacyjnie przez dowódcę Sił Powietrznych i Obrony Powietrznej jednej

³⁸Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместной охране внешней границы Союзного государства в воздушном пространстве и создании Единой региональной системы противовоздушной обороны Российской Федерации и Республики Беларусь от 3 февраля 2009 года (ратифицировано Федеральным законом от 27.12.2009 №369-ФЗ, вступило в силу 16 марта 2012 года), <https://docs.cntd.ru/document/902217225>, (dostęp: 21.06.21).

³⁹ЕРС ПВО: старт, растянувшийся на годы, <https://www.belvpo.com/57695.html/>, (dostęp:21. 04.2021).

ze stron, wyznaczonego wspólnym dekretem Prezydentów Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś na wniosek ministrów obrony obu krajów. Natomiast koordynacja wspólnych działań formacji i jednostek wojskowych, przydzielonych do obrony powietrznej WSOP powinna odbywać się z centralnego stanowiska dowodzenia głównodowodzącego Sił Powietrznych Rosji. W okresie zagrożenia, dla kierowania obroną przeciwlotniczą WSOP, tworzone jest wspólne dowództwo w ramach dowództwa regionalnego zgrupowania sił obu krajów. Na czele WSOP, na zasadzie rotacji, stanie wówczas dowódca Sił Powietrznych i Obrony Powietrznej jednej ze stron, powoływany wspólnym dekretem Prezydentów Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś na wniosek ministrów obrony obu krajów⁴⁰.

13 lutego 2012 roku A. Łukaszenka Dekretem Nr 65 zatwierdził „Umowę między Federacją Rosyjską a Republiką Białorusi o wspólnej ochronie zewnętrznej granicy państwa związkowego w przestrzeni powietrznej i utworzeniu wspólnego regionalnego systemu obrony powietrznej Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś”. W 2013 roku dowodzącym WSOP był generał Oleg Dwigalew, dowódca Sił Powietrznych i Sił Obrony Powietrznej Republiki Białoruś (w latach 2013- 2017). W 2017 roku stanowisko dowodzącego WSOP zostało przejęte przez generała Igora Goluba- dowódcę Sił Powietrznych i Sił Obrony Powietrznej Republiki Białoruś.

W roku 2016 oficjalnie zadeklarowano, że WSOP zaczął funkcjonować, co przełożyło się na realizację wspólnego: dyżuru bojowego i operacyjnego oraz szkolenia wojskowego⁴¹. W 2017 roku został ratyfikowany „Protokół w sprawie zmian i uzupełnień do Umowy między Federacją Rosyjską a Republiką Białorusi w sprawie wspólnej ochrony zewnętrznej granicy państwa związkowego w przestrzeni powietrznej i utworzenia Wspólnego Regionalnego Systemu Obrony Powietrznej Federacji Rosyjskiej i Białorusi” z 3 lutego 2009 roku.

⁴⁰А. Алесин, *Москва разрешила Минску покомандовать единой системой ПВО*, <https://www.delfi.lt/ru/abroad/belorussia/moskva-razreshila-minsku-pokomandovat-edinoj-sistemoj-pvo.d?id=62328967>, (dostęp: 21.04.2021).

⁴¹Ю. Зверев, *Зачем Беларуси и России единая система ПВО?*, <https://eurasia.expert/zachem-belarusi-i-rossii-edinaya-sistema-pvo/>, (dostęp: 21.04.2021).

Rysunek 2. Schemat wspólnego regionalnego systemu obrony powietrznej Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś



Źródło: <https://topwar.ru/110974-nachalas-sovmestnaya-shtabnaya-trenirovka-edinoy-sistemy-pvo-rossii-i-belorussii.html>), (dostęp: 21.04.2021).

Główną treścią zmian dokonanych w porozumieniu z 2009 roku jest zastąpienie pojęcia „okres zagrożenia” pojęciem „okres bezpośredniego zagrożenia agresją”. Pod tym ostatnim określeniem rozumiana jest sytuacja militarno- polityczna, w której Rosja i /lub Białoruś mogą być zaatakowane przez państwo trzecie albo grupę państw⁴². Jak czytamy w tym dokumencie: „okres zagrożenia to okres o różnej długości, który zwykle poprzedza wybuch wojny. Charakteryzuje się skrajnym pogorszeniem sytuacji międzynarodowej i sprzecznościami między potencjalnymi przeciwnikami. Okres zagrożenia służy zwiększeniu gotowości bojowej sił zbrojnych, ich strategicznego rozmieszczenia oraz mobilizacji gospodarki do potrzeb militarnych⁴³”.

Zmiany wprowadzone w tej umowie rozszerzają zakres i możliwości działania Rosji w regionie, o czym świadczy również część III tego dokumentu, która dotyczy możliwości działania rosyjskich sił powietrznych w białoruskiej przestrzeni powietrznej: „Dyżurni służby obrony przeciwlotniczej jednej ze stron zostają wyniesieni w powietrze w celu rozwiązania zadań bojowych w przestrzeni powietrznej drugiej strony na mocy uzgodnionej decyzji oficera dyżurnego operacyjnego Centrum Dowodzenia Sił Powietrzno- Kosmicznych Sił Zbrojnych Federacji

⁴²Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместной охране внешней границы Союзного государства в воздушном пространстве и создании Единой региональной системы противовоздушной обороны Российской Федерации и Республики Беларусь (с изменениями на 2 ноября 2016 года), (dostęp: 21.04.2021).

⁴³А. Лесин, Единая система ПВО: старая песня о главном, <https://www.belrynok.by/2017/08/14/edinaya-sistema-pvo-staraya-pesnya-o-glavnom/>, (dostęp: 21.04.2021).

Rosyjskiej i oficera dyżurnego operacyjnego centralnego stanowiska dowodzenia Sił Powietrznych i wojsk obrony powietrznej Siły Zbrojne Republiki Białorusi”⁴⁴. Oznacza to, że w przypadku „zagrożenia” albo „alarmu bojowego”, Rosja może wysłać własne jednostki powietrzne bez dodatkowego zezwolenia politycznego ze strony Białorusi.

W roku 2017 odbyły się pierwsze ćwiczenia sztabu dowodzenia WSOP a w roku 2018 miały miejsce pierwsze ćwiczenia wojskowe WSOP („Bezpieczeństwo regionalne– 2018”). Dotyczyły one praktycznych stron funkcjonowania WSOP w sytuacji bojowej⁴⁵.

W okresie kryzysu politycznego na Białorusi w 2020 roku, Ministerstwa Obrony RF i RB podpisały w Mińsku (w październiku 2020 roku) „Dekret o wspólnej z Federacją Rosyjską ochronie granicy zewnętrznej Państwa Związkowego w przestrzeni powietrznej”. Treść tego dokumentu nie jest znana, podobnie jak okres jego realizacji⁴⁶. Można jednak z dużym prawdopodobieństwem założyć, że dotyczy on pogłębienia integracji w ramach WSOP.

W celach rozwoju WSOP i jego wzmocnienia, Rosja realizuje regularne dostawy systemów obrony powietrznej: do roku 2016 Białoruś otrzymała 4 dywizjony systemu S- 300 (zostały rozmieszczone w obwodach grodzieńskim, witebskim i brzeskim). Natomiast po 2011 roku Białoruś otrzymała 5 zestawów Tor M2K a ostatnia dostawa miała miejsce w 2018 roku (Słuck-120 brygada, Borysow- 740 brygada).

⁴⁴ „Подъем в воздух дежурных по противовоздушной обороне экипажей одной Стороны для решения задач боевого дежурства в воздушном пространстве другой Стороны осуществляется по согласованному решению оперативного дежурного Центра управления Воздушно-космических сил Вооруженных Сил Российской Федерации и оперативного дежурного центрального командного пункта Военно-воздушных сил и войск противовоздушной обороны Вооруженных Сил Республики Беларусь”, *цит. з Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместной охране внешней границы Союзного государства в воздушном пространстве и создании Единой региональной системы противовоздушной обороны Российской Федерации и Республики Беларусь от 3 февраля 2009 года (ратифицировано Федеральным законом от 27.12.2009 №369-ФЗ, вступило в силу 16 марта 2012 года).*

⁴⁵ В Минске прошло первое совместное учение Единой региональной системы ПВО Республики Беларусь и Российской Федерации, <http://mil.ru/et/news/more.htm?id=12191314@egNews>, (dostęp: 21.04.2021).

⁴⁶ Минобороны Белоруссии сообщило о подписании постановления о совместной с РФ охране внешней границы Союзного государства в воздушном пространстве, <https://www.militarynews.ru/story.asp?rid=1&nid=540673&lang=RU>, (dostęp: 22.04.2021).

Sprzęt	Ilość	Rok	Lokalizacja
S-300	4 dywizjony	2016	Obwody: Grodzieński, Witebski i Brzeski
Tor M2K	5 zestawów	2011- 2018	Stuck (120. brygada) i Borysow (740. brygada)
„Protivnik – G” ⁴⁷	1 szt.	2016	
Yak - 130	8 szt.	2019	
SU-30SM	4 szt.	2019	
SU-30SM	4 szt.	Planowane: 2021	
„Protivnik– G” oraz „Vostok”.	1 szt.	Planowane: 2021	

Źródło: opracowanie własne.

Od rozpoczęcia związanego z wyborami prezydenckimi kryzysu politycznego na Białorusi, można zaobserwować wzrost liczby spotkań dwustronnych, dotyczących pogłębienia współpracy wojskowej oraz ćwiczeń wojskowych. Z jednej strony miało to gwarantować deklarowane wsparcie Rosji dla reżimu A. Łukaszenki, z drugiej- taka intensywność relacji demonstruje wzrost wpływów strategicznych Moskwy na Białoruś.

41

Terminy	Miejsce	Jednostki, charakter ćwiczeń– cel spotkań
16 września 2020	Mińsk, Białoruś	Wizyta ministra obrony RF S. Szojgu- omówienie pogłębienia współpracy wojskowej
21-23 września 2020	Poligon Brzeski, Białoruś Planowe ćwiczenia „Słowiańskie braterstwo- 2020”	Jednostki 76. Gwardyjskiej Dywizji Desantowej Sił Powietrzno-Desantowych Rosji 38 oddzielna Gwardyjska Desantowo-Szturmowa Brygada Sił Specjalnych Operacji (Białoruś)
12-16 października 2020	Poligon „Loswido”, Białoruś „Niezniszczalne braterstwo- 2020”	Ćwiczenie jednostek wojennych państw członków OUBZ

⁴⁷ Radar ten ma możliwości śledzenia do 200 celów jednocześnie na wysokości do 150 km, i zasięgu 450 km.

27 października 2020	Mińsk, Białoruś	Wspólne posiedzenie (kolegium) MO RB i RF
5 marca 2021	Moskwa, Rosja	Spotkanie ministrów obrony RB i RF, „Program partnerstwa strategicznego pomiędzy ministerstwami obrony Republiki Białorusi i Federacji Rosyjskiej na lata 2021- 2026”
9-25 marca 2021	Mulino, Niżnij Novgorod, Rosja	Kompleksowe ćwiczenia 11. Zmechanizowanej Brygady Słonim (Białoruś); Zmotoryzowane Oddziały Zachodniego Okręgu Wojskowego FR
16-19 marca 2021	Poligon „Poliwne”, Uljanowsk, Rosja	Siły Powietrzne Sił Zbrojnych RF i Siły Operacji Specjalnych Sił Zbrojnych Republiki Białorusi
14-27 marca 2021	Poligon „Osipowiczy”, Białoruś	357. Oddzielny Gwardyjski Batalion Desantowy, 103. Witebskiej Brygady Desantowej Republiki Białorusi; 234. Powietrnodesantowy Pułk Szturmowy, 76. Gwardyjskiej Dywizji Desantowej Sił Powietrzno-Desantowych Rosji
29 marca– 2 kwietnia 2021	Mińsk, Białoruś	Delegacja Sił Kosmicznych RF; przygotowania do ćwiczeń „Zachód-2021” oraz współpraca w celu utworzenia ośrodka szkoleniowego na Białorusi
31 marca 2021	Moskwa, Rosja	Spotkanie i negocjacje kierownictwa Sztabów Generalnych Białorusi i Rosji ws. organizacji ćwiczeń „Zachód-2021”, powstanie wojskowych ośrodków szkoleniowych

Źródło: opracowanie własne.

W roku 2016 Białoruś otrzymała od Rosji pierwszy radar „Protivnik– G”. Radar ten ma możliwości śledzenia do 200 celów jednocześnie na wysokości do 150 km i w zasięgu 450 km. Natomiast w 2019 roku Białoruś otrzymała 8 samolotów szkolno- bojowych Jak– 130. W tymże roku przekazana została pierwsza partia SU- 30SM (4 z 12 samolotów). Jesienią 2020 roku Białoruś otrzymała następne 4 samoloty a w styczniu 2021 roku dowódca sił powietrznych Republiki Białorusi poinformował, że w roku bieżącym Białoruś ma otrzymać jeszcze dwa radary „Protivnik– G” oraz „Vostok”.

Zakończenie

Współpraca i integracja militarna w ramach Państwa Związkowego ma charakter systemowy i wielowymiarowy: począwszy od szkolenia i edukacji wojskowej, kończąc na tworzeniu wspólnych systemów militarnych, takich jak Regionalne Zgrupowanie Wojskowe oraz Wspólny System Obrony Powietrznej. Właśnie w tym militarnym zakresie integracji kryją się największe wyzwania dla bezpieczeństwa i niezależności państwa białoruskiego oraz przeszkoda dla jego demokratyzacji i transformacji politycznej. Traktaty i umowy podpisane w ciągu 27 lat rządów A. Łukaszenki faktycznie tworzą bazę prawną dla bezpośredniej ingerencji Rosji w sprawę Białorusi.

Warto również zaznaczyć, że podobne procesy dotyczą całego systemu bezpieczeństwa Republiki Białoruś: Straży Granicznej, KGB, MSW, Służby Celnej. Wspomniane struktury są zorientowane na ścisłą współpracę z Rosją, co podważa ich skuteczność w zakresie utrzymania i zabezpieczenia interesów narodowych. Wskutek osłabienia pozycji, reżim A. Łukaszenki potrzebował zewnętrznego wsparcia ze strony Rosji, co jeszcze bardziej uzależniło białoruski system militarny od rosyjskiego.

Jako przykład można przytoczyć podpisaną w listopadzie 2020 roku „Umowę o współpracy między Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Republiki Białorusi a Federalną Służbą Gwardii Narodowej Federacji Rosyjskiej”. Kluczowym w tej umowie jest punkt 1. Art. 4: *„Współpraca w ramach niniejszej Umowy jest prowadzona na podstawie wniosków zainteresowanej Strony o udzielenie pomocy (zwanego dalej wnioskiem) lub z inicjatywy Strony, która zakłada, że taka pomoc jest przedmiotem zainteresowania drugiej Strony”*⁴⁸. To faktycznie oznacza, że siły rosyjskiej Gwardii Narodowej mogą być bezpośrednio wykorzystywane na terytorium Białorusi w sytuacji kryzysowej.

Stan rzeczy w obszarze współpracy, powiązania innych struktur siłowych oraz wpływów rosyjskich wymaga oddzielnej, szczegółowej analizy. Należy jednak zauważyć, że ścisła współpraca wojskowa na poziomie jednostek oraz dowództw rodzi wątpliwości, co do gotowości wojska białoruskiego do obrony interesów państwa narodowego. Trzeba zaznaczyć, że procesy integracyjne w strefie wojskowej trwały a nawet pogłębiały się również w okresie politycznych napięć w stosunkach białorusko-rosyjskich i ocieplenia relacji z Zachodem. Jedynym bodaj

⁴⁸ *Соглашение о сотрудничестве между Министерством внутренних дел Республики Беларусь и Федеральной службой войск национальной гвардии Российской Федерации, 19.11.2020, <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=I02000029&p1=1&p5=0>, (dostęp: 22.04.2021).*

wyjątkiem jest opór władz białoruskich wobec rozmieszczenia rosyjskiej bazy wojskowej na terytorium Białorusi.

Trwający na Białorusi kryzys polityczny, niepewna pozycja A. Łukaszenki w kraju i izolacja międzynarodowa państwa, otwiera Rosji przestrzeń dla rozszerzenia wpływów i zmuszenia A. Łukaszenki do dalszych ustępstw. W tej sytuacji społeczeństwo białoruskie (struktury demokratyczne) oraz wspólnota międzynarodowa muszą zrozumieć, jakie są aktualne zagrożenia i wypracować strategię (mechanizmy) powstrzymywania posunięć Federacji Rosyjskiej. Katalog rekomendowanych działań:

- Podważenie prawnych podstaw traktatów związanych z utworzeniem i funkcjonowaniem Państwa Związkowego oraz odrębnych elementów, w tym związanych ze współpracą militarną;
- Wprowadzenie sankcji politycznych i gospodarczych wobec podmiotów gospodarczych i politycznych Państwa Związkowego;
- Wzmocnienie przekazu o charakterze patriotycznym i narodowym wobec białoruskiego środowiska wojskowego (służb bezpieczeństwa). Musi on równoważyć negatywne skutki, wynikające z dalszej integracji (unifikacji) politycznej i militarnej dwóch systemów;
- Propagowanie i popularyzowanie idei Białorusi jako państwa neutralnego, wzmocnienie tego wątku w świadomości społeczeństwa białoruskiego;
- Utworzenie przez struktury niezależne- sztaby Swiatłany Cichanouskiej oraz NAU- niezależnych, wojskowych centrów/ośrodków szkoleniowych (zarówno dla wzmocnienia wpływów informacyjnych, jak i w perspektywie przygotowania reform);
- Opracowanie strategii i mechanizmów zamrożenia wspólnych projektów strategicznych, uzgodnionych we wskazywanych powyżej umowach i traktatach oraz ustalenie drogi wycofywania się z nich.

BIAŁORUSKO-ROSYJSKIE STOSUNKI GOSPODARCZE

Wieloletnie funkcjonowanie w ramach ZSRR sprawiło, że nawet po jego rozpadzie Białoruś nadal jest silnie powiązana gospodarczo z Rosją. W niektórych sektorach można nawet mówić o komplementarności obu krajów. Taki zresztą był zamysł sowieckich planistów- stworzenie spójnego ekonomicznie państwa.

Utrzymanie tych bliskich związków trzy dekady po upadku ZSRR jest również efektem świadomej polityki rządzących oboma krajami. Rosyjscy prezydenci Borys Jelcyn i Władimir Putin dążyli do utrzymania Białorusi w sferze rosyjskich wpływów. Zaś Białoruski prezydent Alaksandr Łukaszenka we wsparciu gospodarczym Moskwy widzi gwaranta swej władzy politycznej.

W poniższym tekście przyjrzymy się głównym elementom tych związków. Opiszemy handel dwustronny, kontakty w sektorze energetycznym, projekty integracyjne oraz relacje finansowe. Spróbujemy zastanowić się, co charakteryzuje stosunki tych obu „bratnich”- jak często lubią mówić politycy obu krajów- państw.

Handel

Rosja odpowiada ona za około 30- 40% białoruskiego eksportu i ok. 50% importu (por. tabela 1). Bardzo długo struktura towarowa wymiany handlowej obu krajów nie ulegała zasadniczej zmianie (por. tabela 2. i 3.). Głównymi białoruskimi towarami eksportowymi są produkty mleczarskie, pojazdy różnego typu oraz ciągniki. O ile jednak struktura wymiany towarowej była niezmienna, zmieniała się jej hierarchia. Jak podkreśla Anatolij Pańkowski, w ciągu ostatniej dekady większe znaczenie zyskiwały produkty mleczne, kosztem towarów przemysłowych.⁴⁹

⁴⁹A. Pan'kovskij, *Bielarus-Rossija: Dvadcat' Liet Regresivnoj Integracii*, [w:] „Belaruskiy Jezhegodnik– 2019”, <https://nmnby.eu/yearbook/2019/index.html>, (dostęp:21.06.21).

Tabela 1. Wymiana handlowa między Białorusią i Rosją 2010- 2020

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Eksport– mln USD	9 954	14 509	16 309	16 838	15 181	10 398	10 819	12 897	12 987	13 686	13 132
Udział całości eksportu- %	39%	35%	35%	45%	42%	39%	46%	44%	38%	42%	45%
Import– mln USD	18 081	24 930	27 551	22 905	22 190	17 143	15 295	19 599	22 619	22 017	16 387
Udział całości importu (%)	52%	55%	59%	53%	55%	57%	55%	57%	59%	56%	50%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.

Znaczącą zmianą w białoruskim eksporcie było pojawienie się od 2012 roku produktów ropopochodnych. Tendencja ta była wynikiem nacisku ze strony rosyjskiej, która dążyła do zwiększenia dostaw na swój rynek produktów ropopochodnych, które były wyższej jakości niż te, wytwarzane przez rosyjskie rafinerie. Mińsk naturalnie opierał się, bo eksport do krajów UE czy Ukrainy (głównych odbiorców tego towaru) jest korzystniejszy finansowo.

Drugą zmianą było pojawienie się w 2017 roku w białoruskim eksporcie na rynek rosyjski nawozów potasowych w znaczących ilościach. Sytuacja ta jest o tyle interesująca, że Rosja posiada „Uralkalij”- własnego, znaczącego na rynku globalnym, producenta nawozów potasowych. Białoruś w latach 2017- 2020 eksportowała ich ok. 150 tys. ton rocznie za ok. 35 mln USD. To niewielka część całości białoruskiego eksportu- tylko ok. 1% całości eksportu nawozów potasowych rocznie. Rosja nie może się tu równać z takimi kupcami jak Chiny czy Indie.

Import z Rosji jest na stałym poziomie od wielu lat. Główną część importu z Rosji stanowi ropa naftowa, gaz, niektóre typy produktów naftowych, energia elektryczna, stal, rury stalowe, części do samochodów i traktorów. Jednymi z najważniejszych po ropie i gazie rosyjskich towarów eksportowych są produkty metalurgiczne. Wśród głównych dostawców są m.in. „Nowolipiecki Zakład Metalurgiczny” i „Magnitogorski Zakład Inżynierii Metalurgicznej”, „Siewierstal“, „Oskolskij Zakład Inżynierii Metalurgicznej Kombinat Metalurgiczny” czy „Miechel”.

Tabela 2. Główne pozycje białoruskiego eksportu do Rosji w latach 2010- 2020

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Towar 1	Samochody ciężarowe	Samochody osobowe	Samochody ciężarowe	Produkty naftowe inne niż surowe	Produkty naftowe	Sery i twarogi	Sery pozostałe	Sery pozostałe	Sery pozostałe	Sery pozostałe	Sery pozostałe
Wartość- mln USD	611.00	1 447.00	1 259.00	885.00	1 064.00	629.00	568.44	625.17	610.16	755.86	755.86
Towar 2	Sery i twarogi	Samochody ciężarowe	Traktory ciągniki siodłowe	Pojazdy samochodowe do transportu towarów	Sery i twarogi	Mleko i śmietana skondensowane i w proszku,	Masło	Wywrotki przeznaczone do użytku w terenie	Wywrotki przeznaczone do użytku w terenie	Wywrotki przeznaczone do użytku w terenie	Wywrotki przeznaczone do użytku w terenie
Wartość- mln USD	561.00	1 015.00	914.00	850.00	788.00	459.00	290.52	436.70	599.51	507.73	507.73
Towar 3	Mleko i śmietana skondensowane i w proszku	Traktory ciągniki siodłowe	Samochody osobowe	Mleko i śmietana skondensowane i w proszku,	Pojazdy samochodowe do transportu towarów	Pojazdy samochodowe do transportu towarów	Mleko i śmietana skondensowane i w proszku,	Masło	Pozostałe mięso wołowe, z kością, świeże lub schłodzone	Masło	Masło
Wartość- mln USD	413.00	871.00	722.00	779.30	654.00	434.00	269.69	348.13	300.52	348.96	348.96

Towar 4	Traktory i ciągniki siłowe	Sery i twarogi	Sery i twarogi	Sery i twarogi	Traktory i ciężarówki	Mleko i śmietana skondensowane i w proszku	Produkty naftowe inne niż surowe	Pozostałe mięso wołowe, z kością, świeże lub schłodzone	Pozostałe mięso wołowe, z kością, świeże lub schłodzone	Inne pojazdy samochodowe do przewożenia towarów o masie powyżej 20 ton	Inne pojazdy samochodowe do przewożenia towarów o masie powyżej 20 ton	Inne pojazdy samochodowe do przewożenia towarów o masie powyżej 20 ton
Wartość- mln USD	403.00	595.00	604.00	664.00	616.00	372.00	269.06	293.91	264.58	214.44	214.44	214.44
Towar 5	Świeże lub mrożone mięso wołowe	Mleko i śmietana skondensowane i w proszku,	Mleko i śmietana skondensowane i w proszku	Sery i twarogi	Traktory i ciężarówki	Traktory i mrożone mięso wołowe	Wywrotki przeznaczone do użytku w terenie	Inne pojazdy samochodowe do przewożenia towarów o masie powyżej 20 ton	Masło	Młode sery, w tym sery serwatkowe i albuminowe oraz twarożek	Młode sery, w tym sery serwatkowe i albuminowe oraz twarożek	Młode sery, w tym sery serwatkowe i albuminowe oraz twarożek
Wartość- mln USD	268.00	399.00	482.00	628.00	473.00	341.00	253.37	280.74	208.62	187.03	187.03	187.03

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.

Tabela 3. Główne pozycje białoruskiego importu z Rosji w latach 2010-2020

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Towar 1	Ropa naftowa	Ropa naftowa	Ropa naftowa	Ropa naftowa	Ropa naftowa	Ropa naftowa	Ropa naftowa i produkty ropopochodne	Ropa naftowa i produkty ropopochodne	Ropa naftowa i produkty ropopochodne	Ropa naftowa i produkty ropopochodne	Ropa naftowa i produkty ropopochodne
Wartość- mln USD	5 629,00	7 434,00	8 362,00	8 318,00	7 621,00	5 660,00	3 958,25	5 316,98	6 822,68	6 580,82	6 580,82
Towar 2	Gaz naturalny	Gaz naturalny	Produkty ropopochodne	Gaz naturalny	Gaz naturalny	Gaz naturalny	Gaz naturalny	Gaz naturalny	Gaz naturalny	Gaz naturalny	Gaz naturalny
Wartość- mln USD	4 045,00	5 308,00	4 909,00	3 358,00	3 411,00	2 714,00	2 546,91	2 779,23	2 690,76	2 637,55	2 637,55
Towar 3	Produkty ropopochodne	Produkty ropopochodne	Gaz naturalny	Odpady i złom żelazny	Samochody osobowe	Samochody osobowe	Inne destylaty i produkty ropopochodne	Inne destylaty i produkty ropopochodne	Inne destylaty i produkty ropopochodne	Pojazdy silnikiem spalinowym o pojemności od 1500 cm3, do 3000 cm3	Pojazdy z silnikiem spalinowym o pojemności od 1500 cm3, do 3000 cm3

Wartość- mln USD	534.00	3 376.00	3 410.00	384.00	1 142.00	865.00	407.86	879.25	708.28	524.41	524.41
Towar 4	Odpady i złom żelazny	Odpady i złom żelazny	Odpady i złom żelazny	Samochody osobowe	Odpady i złom żelazny	Produkty ropocho dne	Samochody osobowe	Odpady i złom żelazny	Pojazdy z silnikiem spalinowym o pojemności od 1500 cm3 do 3000 cm3	Samochody osobowe	Samochody osobowe
Wartość- mln USD	472.00	570.00	439.00	232.00	371.00	468.00	295.47	320.07	452.77	262.15	262.15
Towar 5	Stal walcowana na gorąco	Silniki zapłonem wewnętrznym	Silniki z zapłonem wewnętrznym	Silniki zapłonem wewnętrznym	Produkty ropocho dne	Odpady i złom żelazny	Pojazdy z silnikiem spalinowym o pojemności od 1500 cm3 do 3000 cm3	Pojazdy z silnikiem spalinowym o pojemności od 1500 cm3 do 3000 cm3	Lekkie destylaty i produkty	Odpady i złom żelazny	Odpady i złom żelazny
Wartość- mln USD	171.00	236.00	256.00	219.00	201.00	291.00	226.94	306.89	377.05	261.85	261.85
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.											

Jednak znaczenie białorusko-rosyjskich relacji handlowych wykracza poza zwykłą wymianę towarową. Niżej spróbuję wyjaśnić specyfikę stosunków handlowych w obszarze dostaw ropy i gazu. Tu należy podkreślić, że ważnym elementem współpracy handlowej jest import z Federacji Rosyjskiej części wykorzystywanych w białoruskich zakładach przemysłowych.

Z kolei Rosja jest rynkiem zbytu dla towarów wytwarzanych w białoruskich fabrykach. Dotyczy to przede wszystkim przemysłu ciężkiego, który stanowi istotną część PKB i daje zatrudnienie znacznej części społeczeństwa. Inną ważną dla białoruskiej gospodarki grupą towarową, która dostarczana jest konsumentom rosyjskim, są produkty spożywcze. Biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania - ujemne saldo w handlu na korzyść Rosji ma charakter strukturalny.

Gaz ziemny

Rosja jest jedynym eksporterem gazu ziemnego na Białoruś. Jest on najistotniejszym jednostkowym źródłem energii: ok. 90% energii elektrycznej i ciepłej wytwarzane jest z gazu (innymi słowy gaz stanowi 60% końcowego wykorzystania energii brutto). Białoruś importuje około 20 mld m³ gazu ziemnego rocznie (18,8 mld m³ w 2020 roku). Głównym dostawcą surowca był państwowy rosyjski koncern Gazprom.

Stosunki rosyjsko-białoruskie w sferze gazowej od początku niepodległości Białorusi koncentrują się wokół trzech problemów. Pierwszy to kwestia ceny dostarczanego gazu. Drugim był problem tranzytu gazu przez terytorium Białorusi. Trzecim elementem był udział Gazpromu w prywatyzacji „Biełtransgazu”, narodowego operatora gazowego na Białorusi.

Od lat 90. obie strony prowadziły nieustanną dyskusję na temat poziomu cen gazu. Moskwa dążyła do wzrostu cen dostarczanego surowca, natomiast Mińsk starał się utrzymać je na jak najniższym poziomie. Spór, zwłaszcza od momentu powstania Państwa Związkowego, koncentrował się zazwyczaj wokół koncepcji realizowanej przez Białoruś, zakładającej, że skoro oba kraje uczestniczą we wspólnym projekcie integracji gospodarczej, to ceny gazu powinny być na poziomie wewnętrznych cen rosyjskich. Z drugiej strony, Rosja forsowała ceny zbliżone do „poziomu europejskiego”, nigdy jednak nie wyjaśniając, co to oznacza w sensie finansowym. Reasumując, ceny gazu pozostawały wyższe od cen na wewnętrznym rynku rosyjskim, ale i tak najniższe wśród wszystkich poradzieckich klientów Gazpromu i znacznie niższe od cen dla państw UE (por. tabela 2).

Do 2007 roku ceny gazu dla Białorusi były ustalane na bazie rocznej. Od 2007 roku Rosja starała się stosować ustrukturyzowane podejście, które miało prowadzić do stopniowego wzrostu cen. Podpisane po tej dacie umowy wprowadzały system comiesięcznych korekt cen, tworzony według światowych cen ropy z dodatkowym współczynnikiem „integracji”, co zapewniało stopniowy, a nie gwałtowny wzrost cen.

Mińsk jednak regularnie opóźniał płatności za gaz lub płacił cenę, którą uważał za preferencyjną dla Białorusi. Problemy z płatnościami za gaz doprowadziły do wstrzymania dostaw przez Gazprom m.in. w 1993, 2002, 2004 i 2010 roku. Każdy z tych sporów kończył się zgodą Moskwy na pewne ustępstwa cenowe- na rzecz strony białoruskiej. Preferencje widać, gdy porównamy ceny dla Białorusi i Niemiec (tablica 4.).

Tablica 4. Porównanie przeciętnych cen gazu dla Białorusi i Niemiec w latach 2010- 2020

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Białoruś	185	265	165.6	166	170	142	132	130	129	127	127
Niemcy	270	379	353	366	323	240	170	197	269	156	170

Źródło: Opracowanie własne na podst. M. M. Balmaceda, *High life in Minsk, 2014*; Ośrodek Studiów Wschodnich; *Belarusian Yearbook*.

Ustępstwa te zazwyczaj miały miejsce na krótko przed lub po wyrażeniu przez Mińsk zgody na udział w organach integracyjnych kierowanych przez Rosję. Po umowie gazowej z 1993 roku Mińsk zgodził się na podpisanie umowy o przyjaźni z Rosją, sprzedaż udziałów w rafinerii Mozyrzu oraz nieodpłatne użyczenie instalacji wojskowych w Wilejce i Baranowiczach. Podobnie, po umowie gazowej z 1996 roku, Mińsk przystąpił do „Umowy o Stowarzyszeniu Białorusi i Rosji” a po uzgodnionym w 2011 roku uregulowaniu kwestii gazowych, Mińsk został członkiem Wspólnej Przestrzeni Ekonomicznej. Obecnie Moskwa wykorzystuje kwestie gazowe przede wszystkim w kontekście pogłębiania integracji w ramach tzw. „map drogowych”.

Białoruś służy także jako szlak tranzytowy dla eksportu rosyjskiego gazu do Polski i Niemiec. Surowiec transportowany jest rurociągiem jamalskim. Prezydent A. Łukaszenka wykorzystywał ten projekt jako kolejne narzędzie w relacjach z Rosją. Stabilność tranzytu przez

Białoruś służyła jako symbol wiarygodności Białorusi. Było to szczególnie przydatne w kontekście pogorszenia się relacji gazowych między Moskwą a Kijowem w latach 90. Jednak wraz z podpisaniem niemiecko-rosyjskiego porozumienia o budowie Nord Stream Białoruś straciła tę przewagę. Przez pewien czas Mińsk podnosił kwestię budowy drugiej nitki w ramach projektu jamalskiego, która była przewidziana w pierwotnym porozumieniu, jednak po oficjalnym wycofaniu się Gazpromu z rozszerzenia projektu jamalskiego i rozpoczęciu budowy NS-2 argument ten został porzucony.

Kolejną kwestią był problem zakupu udziałów „Bieltransgas” (państwowego operatora gazowego) przez „Gazprom”. Analityk sektora energetycznego M.M. Balmaceda nazywa tę długotrwałą transakcję „sprzedażą marzenia”⁵⁰. Moskwa podjęła pierwszą próbę zainwestowania w spółkę w ramach umowy gazowej w 1993 roku. Mimo że obie strony zgodziły się na przeprowadzenie transakcji, białoruski parlament zagłosował przeciwko zatwierdzeniu umowy.

Od lat 90. kwestia ta była regularnie negocjowana, aż w 2006 roku uzgodniono, że „Gazprom” kupi 50% udziałów w „Bieltransgazie”. Przekazanie udziałów odbyło się w latach 2007- 2010 w czterech transzach i było ściśle zharmonizowane w czasie z przekazaniem pieniędzy przez „Gazprom”. Strona rosyjska nie była jednak zadowolona z kontroli, jaką sprawowała nad „Bieltransgazem” i wywierała dalszą presję na Białoruś. Pozostała połowa przedsiębiorstwa została sprzedana w jednej transzy w 2011 roku. Według prezydenta A. Łukaszenki sprzedaż pozostałych 50% „Bieltransgazu” gwarantowała Białorusi niższe ceny gazu.

W grudniu 2014 roku podpisano kolejne porozumienie regulujące stosunki gazowe na lata 2015- 2017. Opierało się ono na formule cenowej z umowy z 2011 roku- w 2016 roku powinna ona kształtować się na poziomie 142 USD. W 2016 roku wybuchł jednak kolejny kryzys. Nową cechą charakterystyczną rosyjsko-białoruskich konfliktów w tej sferze stało się połączenie kwestii ropy i gazu. Moskwa twierdziła, że Mińsk jest winien „Gazpromowi” 726 mln USD z tytułu płatności za gaz według ceny w przedziale 80-107 USD. Białoruś zaś utrzymywała, że jako członek EUG powinna być obciążana za gaz jak wewnętrzni klienci w Rosji.

Rosja zareagowała zmniejszeniem dostaw ropy naftowej, co zmusiło Mińsk do spłaty zadłużenia. A. Łukaszenka zgodził się na podpisanie wspólnego kodeksu taryfowego EUG. Jednocześnie Moskwa zgodziła się na pewne ustępstwa wobec swojego partnera w kwestii ceny na

⁵⁰ M. M. Balmaceda, *The politics of energy dependency. Ukraine, Belarus and Lithuania between domestic oligarchs and Russian Pressure*, Toronto, Buffalo, London: University of Toronto 2013, s.167.

gaz, udzieliła dodatkowych kredytów zagwarantowała dostawy ropy do 2023 roku. Jednak- jak pokażemy poniżej- nie powstrzymało to kolejnego konfliktu węglowodorowego.

Ropa naftowa i produkty ropopochodne

Dominującym dostawcą ropy naftowej na Białoruś pozostaje Rosja, mimo ponawianych przez Mińsk prób realizacji projektów dywersyfikacyjnych (m.in. dostawy z Wenezueli w latach 2010- 2012, importu z Azerbejdżanu w 2011 roku). Rosyjskie koncerny dostarczają rocznie ok. 16- 18 mln ton surowca rocznie. W 2020 roku, z powodu kolejnego konfliktu w sprawie dostaw rosyjskiej ropy i będących jego efektem pozorowania dywersyfikacji przez Białoruś, import ten był rekordowo niski i wyniósł 14,5 mln t.

Sektora rafinerijny jest jednym z głównych źródeł dewiz dla białoruskiego budżetu. W ostatniej dekadzie Białoruś eksportowała produktów ropopochodnych za średnio 5,2 mld USD rocznie. Rok 2020 był rekordowo niski- eksport wyniósł 2,7 mld USD, co było efektem opisanego poniżej konfliktu z Moskwą.

Stosunkowo długo głównymi odbiorcami tego towaru były kraje UE, szczególnie Wielka Brytania i Holandia. Naturalnie kraje te nie były ostatecznymi odbiorcami produktów. Tam zarejestrowane były spółki, które handlowały produktami ropopochodnymi. Od 2012 roku nowym, ale ważnym rynkiem zbytu zaczęła być Ukraina, której udział w białoruskim eksporcie tej grupy towarowej rósł: w 2020 roku Ukraina była ich największym jednostkowym odbiorcą.

Trzeba też zaznaczyć, że rosyjskie koncerny nie współpracują z białoruskim sektorem naftowym jedynie z „dobroci serca” (znanej cechy nafciarzy). Rafinerie w Mozyrzu i Nowopołocku są w stanie głębiej przerabiać ropę, niż rafinerie rosyjskie. Dzięki temu rosyjskie przedsiębiorstwa mogą produkować produkty naftowe o wyższej wartości i eksportować je za granicę. Moskwa jest również zainteresowana skierowaniem części eksportu ropy wysokooktanowej na rynek rosyjski, który od pewnego czasu odczuwa deficyt tych produktów. Jak już wspomniano, w efekcie rosyjskich działań od 2012 roku Białoruś eksportuje produkty ropopochodne na rynek rosyjski.

W Białorusi na stałe zaangażowane są trzy duże rosyjskie firmy naftowe. „Lukoil” posiada spółkę „Lukoil- Bielarussija”, która zajmuje się przerobem ropy w białoruskich rafineriach i posiada sieć stacji benzynowych; „LLK-Naftan” zajmuje się produkcją dodatków do paliw w nowopołockiej rafinerii „Naftan”. Także „Rosnieft” przerabia ropę w białoruskich rafineriach oraz posiada własną sieć stacji benzynowych a poprzez „Slavnieft” jest współwłaścicielem rafinerii w Mozyrzu. Natomiast „Transnieft” posiada dwa ropociągi produktowe na terytorium Białorusi.

Firma ta odpowiada za transport produktów ropopochodnych z rosyjskich i białoruskich rafinerii do Ukrainy i Litwy.

Poza tymi trzema spółkami w sektorze naftowym we współpracy z Białorusią zaangażowany jest cały szereg mniejszych i większych dostawców ropy. W grudniu 2020 roku następujące firmy znalazły się na liście dostawców ropy na I kwartał 2021 roku: „Rosneft” (2,1 mln t), „Lukoil” (0,72 mln t), „Surgutneftiegaz” (0,65 mln t), „Gazpromneft” (0,3 mln t) i „Tatneft” (0,3 mln t). Mniejsze udziały otrzymały: „Slavneft” (82,4 tys. t), „Baszneft” (91 tys. t), „Rusneft” (71 tys. t), „Zarubiezhneft” (35,2 tys. t), „Nieftisa” (74,5 tys. t), „Yalykskoye” (5,9 tys. t) i „NK Yangpur” (2,9 tys. t).

Dodatkowy dochód dla władz białoruskich, pochodzący z różnicy między cenami rosyjskiej ropy a światowymi cenami produktów naftowych analitycy i dziennikarze nazwali „rentą naftową”. Najwyższe dochody z tego źródła Mińsk uzyskał w latach 2004- 2007, a od 2007 roku, w związku z różnymi działaniami władz rosyjskich (a także wahaniami cen ropy na rynkach światowych), rozmiar tej renty zmniejszał się.

Narzędziem służącym Rosji do zmiany „renty naftowej” jest system ceł i opłat. Początkowo Mińsk otrzymywał ropę naftową na zasadach bezcłowych, a całość lub większość ceł pobieranych od produktów naftowych była przekazywana do budżetu Białorusi. Jednak w grudniu 2006 roku Moskwa wprowadziła taryfę celną na eksport ropy. W odpowiedzi Mińsk zaczął nielegalnie odbierać ropę z rurociągu „Przyjaźń”, co doprowadziło do krótkotrwałej blokady dostaw ropy na Białoruś przez rosyjską „Transneft”. Na początku 2007 roku osiągnięto porozumienie, które doprowadziło do wprowadzenia ceł na eksport ropy na Białoruś (z wyłączeniem kontyngentu na białoruski „użytek wewnętrzny”) oraz systemu podziału ceł na produkty naftowe i ropę eksportowane z Białorusi między budżety obu państw, co stopniowo zwiększało dochody Moskwy z tego źródła.

W marcu 2010 roku Białoruś złożyła w Sądzie Gospodarczym WNP pozew przeciwko cłom na ropę, twierdząc, że są one niezgodne z umowami między Mińskiem a Moskwą. Sąd jednak odrzucił pozew i zasugerował, że kwestia ta powinna zostać rozwiązana na poziomie dwustronnym. W trakcie sporu strona rosyjska podkreśliła, że cła mogą zostać zniesione tylko wtedy, gdy zostanie utworzona Wspólna Przestrzeń Ekonomiczna: Białoruś- Kazachstan- Rosja. I Moskwa słowa dotrzymała. Po ratyfikacji przez białoruski parlament pakietu odpowiednich dokumentów w grudniu 2010 roku zlikwidowano cło eksportowe na ropę naftową. W zamian uzgodniono, że 100% cła na produkty naftowe, eksportowane z Białorusi zostanie przekazane do budżetu Rosji.

W celu uniknięcia, przynajmniej częściowego, strat z tytułu ceł na produkty naftowe oraz obejścia wprowadzonych umową z końca 2011 roku „samoograniczeń” w poziomie eksportu, strona białoruska zaangażowała się w tzw. sprawę rozpuszczalnikową. Otóż w 2012 roku pojawiła się seria doniesień, że coraz więcej białoruskich firm deklarowało towary jako rozpuszczalniki lub rozcieńczalniki chemiczne. Głównymi odbiorcami były Łotwa i Holandia, a więc główni importerzy białoruskich produktów naftowych. Prowadziło to do wniosku, że aby uniknąć ceł na produkty naftowe, Mińsk określa je jako rozpuszczalniki. W efekcie strona rosyjska wprowadziła ograniczenia w dostawach ropy naftowej, które doprowadziły do zahamowania procederu.

Podobna sytuacja miała miejsce w 2014 roku. Ponownie, starając się o utrzymanie dodatkowych dochodów, białoruskie firmy zaczęły eksportować do swych głównych partnerów w tym sektorze duże ilości bitumu, antyoksydantów i inhibitorów czy dodatków do smarów. Kolejnym krokiem, podjętym przez Rosję w celu zmniejszenia „renty naftowej”, było rozpoczęcie wprowadzania w 2015 roku tzw. „manewru podatkowego”. Zmiana ta została wprowadzona przez akt rosyjskiego prawa wewnętrznego, a nie umowę rosyjsko- białoruską.

Manewr zakłada stopniowe obniżanie cła wywozowego na rosyjską ropę w latach 2019-2024 z 30% do 0%. Równocześnie zwiększany będzie podatek na wydobycie surowców mineralnych. Zatem Białoruś stopniowo traci tę część ceł, którą zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami mogła odprowadzać do swojego budżetu. Równocześnie- podatki od wydobycia zwiększają dotychczas preferencyjne ceny rosyjskiej ropy dla Białorusi.

Od tego momentu stałym elementem dyskusji rosyjsko- białoruskich było żądanie strony białoruskiej wprowadzenia „rekompensaty” za manewr podatkowy. Zaś strona rosyjska zaczęła coraz intensywniej wykorzystywać te dyskusje do naciskania na przekierowanie białoruskiego eksportu produktów ropopochodnych na rosyjskie porty bałtyckie. Strona białoruska unika wyrażenia zgody na tę zmianę, gdyż porty państw bałtyckich są ulokowane bliżej i posiadają lepszą infrastrukturę. Nawet sugerowane przez Rosyjskie Koleje obniżki na tranzyt dla Białorusi nie zrównoważą generalnych kosztów, jakie białoruskie firmy musiałyby ponieść.

Kolejne konflikty dotyczące dostaw ropy toczyły się według zbliżonego schematu. Na początku 2019 roku Białoruś ponownie podniosła kwestię „manewru podatkowego”, jako nieodpowiadającego zasadom funkcjonowania EUG. Władze białoruskie sugerowały, że zaczną poszukiwać innych dostawców ropy. W kwietniu 2019 roku doszło do rzekomo „przypadkowego” zanieczyszczenia białoruskich ropociągów przez wplynięcie z Rosji ropy zanieczyszczonej związkami chloroorganicznymi, co doprowadziło do uszkodzeń urządzeń rafinerii w Mozyrzu i

czasowym wstrzymaniu dostaw ropy do Europy. Mimo prowadzenia rozmów w grupach roboczych, strony nie porozumiały się co do dostaw na rok 2020, więc rosyjskie firmy nie dostarczały ropy po 1 stycznia 2020 roku. W efekcie Mińsk rozpoczął pobieranie ropy technicznej z ropociągu „Przyjaźń” i rozpoczął realizację kilku dostaw z US, Norwegii i Azerbejdżanu „w celu dywersyfikacji dostaw ropy”. W kwietniu 2020 roku udało się obu stronom osiągnąć porozumienie. Przewidywało ono pewną rekompensatę dla białoruskich firm za dodatkowe opłaty za dostawy rosyjskiej ropy i w 2020 roku, jednak- jak wspomniałem na początku tego podrozdziału- spór i działania „dywersyfikacyjne” Białorusi sprawiły, że w 2020 roku importowano jedynie 14, 5 mln ton rosyjskiej ropy. Kwestii rekompensaty za „manewr podatkowy” oraz za zanieczyszczenie białoruskich ropociągów nie rozwiązano.

W połowie 2020 roku znów doszło do sporu, wiążącego sprawy dostaw ropy i gazu. Moskwa zażądała spłaty kolejnego zadłużenia za dostawy gazu, sugerując problemy z dostawami ropy w 2021 roku. Białoruś- podobnie jak wcześniej- utrzymywała, że zadłużenie jest niższe, niż sugerowane przez stronę rosyjską 165 mln USD. Ostatecznie jednak Mińsk ogłosił w październiku, że dług został spłacony był to m.in. efekt zgody Moskwy na kolejny kredyt dla zachodniego sąsiada. Obie strony ustaliły, że cena gazu wyniesie 127 USD. Rosyjskie firmy sektora naftowego zobowiązały się, że dostawy ropy w roku następnym będą na poziomie 18 mln ton. Jednak żadnych dodatkowych ulg nie udało się Białorusi wynegocjować⁵¹.

Elektrownia atomowa

Trzecim istotnym elementem relacji w sferze energetycznej jest projekt budowy elektrowni atomowej na północy kraju: w Ostrowcu (przy granicy z Litwą). Idea budowy elektrowni od początku opierała się na eksporcie- przede wszystkim do krajów bałtyckich- energii, która miała być w niej wytwarzana. Po zamknięciu w 2009 roku elektrowni w Ignalinie, w regionie powstała luka energetyczna, którą w zamyśle miała białoruska elektrownia zapełniać.

Pomysł był przez wiele lat dyskutowany przez oba kraje. Wstępne porozumienie zostało podpisane w 2011 roku, a na głównego wykonawcę wyznaczono „Atomstrojeksport”, spółkę zależną „Rosatomu”. Początkowo projekt miał kosztować 6 mld USD, ostatecznie ustalono jednak, że kosztorys opiewał będzie na 11 mld USD. Ustalono, że Moskwa udzieli Białorusi kredytu

⁵¹Por. A. Dyner, *Rosyjsko-białoruskie porozumienia w sprawie cen węglowodorów*, „Komentarze PISM”, 05/01/2021, https://pism.pl/publikacje/Rosyjskobialoruskie_porozumienia_w_sprawie_cen_weglowodorow, (dostęp: 23.04.2021).

rządowego na pokrycie 90% kosztów, pozostałe 10% władze w Mińsku pokryją same. Spłata rosyjskiego kredytu rozpocznie się w 2022 r i potrwa przez 15 lat.

Pod koniec 2011 roku rozpoczęto pierwsze prace ziemne. Właściwa budowa rozpoczęła się w 2013 roku, w grudniu 2015 roku dostarczono reaktor do pierwszego bloku elektrowni a parę tygodni później rozpoczął się jego montaż. W sześć miesięcy później pojawiły się informacje, że podczas montażu reaktor upadł na ziemię. Choć „Atomstrojeksport” początkowo dementował tę informację, białoruskie Ministerstwo Energetyki (prawdopodobnie słusznie obawiając się nastrojów społecznych, wynikających z wciąż żywej negatywnej legendzie katastrofy w elektrowni w Czarnobylu) natychmiast potwierdziło informację. Ostatecznie strona rosyjska zgodziła się na wymianę reaktora na nowy.

W dniu 7 listopada 2020 roku, w dniu 103. rocznicy Rewolucji Październikowej, A. Łukaszenka dokonał oficjalnego otwarcia pierwszego bloku elektrowni. Następnego dnia, w trakcie rozruchu reaktora, doszło do awarii transformatorów, która doprowadziła do zatrzymania reaktora. Po przeprowadzeniu kolejnych testów i korekt reaktor został uruchomiony i w styczniu 2021 roku (po kolejnej drobnej awarii) osiągnął 100% mocy.

Zgodnie z założeniami oba bloki nowej siłowni mają produkować do 18 TWh rocznie. Stanowi to połowę wewnętrznej rocznej konsumpcji energii na Białorusi. Biorąc pod uwagę, że białoruskie elektrownie niemal w całości pokrywają te potrzeby, w momencie uruchomienia pełnej mocy elektrowni może powstać nadwyżka ok. 14–15 TWh. Nie jest jasne, co planują z nią zrobić władze białoruskie, bowiem Polska nie wyraża zainteresowania importem, Litwa aktywnie krytykuje cały projekt, zaś Ukraina chroni swój rynek elektroenergetyczny. Łotwa podtrzymywała zainteresowanie zakupem części energii wyłącznie w celu stabilizowania swego systemu energetycznego. Ostatnio jednak łotewski premier Krisjanis Karins oświadczył, że po uruchomieniu elektrowni w Ostrowcu Ryga wstrzyma współpracę energetyczną z Białorusią (Łotwa koordynuje swe stanowisko w tej sprawie z Litwą i Estonią)⁵². Jedynym zatem rynkiem zbytu będzie Rosja. Sprzedaż tam- jak piszą analitycy OSW- odbywałaby się poniżej kosztów produkcji⁵³.

⁵²Łotwa boi się importować energię z białoruskiej Elektrowni Ostrowiec, <https://biznesalert.pl/lotwa-elektrownia-ostrowiec-import-energii-energetyka/>, (dostęp: 29.04.2021).

⁵³K. Kłysiński, J. Hyndle-Hussein i S. Kardaś, *Inauguracja Białoruskiej Elektrowni Jądrowej w Ostrowcu*, „Komentarze OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-11-10/inauguracja-bialoruskiej-elektrowni-jadrowej-w-ostrowcu>(dostęp: 25.04.2021).

Władze białoruskie podkreślają, że uruchomienie elektrowni sprzyjać ma dywersyfikacji struktury źródeł energii. Zgodnie z ich wyliczeniami pełne uruchomienie obu bloków elektrowni umożliwi redukcję dostaw rosyjskiego gazu (obecnie ok. 90% energii elektrycznej w kraju jest pozyskiwana ze spalania tego surowca) o 4,5 mld m³ rocznie, czyli o blisko jedną czwartą. Trudno jednak nazwać uruchomienie tej elektrowni „dywersyfikacją” w sensie zmniejszenia uzależnienia energetycznego od Rosji. Pomijając sprawę kredytu, paliwo stosowane w elektrowni dostarczane będzie przez spółkę- córkę „Rosatomu”.

Inwestycje

Na kapitał rosyjski zazwyczaj przypada 50- 60% całości zagranicznych inwestycji bezpośrednich na Białorusi. Jednak w latach 2018 i 2019 udział ten utrzymywał się na poziomie 30%. Obniżenie tego poziomu może być skutkiem kilku czynników:

- Po pierwsze znaczącej wypłaty dywidendy dla rosyjskich inwestorów, przez duże przedsiębiorstwa rosyjskie na Białorusi (przede wszystkim przez „Bieltransgaz”).
- Po drugie w 2018 roku niektórzy rosyjscy inwestorzy z sektora handlu detalicznego (m.in. sieci spożywcze) wycofali się z Białorusi.
- Po trzecie, od 2017 roku Białoruski Bank Narodowy uzgadnia prezentowane wyniki dot. inwestycji zagranicznych z Bankiem Rosji, co mogło doprowadzić do pewnego urealnienia danych.

Należy też wspomnieć, że nie wszystkie inwestycje rosyjskie napływają bezpośrednio z tego kraju. W zgodnej opinii ekspertów spora część inwestycji z Cypru, to w rzeczywistości działania rosyjskiego biznesu. Ponadto, w 2019 roku Ambasador Wielkiej Brytanii Fiona Gibb poinformowała, że zasadnicza większość inwestycji rejestrowanych jako brytyjskie, pochodzi w rzeczywistości z biur rosyjskich firm, zarejestrowanych w Zjednoczonym Królestwie⁵⁴.

Na 1 stycznia 2020 roku wartość rosyjskich inwestycji bezpośrednich wynosiła 4,5 mld USD. Mimo wspomnianego spadku udziału w ogólnej sumie zagranicznych inwestycji bezpośrednich, Rosja pozostaje więc największym inwestorem zagranicznym na Białorusi. Znaczące rosyjskie zaangażowanie inwestycyjne na Białorusi datuje się jednak dopiero od 2005 roku. Wzrost zainteresowania był efektem bezpośredniej polityki stymulacyjnej Kremla. Istotny wzrost

⁵⁴ *Иностраннные инвестиции в Республике Беларусь в первом квартале 2020 г.*, „Prime-Tass”, https://primepress.by/analitika/inostrannye_investitsii_v_respublike_bielarus_v_pervom_kvartale_2020_g-20577/, (dostęp: 21.06.21).

rosyjskich BIZ nastąpił w 2007 roku, wraz z zakupem 50% udziałów „Bieltransgazu” przez „GazpromJak” podkreśla rosyjski ekonomista Władysław Inozemcew, rosyjskie zaangażowanie inwestycyjne na Białorusi podzielić można na dwie epoki⁵⁵. Pierwsza zdominowana była przez Michaiła Gucieriewa- nestora najbogatszego (lub jednego z najbogatszych) klanów Rosji. M. Gucieriew inwestował na Białorusi od 2000 roku i znany jest z dobrych osobistych relacji z białoruskim prezydentem. Pierwszym sektorem, w którym zaangażował się białoruski biznesmen był sektor ropy naftowej- był on założycielem spółki „Sławnieft”, która jest m.in. współwłaścicielem rafinerii w Mozyrzu (42,5% akcji). Obecnie firma ta należy do konsorcjum „Rosnieft” i „Gazpromnieft”. Sam M. Gucieriew nadal jest aktywny w tym sektorze: dwie jego firmy „RusNeft” i „Neftis”, dostarczają ropę naftową na Białoruś. Miarą znaczenia białoruskiego sektora naftowego dla rosyjskiego biznesmena jest to, że w okresie kolejnego kryzysu dostaw ropy na Białoruś w 2020 roku, spółki te były jedynymi dostawcami surowca, którzy zapewniały funkcjonowanie białoruskich rafinerii. Dowodem na zaufanie, jakim obdarza białoruski prezydent rosyjskiego biznesmena jest fakt, że pozwolono mu zainwestować w strategiczny sektor nawozów potasowych. Należąca do rodziny Gucieriewów firma „Slavkaliy” od kwietnia 2020 roku rozpoczęła wydobycie sól potasowych.

Firmy Gucieriewa są również zaangażowane w sektorze budowlanym. Jego spółki wybudowały szereg kompleksów: hotel „Renessans” w Mińsku, terminal dla lotnictwa biznesowego na lotnisku w Mińsku czy kompleks wypoczynkowy „Krasnosielskoye” w obwodzie grodzieńskim. Wraz ze wzrostem znaczenia sektora IT na Białorusi także i ta sfera zainteresowała M. Gucieriewa. Razem z synem Saidem stworzył w 2019 roku na Białorusi pierwszą giełdę kryptowalut na obszarze WNP-*currency.com*. Partnerem Gucieriewów w tym projekcie jest jeden z najbogatszych obecnie białoruskich prywatnych przedsiębiorców, Wiktor Prokopienija, działający w sferze *venture capitalism* oraz IT. Wreszcie, rodzina Gucieriewów jest także aktywna w sferze usług finansowych. Ta obecność została potwierdzona inwestycją w sektorze bankowym, gdy na początku 2020 roku Said Gucieriew kupił białoruski „Paritet Bank”. Tradycyjni rosyjscy inwestorzy, którzy pojawili się na Białorusi w tym samym czasie, co Gucieriew, koncentrowali się głównie na przemyśle, energetyce i bankowości. Ważną sferą aktywności rosyjskich inwestorów jest sektor naftowy. Jak już wspomniano „Rosnieft” i „Gazpromnieft” (przez spółkę „Sławnieft”) są współwłaścicielami 42% udziałów w rafinerii Mozyrz. „Lukoil- Białoruś” jest właścicielem rozbudowanej sieci stacji

⁵⁵В. Иноземцев, *Либералы и диктатор. По какому пути пойдет экспансия российского бизнеса в Белоруссии*, <https://snob.ru/entry/197479/> (dostęp: 20.04.2021).

benzynowych a grupa „Alians” jest częścią „BielRosAlians”, a „Tatneft” zarejestrował na Białorusi swoją spółkę zależną „Tatbelniefteprodukt”. W sektorze naftowym działa również grupa mniejszych firm z kapitałem rosyjskim. Gazprom natomiast jest nie tylko właścicielem „Bieltransgazu” i współwłaścicielem rafinerii. Inwestycje rosyjskiego giganta gazowego ulokowano także w sektorze naftowym – firma ta jest właścicielem sieci stacji benzynowych „Gazpromneft- Belniefteprodukt”. „Gazprom” kontroluje także własny „Bielgazprombank”.

Rosyjskie inwestycje w sektorze bankowym obejmują poza „BPS- S Bierbank” także m.in. „Belvneshekonombank”, „Belagazprombank”, „Vneshtorgbank Bank (Białoruś)”, „AKB Belrosbank” i „Alfa- Bank”. Trzy z tych banków („BPS-S Bierbank”, „Belvneshekonombank” i „Belgazprombank”) należą do grupy „banków systemowych”, kontrolujących 87,9% aktywów na rynku. Poza „Belrosbankiem” i „Alfa- Bankiem” wszystkie te podmioty są kontrolowane przez rząd rosyjski. W szeroko pojętym sektorze finansowym, poza bankami działają także grupy inwestycyjne i ubezpieczeniowe, takie jak „Reso- Garantia” czy „Ingosstrakh”.

Rosyjscy inwestorzy są również aktywni w dziedzinie telekomunikacji i wysokich technologii. Operator sieci komórkowej „MTS” był jednym z pierwszych dużych inwestorów na Białorusi. Białoruska spółka operatora w 51% należy do „Beltelecom”, tradycyjnie bowiem władze białoruskie domagają się utrzymania dominacji nad firmami w tym sektorze. Biznesmen Władimir Jewtuszenkow, który jest głównym akcjonariuszem „MTS” jest właścicielem jeszcze dwóch aktywnych na Białorusi firm: „Technoservu” (odpowiadającego za informatyzację firm państwowych i prywatnych) oraz sieci „Dietskij mir” (zabawki i artykuły dla dzieci). Natomiast „Zappieltelekom” z grupy „Alfa” posiada 49,9% udziałów w sieci telefonii komórkowej „Evroset”.

Na Białorusi działają także przedstawicielstwa dystrybucyjne rosyjskich holdingów stalowych, takich jak „NMLK” i „Siewierstal”, producenci materiałów budowlanych „Technonikolczy Metal Profil” również wybudowali fabryki na Białorusi.

Wraz z- jak to pisze W. Inozemcew – stopniowym upaństwowianiem się rosyjskiej gospodarki, coraz większą rolę zaczęła odgrywać jedna z najważniejszych postaci rosyjskiej ekonomii i politycznej⁵⁶. Był to German Gref, prezes rosyjskiego banku państwowego „S Bierbank Rossii”. Inwestycja „S Bierbanku” jest interesującym przykładem rosyjskiej polityki gospodarczej wobec Białorusi. Pokazuje jak często w relacjach rosyjsko- białoruskich transakcje (zarówno

⁵⁶W. Иноземцев, *Либералы и диктатор. По какому пути пойдет экспансия российского бизнеса в Белоруссии*, <https://snob.ru/entry/197479/>, (dostęp: 20.04.2021).

polityczne, jak i gospodarcze) są ze sobą powiązane. W 2009 roku dyskutowano o możliwości rosyjskich inwestycji w sektorze bankowym. W drugiej połowie roku stało się jasne, że jeden z największych białoruskich banków-„BPS“- zostanie prawdopodobnie sprywatyzowany. Pod koniec grudnia 2009 roku Białoruś otrzymała od czterech rosyjskich banków: „Sbierbanku“, „Vneshekonombanku“, „Gazprombanku“ i „Alpha- Bank Securities“ (a więc instytucji mających filie na Białorusi)- kredyt konsorcjalny w wysokości ok. 201 mln USD. „Sbierbank“ był agentem tego kredytu. Kilka tygodni po wpłynięciu środków do budżetu Białorusi A. Łukaszenka zatwierdził transakcję zakupu „BPS“ przez „Sbierbank“. Początkowo, kierowany przez G. Grefa „Sbierbank“ koncentrował się na kwestiach współpracy ekonomicznej z białoruskimi władzami. Stopniowo jednak stawał się on sojusznikiem prywatnych rosyjskich inwestorów na Białorusi. W. Inozemcew wydaje się o tym pisać ze zdziwieniem. Tymczasem przeplatanie się interesów ekonomicznych państwowych i prywatnych w rosyjskich relacjach ekonomicznych z Białorusią jest raczej normą. Prawdopodobnie jest to cecha charakterystyczna rosyjskiego systemu gospodarczego, określanego mianem „kapitalizmu kumoterskiego”. Przykładem tego powiązania jest fakt, że obecnie „Sbierbank“ jest największym jednostkowym kredytodawcą rodziny Gucieriewów- dostarczył jej 5,1 mld z 15 mld kredytów.

Tabla 5. Skumulowane rosyjskie inwestycje na Białorusi w latach 2015- 2020

	2015			2016			2017			2018			2019			2020		
	Bezpośrednie	Portfelowe	Inne	Bezpośrednie	Portfelowe	Inne	Bezpośrednie	Portfelowe	Inne	Bezpośrednie	Portfelowe	Inne	Bezpośrednie	Portfelowe	Inne	Bezpośrednie	Portfelowe	Inne
Skumulowane – mln USD	1 586,9	3,9	2 341,4	2 012,2	4,8	1 670,1	2 150,5	5,9	1 761,4	2 379,8	6,5	1 208,9	2 617,7	9,8	1 548,9	2 367,4	9,8	1 325,2
Udział w całości inwestycji	25%	23%	33%	30%	26%	27%	29%	22%	26%	30%	18%	19%	30%	24%	23%	28%	19%	19%

Źródło: Narodowy Komitet Statystyczny Republiki Białorusi

Tabla 6. Napływ bezpośrednich inwestycji z Rosji do Białorusi w latach 2010- 2020

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Napływ netto– mln USD	2 697	1 73,9	591,9	3 67,2	471,7	3 64,4	3 03,7	5 02,5	2 63,6	3 07,3
Procentowy udział w całości BIZ netto	68%	13%	28%	20%	29%	28%	24%	31%	20%	22%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.

„Nowa fala” inwestycji rosyjskich na Białorusi po 2010 roku charakteryzowała się także zmianą sfer zainteresowania. Wśród nowych inwestorów dominują hurtowe i detaliczne sieci handlowe oraz reprezentanci sektora IT. Na początku 2010 roku centra dystrybucyjne na Białorusi otworzyły firmy: sektora metalurgicznego „Mieczel”, farmaceutyczna „Karten” i „Alidi” (firma logistyczna specjalizująca się w towarach szybkozbywalnych).

Stopniowo na Białorusi zaczęły się pojawiać duże rosyjskie firmy handlu detalicznego: „Fix Price” i „Svetofor” (sieci dyskontów), „WildBerries” (największy w Rosji sklep internetowy z obuwem ubraniami oraz wyposażeniem mieszkań), „Sviaznoy” (IT, elektronika) i „Sportmaster” (odzież i sprzęt sportowy).

Wraz z rozwojem sektora IT na Białorusi, coraz więcej rosyjskich firm zaczęło pojawiać się w tym sektorze. Centra opracowań i studia projektowania gier otworzyły: „Yandex”, „Mail.ru”, „Lanit”, „1C-Birtiks”, „Kaspersky Lab” i „Softlin”. „Sbierbank” również jest zaangażowany w sektor IT, jako właściciel firmy „Service Desk”, dostarczającej usług informatycznych w sferze finansów. Także „VEB” zaangażował się w sektor IT przez spółki „VEB Technologii” i „DFS” (obie zajmują się głównie dostarczaniem usług finansowych).

Po 2010 roku na białoruskim rynku pojawiły się też nowe firmy z tradycyjnych sektorów. W 2007 roku „GMS”, producent systemów kompresorowych i pokrewnych kupił mińską fabrykę „Promburvodzaś” a w 2011 roku pakiet kontrolny fabryki w Bobrujsku. Spółka „August”, wieloletni dostawca środków ochrony roślin, od 2010 roku posiada w Druzhnom fabrykę. Grupa „Sodruzhestwo” (producent karm hodowlanych) wybudowała w Smorgoniu centrum produkcyjno-logistyczne do produkcji karmy (firma należy do białoruskiego małżeństwa). Natomiast „Oasis Group” jest właścicielem rozlewni soków i nektarów (marka „Sochny”), fabryki piwa w Bobrujsku i centrum logistycznego w Reczycy. Wreszcie holding budowlany „Etalon” z St. Petersburga realizuje projekt w Mińsku (właścicielem jest Białorusin).

Od 2012 roku funkcjonuje Rosyjsko-Białoruska Rada Przedsiębiorczości. W jej skład wchodzi przedstawiciele m.in. „Rostech” (w związku z zaangażowaniem „Rosoboroneksportu”), „Sbierbanku”, „VTB” czy „Łukoila”. Od 2018 roku przewodniczącym Rady jest Dmitrij Mazepin, właściciel firmy „Uralchim” i właściciel pakietu kontrolnego „Uralkalij” – dawnego sojusznika, a obecnie konkurenta białoruskiego „Bielaruskalij”. D. Mazepin, w trakcie białoruskich protestów, opublikował list, w którym wezwał białoruskiego prezydenta do nawiązania dialogu z protestującymi, zaś inteligencję, biznesmenów i polityków wezwał do utworzenia Komitetu Ocalenia Narodowego, który reprezentowałby białoruskie społeczeństwo w dialogu z władzami.

Na różnych etapach współpracy Kreml naciskał na władze białoruskie, aby dopuściły rosyjskie firmy do udziału w procesie prywatyzacji. Zwykle wiązało się to z dyskusją o innych kwestiach gospodarczych- np. kredytowych, dotyczących dostaw gazu czy ropy. W 2011 roku Rosja próbowała ustrukturyzować negocjacje w tej sprawie. Uzgodniono, że jednym z warunków udzielenia Białorusi kredytu z kontrolowanego przez Moskwę Euroazjatyckiego Funduszu Stabilizacji i Rozwoju (EFSiR, zob. niżej) będzie zobowiązanie do prywatyzacji przedsiębiorstw o wartości 7,5 mld USD. Jednak ostatecznie plan ten nie został zrealizowany.

Kredyty

Ok. 80% zagranicznego zadłużenia Białorusi przypada na Rosję. Na koniec marca 2021 roku suma białoruskiego zadłużenia wobec Rosji wynosiła 8,1 mld USD. Kredytów dla białoruskiego partnera Rosja udziela zarówno na bieżące potrzeby (np. pokrycie zobowiązań gazowych), jak i na utrzymanie stabilności makroekonomicznej. Rosja długo udzielała kredytów głównie poprzez pożyczki bankowe a głównym agentem udzielającym tego rodzaju wsparcia był zazwyczaj „Sberbank”. Rosyjskie instytucje finansowe pomagały również w rozmieszczeniu białoruskich instrumentów kredytowych na rynkach światowych.

Wprowadzonym w 2011 roku nowym narzędziem były pożyczki stabilizacyjne Euroazjatyckiego Funduszu Stabilizacji i Rozwoju. Oficjalnie- niezależnej instytucji finansowej, stylizowanej na Międzynarodowy Fundusz Walutowy, w rzeczywistości- wehikułu rosyjskiego wsparcia. Pierwszą pożyczkę tego typu udzielono właśnie w 2011 roku w kwocie 3 mld USD. Kredyt wypłacano w szeregu transz, lecz- prawdopodobnie- w związku z kolejnym konfliktem „integracyjnym” ostatnia transza nie została przekazana. W 2017 roku przyznano Mińskowi kolejny kredyt EFSiR w wysokości 2 mld USD, w ramach porozumienia osiągniętego po sporze energetycznym na przełomie lat 2016/2017. I ten nie został wypłacony do końca- również ostatnia rata nie dotarła na białoruskie konta. Kreml łączył wsparcie z Funduszu z bilateralnymi kredytami. W ramach tego samego porozumienia (lata 2016/2017) Moskwa zgodziła się udzielić Mińskowi kolejnego kredytu państwowego o wartości 1 mld USD.

Najnowszym przykładem łączenia instrumentu „euroazjatyckiego MFW” z pożyczkami państwowymi było wsparcie udzielone przez prezydenta W. Putina A. Łukaszence w 2020 roku. Rosyjski prezydent w październiku poinformował o planach przekazania przez Rosję kredytu w wysokości 1,5 mld USD. Jak się później okazało 500 mln z tej kwoty Mińsk otrzyma z EFSiR, reszta zaś wypłacona zostanie przez rząd rosyjski. Przedstawiciel FR poinformował później, że

część kredytu ma zostać przeznaczona na spłatę zobowiązania Mińska wobec „Gazpromu” (patrz wyżej).

Rosyjsko- białoruska integracja gospodarcza

Federacja Rosyjska stara się nadawać integracji gospodarczej na terenie b. ZSRR charakter podobny do integracji europejskiej. Białoruś pozostaje tym partnerem, z którym procesy integracyjne są najdalej posunięte. Niemniej wciąż utrzymuje się napięcie między formalną integracją– teoretycznie bardzo daleko posunięta- a nieformalnym manipulowaniem przez obie strony polityką ekonomiczną.

Od początku lat 90. oba kraje stopniowo usuwały oficjalne przeszkody w relacjach handlowych. W 1992 roku podpisano umowę o wolnym handlu, która przewidywała jednak, że obaj sygnatariusze mogą ograniczyć import od drugiego partnera w „szczególnych sytuacjach”. Zastrzeżenie to było wielokrotnie wykorzystywane przez obie strony do uzasadniania wprowadzania blokad handlowych⁵⁷.

Kolejnym krokiem na drodze do integracji handlowej była wspólna unia celna, utworzona w 1995 roku wraz z Kazachstanem. W 2000 roku utworzono Związek Państwowy Białorusi i Rosji, który zakładał głęboką koordynację gospodarczą m.in. w zakresie polityki przemysłowej czy handlu surowcami energetycznymi. Ostatecznie jednak nie doszło do formalizacji koordynacji polityk przemysłowych, zaś sprawa handlu surowcami energetycznymi pozostała problemem regularnie negocjowanym przez obie strony.

Dalsza integracja gospodarcza na obszarze poradzieckim była kontynuowana w trójkącie Białoruś- Kazachstan- Rosja. W 2010 roku te trzy kraje utworzyły Unię Celną, następnie w 2011 roku powstała Wspólna Przestrzeń Gospodarcza, a w 2014 roku Euroazjatycka Unia Gospodarcza (EUG). I znów, formalnie Mińsk i Moskwa jako członkowie EUG funkcjonują w ramach wspólnego rynku. Nie istnieją więc ograniczenia dla wymiany handlowej między oboma krajami. Jednak zarówno Mińsk, jak i Moskwa preferują działania nieformalne i zazwyczaj nie czują się związane zobowiązaniami traktatowymi. Dlatego też na różnych etapach współpracy dwustronnej oba państwa stosowały różne instrumenty w celu zablokowania handlu z kraju partnerskiego lub subsydiowania własnego eksportu.

⁵⁷A. Eberhardt, *Gra pozorów. Stosunki Rosyjsko-Białoruskie 1991-2008*, Warszawa, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 2008, s. 86.

Białoruskie firmy wykorzystywały brak kontroli na wspólnej granicy do wysyłania do Rosji różnych towarów z krajów trzecich, które w przeciwnym razie byłyby obłożone cłami (np. alkohol, tytoń czy cukier). Praktyka ta był szczególnie widoczna po wprowadzeniu przez Rosję sankcji odwetowych, w odpowiedzi na unijne ograniczenia po inwazji Moskwy na Ukrainę w 2014 roku. Natomiast białoruskie firmy wykorzystały tę okazję do ekspansji na rynku rosyjskim poprzez *relabelling* i reeksport produktów z UE i Ukrainy do Rosji. Głównie dotyczy to produktów spożywczych. Mińsk wykorzystywał również kontyngenty importowe lub licencje importowe w celu ograniczenia importu z Rosji. Innym ważnym instrumentem było sztuczne utrzymywanie przez Białoruski Bank Narodowy niższych kursów BYR, co poprawiało sytuację białoruskich eksporterów. Moskwa zaś wprowadzała zmiany w taryfach celnych bez zgody Mińska, wpływając w ten sposób na interesy białoruskich eksporterów. Jednym z przykładów takiej praktyki było nałożenie ceł na używane samochody, co miało chronić rosyjski przemysł samochodowy (przez ograniczenie importu tych samochodów z UE), ale znacząco zmniejszyło wpływy do budżetu Mińska. Jednocześnie Moskwa utrzymywała niższe cła na towary konkurencyjne wobec białoruskich (np. artykuły spożywcze, tekstylia), aby zaspokoić rosnący popyt na produkty lepszej jakości na rynku rosyjskim. Najgłośniejszą i powracającą kwestią w handlu dwustronnym jest jednak problem eksportu białoruskich produktów mleczarskich do Rosji. Dzięki rządowym subsydiom produkty z Białorusi są konkurencyjne cenowo na rynku rosyjskim. Dlatego lobby mleczarskie w Rosji okresowo naciska na rząd, by ten zablokował białoruski handel tymi towarami. Te częste blokady nazywane są „wojnami mlecznymi” lub „serowymi”.

Mińsk długo sprzeciwiał się wprowadzeniu wspólnego kodeksu taryfowego Unii Euroazjatyckiej. Prezydent A. Łukaszenka nie podpisał uzgodnionego w grudniu 2016 roku projektu, twierdząc, że dokument ten nie zabezpiecza należycie interesów Białorusi⁵⁸. Jednak po rozwiązaniu sporu energetycznego z przełomu lat 2016/2017, białoruski prezydent zgodził się zatwierdzić dokument, który wszedł w życie 1 stycznia 2018 roku.

Ta przewaga nieformalnych relacji sprawiła, że udział w EUG nie wpłynął zasadniczo na zmianę wyników współpracy gospodarczej obu krajów. Jak wskazują dane handlowe (patrz tabele 1- 3), po utworzeniu EUG, a nawet wejścia w życie wspólnej taryfy celnej, białoruski import z Rosji nie uległ zmianie— ani w sensie ilościowym, ani jakościowym. Widoczny jest jednak wzrost

⁵⁸Lukashenko objaśnił, pochemu nie podpisał Tamozhennyj kodeks EAES, BELTA, 3/02/2017, www.belta.by/president/view/lukashenko-objjasnil-pochemu-ne-podpisal-tamozhennyj-kodeks-eaes-231443-2017, (dostęp: 20.04.2021).

białoruskiego eksportu do Rosji i (jak wskazano wyżej) pewna zmiana struktury towarowej – zwiększenie udziału produktów mlecznych. Prawdopodobnie jest to jednak jedynie częściowo efekt kreacji eksportu, obserwowany przy tworzeniu ugrupowań integracyjnych. Głównymi elementami, które być może wpłynęły na tę zmianę są kwestie likwidacji blokad rosyjskiego rynku dla białoruskich produktów mlecznych oraz wspomniany proceder wykorzystywania przez niektóre firmy białoruskiego terytorium do obchodzenia rosyjskich sankcji.

Na białoruski handel zagraniczny uczestnictwo w EUG miało wpływ raczej w relacjach z innymi krajami (tj. nie z Federacją Rosyjską). Z jednej strony nastąpiła redukcja importu niektórych grup towarowych z krajów UE (wyraźnym przykładem był wyżej wspomniany drastyczny spadek importu używanych samochodów), z drugiej kreacja wymiany z Kazachstanem i Armenią. W sferze inwestycji integracja EUG także nie wprowadziła zasadniczych różnic. Strategiczne inwestycje uzależnione są od porozumień politycznych między władzami białoruskimi i rosyjskimi. Sukces zaangażowania prywatnego biznesu zależy od dobrych relacji rosyjskich biznesmenów z białoruską Administracją Prezydencką.

Mińsk stara się wykorzystać platformę EUG w negocjacjach dotyczących cen surowców energetycznych. Białoruscy negocjatorzy podkreślają, że wobec istnienia wolnego rynku w ramach tej struktury, Białoruś powinna płacić za gaz i ropę tyle samo, co konsumenci rosyjscy. Częścią tych działań jest dążenie do sformalizowania relacji w ramach EUG w sferze energetycznej. Wobec oporu strony rosyjskiej, działania białoruskie nie zakończyły się sukcesem. Jak widać z opisu kolejnych sporów w sferze dostaw ropy i gazu, nadal kwestie te są elementem permanentnych negocjacji białorusko-rosyjskich.

Brak znaczącego wpływu utworzenia EUG na białorusko-rosyjskie relacje gospodarcze wynika z faktu, że gospodarki obu tych krajów były już przed 2014 rokiem znacząco zintegrowane. Drugim czynnikiem, oddziałującym na tę sytuację, jest preferowanie przez obie stolice (Moskwę i Mińsk) relacji nieformalnych. Sformalizowane struktury mają jedynie pozorne znaczenie dla obu krajów.

W ostatnich latach Moskwa zwiększyła, w ramach pakietowego kompletu tzw. map drogowych pogłębionej integracji, nacisk na głębszą integrację (w tym gospodarczą) z Białorusią. Stworzono grupę roboczą, która pracowała nad przygotowaniem planu realizacji tych założeń

integracyjnych. Jedynym widomym rezultatem tej pracy było parafowanie w październiku 2019 roku planu implementacji kart drogowych (jeśli wierzyć A. Łukaszence, jest ich 33⁵⁹).

W sferze ekonomicznej mapy drogowe mają m.in. harmonizować politykę przemysłową i podatkową obu krajów. Nie jest jasne, jaka będzie relacja tych dokumentów do postępów integracyjnych w ramach EUG. Nie wiadomo także jakie są planowane konkretne zapisy. Z pewnością wynik tych negocjacji będzie efektem stałego napięcia w białorusko-rosyjskich relacjach gospodarczych, wahających się między chęcią Moskwy do zwiększenia kontroli nad polityką gospodarczą Mińska a opóźnianiem przez białoruskiego prezydenta zwiększenia tej kontroli. Mińsk stara się wykorzystywać negocjacje w tej kwestii, by uzyskać preferencje w sprawie cen ropy naftowej. W szczególności chodzi o rekompensatę za tzw. manewr podatkowy.

Białoruska migracja zarobkowa do Rosji


Krótko warto jeszcze wspomnieć o białoruskiej migracji do Rosji w poszukiwaniu pracy. Tradycyjnie Federacja Rosyjska była głównym celem migracji zarobkowej rezydentów Białorusi. Sprzyjała temu naturalnie bliskość językowa, kulturalna oraz brak ograniczeń prawnych dla podejmowania przez Białorusinów pracy w Rosji. Ponadto rosyjskie firmy stosowały politykę wspierania tej migracji. Szczególnie działające w zachodnich regionach Rosji przedsiębiorstwa realizowały programy oferujące białoruskim pracownikom oprócz pensji m.in. szkolenia oraz mieszkanie.

Jak widać z tabeli nr 7, Rosja długo była celem ponad 80% białoruskich migrantów zarobkowych. Przelewy indywidualne z Rosji stanowiły ponad połowę białoruskich indywidualnych wpływów zagranicznych. Jednak od 2016 roku obserwujemy spadek migracji zarobkowej do Rosji: w ubiegłym roku była ona celem 31% białoruskich migracji zarobkowych. Miał miejsce także spadek liczby przelewów z Rosji do Białorusi. Zjawisko to jest związane ze wzrostem liczby migrantów zarobkowych, wyjeżdżających do Polski i Litwy. Prawdopodobnie należy to wiązać z pogarszaniem się sytuacji gospodarczej w Rosji oraz wprowadzaniem ułatwień w niektórych krajach UE dla migrantów zarobkowych z Białorusi.

Jak podkreśla Irina Vasilewska⁶⁰, największą grupą w migracji zarobkowej stanowiły kobiety między 20. a 24. rokiem życia. Drugą grupą to ludzie znacznie bardziej doświadczeni w

⁵⁹Белоруссии и России осталось доработать шесть-семь дорожных интеграционных карт из 33, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/10760445>, (dostęp: 26.04.2021).

⁶⁰И. В. Василевская, *Трудовая миграция из Беларуси в Россию в условиях развития межгосударственных интеграционных отношений*, „Philosophy. Sociology. ArtStudies”, 2019/1.



wieku 40- 44 lata, trzecią stanowią ludzie w wieku 25- 29 lat. W dwóch ostatnich grupach, jak i w całości migracji zarobkowej, większość stanowią mężczyźni. W omawianym okresie ponad połowę migrantów stanowili różnego rodzaju specjaliści. Zwraca także uwagę, że większość kontraktów jest krótkoterminowych (poniżej 6 miesięcy). W rzeczywistości powyższe dane jedynie częściowo odzwierciedlają rzeczywistość, bowiem wyjazdy zarobkowe albo nie są rejestrowane, albo są rejestrowane częściowo. A statystyka białoruskiego MSW uwzględnia jedynie tych, którzy wyjechali za pracę do Rosji przy wsparciu jakiejś organizacji. Osoby, które wyjechały by poszukiwać pracy na własną rękę nie są uwzględniane przez statystykę. Podobnie rzecz się ma z pieniędzmi przesyłanymi przez białoruskich pracowników- prawdopodobnie część wymiany odbywa się za pomocą gotówki i nie jest w pełni uwzględniana przez oficjalne dane.

Tabela 7. Migracja zarobkowa Białorusinów do Rosji w latach 2011- 2020

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Migracja zarobkowa do Rosji (os.)	4237	5369	4916	4784	5359	4772	6160	4978	4173	1452
Udział w całości migracji zarobkowej	77%	82%	86%	88%	85%	64%	58%	45%	46%	31%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.

Tabela 8. Przelewy osób fizycznych z Rosji do Białorusi w latach 2011- 2020

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Transgraniczne przelewy osób fizycznych z Rosji do Białorusi (mln USD)	260.80	309.80	399.00	378.00	230.00	262.81	313.84	280.96	272.09	236.89
Przelewy przy użyciu systemów transferowych	151.40	199.00	249.00	244.00	143.00	114.67	143.54	116.41	83.62	76.31
Razem	412.20	508.80	648.00	622.00	373.00	377.48	457.37	397.37	355.71	313.20
Procent całości wpływów zagranicznych od osób fizycznych do RB.	51%	54%	59%	56%	44%	43%	41%	37%	34%	43%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.

Szacunki rozmiaru rosyjskiego wsparcia dla Białorusi

Kwestią, która regularnie pojawia się w przestrzeni medialnej białorusko-rosyjskich stosunków gospodarczych jest sprawa wyceny rosyjskiego wsparcia dla Białorusi. Ile wynosi „dotacja dla Mińska”? W zależności od kontekstu, w którym omawiany jest ten problem, stosowane są różne metody wyliczania.

Najczęściej problem ten podnoszony jest w kontekście kolejnych białorusko-rosyjskich sporów gospodarczych. Zazwyczaj wtedy dziennikarze lub analitycy rosyjscy przedstawiają najwyższe możliwe wyceny tego wsparcia. Przykładem jest artykuł z portalu *Sputnik.by* z 2019 roku, którego autorka sumuje wszystkie środki finansowe, które z Rosji przepłynęły do Białorusi i przedstawia je jako rosyjskie wsparcie dla tego kraju⁶¹. Autorka tekstu ocenia, że 45% inwestycji, które Białoruś zrealizowała w 2019 roku, w ramach programu rozwoju społeczno-ekonomicznego na lata 2018-2035, sfinansowane zostało przez Rosję. Autorka stosuje tu pewien skrót stwierdzając, że program przewidywał zwiększenie napływu zagranicznych inwestycji do Białorusi i właśnie 45% inwestycji napłynęło z Rosji. Podkreśla jednak, że najważniejszym wsparciem dla białoruskiej gospodarki jest otwarcie rosyjskiego rynku dla białoruskich produktów oraz fakt, że 80% białoruskiej wymiany zagranicznej zależy od rosyjskich surowców. Ponadto, Białoruś kupuje w Rosji produkty ropopochodne, gaz i stal po preferencyjnych cenach. Analizując ceny ropy, podkreśla że Białoruś kupując ropę po 27 USD/baryłkę oszczędza na każdej baryłce ropy 13 USD, podczas gdy cena rosyjskiej ropy na rynkach światowych wynosi średnio 40 USD/baryłkę. Wreszcie, dziennikarka „Sputnika” zwraca uwagę na rosyjskie kredyty dla Białorusi, które w 2020 roku wyniosły 8 mld USD.

W podobnym duchu można odczytywać artykuł z sierpnia 2020 roku, opublikowany w „Novoy Gazietie”⁶². W kontekście kryzysu politycznego i gospodarczego na Białorusi w 2020 roku autor stwierdza, że jedynie rosyjskie wsparcie ekonomiczne powstrzymuje białoruskiego przywódcę od upadku. Stwierdza że po 2012 roku wsparcie Moskwy dla

⁶¹ Д. Курманова, *Одна за всех: как Россия поддерживает экономику Беларуси*, <https://sputnik.by/economy/20200819/1045508248/Odna-za-vsekh-kak-Rossiya-podderzhivaet-ekonomiku-Belarusi.html>, (dostęp: 5.04.2021).

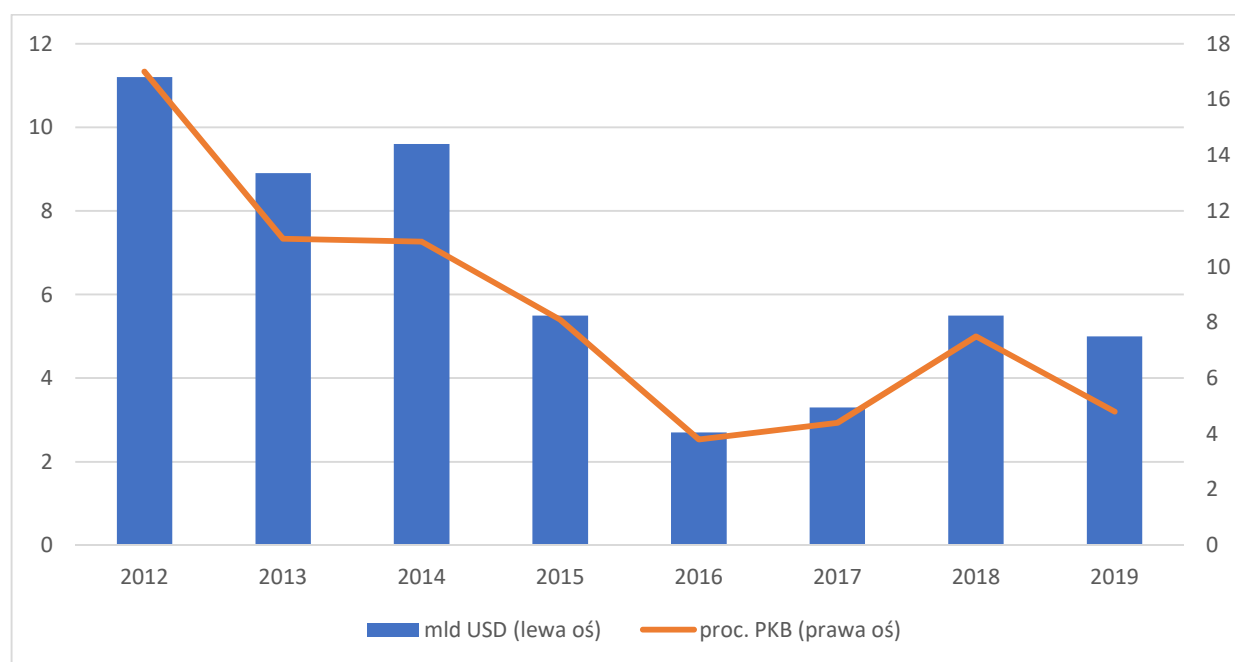
⁶² *Диктатор на миллиард*, <https://novayagazeta.ru/articles/2020/08/29/86879-diktator-na-milliard>, (dostęp: 21.04.2021).

zachodniego sąsiada wyniosło ok. 50 mld USD i wlicza do tej kwoty zarówno subsydia energetyczne, jak i kredyty rosyjskie dla Białorusi oraz koszty współpracy międzybankowej.

Jednak wyliczenia tego typu nie są poparte solidną metodologią. Ich zadaniem jest wywieranie nacisku na białoruskie władze i prezentowanie „ofiary”, jaką strona rosyjska ponosi. Podobny charakter mają pojawiające się od czasu do czasu deklaracje przedstawicieli władz rosyjskich. W 2019 roku Michaił Babicz, rosyjski ambasador w Mińsku, mówił że między 2000 a 2010 rokiem wsparcie rosyjskie wynosiło 2- 3 mld USD, zaś w 2019 roku wzrosło do 5- 6 mld USD. Nieco nowsze i bardziej racjonalne dane znaleźć można w analizie rosyjskiego „Forbesa” z połowy ubiegłego roku. Autorka przywoływanego tekstu podkreśla również znaczenie rosyjskiego zadłużenia oraz inwestycji bezpośrednich. Koncentruje się jednak na subsydiach energetycznych. Według wyliczeń przedstawionych w tekście w latach 2012- 2019 wyniosły one 45 mld USD, czyli ok. 6,5 mld USD rocznie.

Jak wynika z wykresu, sporządzonego na podstawie prezentowanych w tekście danych (wykres 1.), poziom rosyjskich subsydiów energetycznych dla białoruskiej gospodarki systematycznie spada. Widać to szczególnie w dynamice relacji tego wsparcia do białoruskiego PKB.

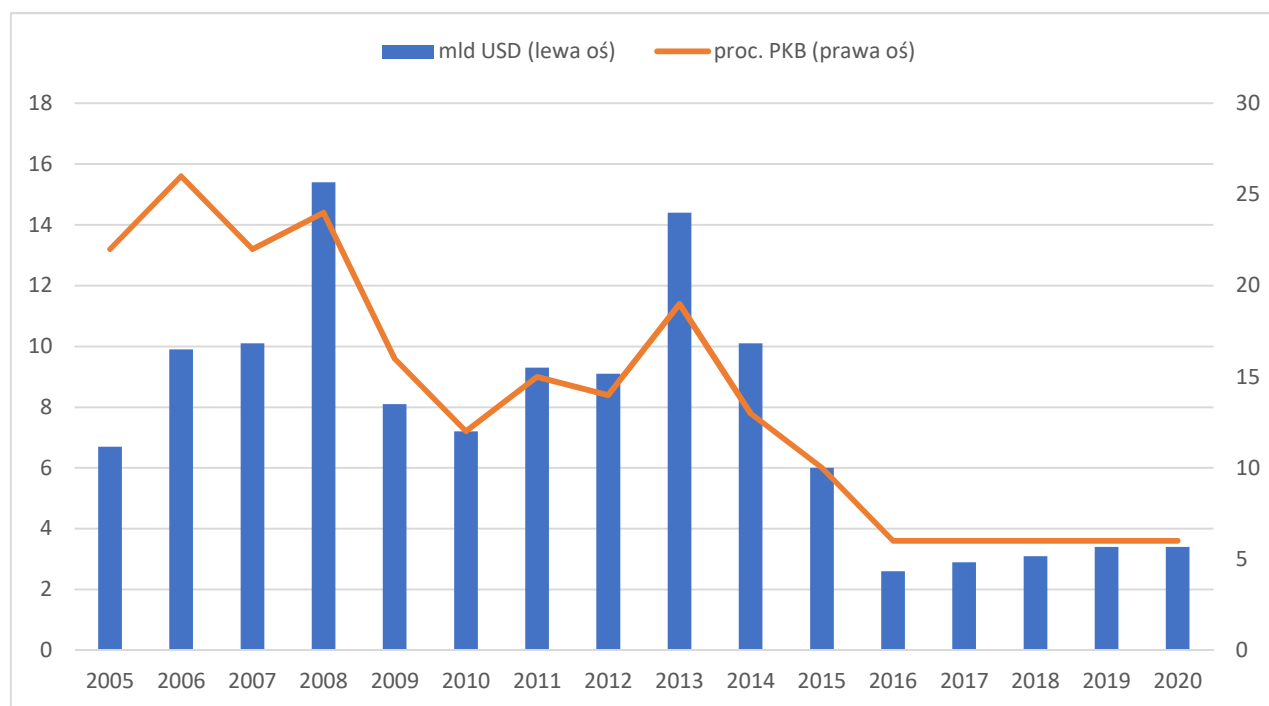
Wykres 1. Ocena wsparcia rosyjskiego dla Białorusi w latach 2012- 2019 wg Forbes Russia



Opracowanie własne na podstawie: <https://www.forbes.ru/finansy-i-inwesticii/407435-skolko-rossiya-zaplatila-za-druzhbu-s-lukashenko-za-poslednie-10-let>, (dostęp:21.06.21).

Najbardziej rzetelne, przygotowane bowiem przez specjalistów, wydają się oceny przygotowywane przez ekspertów Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW). Niestety ocena pochodzi sprzed czterech lat. Raport IMF z września 2016 roku był ostatnim, w którym Fundusz zaprezentował ocenę wsparcia netto białoruskiej gospodarki w latach 2005- 2015. Analiza oparta była o dane na temat subsydiów energetycznych (preferencyjne ceny ropy i gazu, pomniejszone w latach 2011- 2015 o białoruskie cła eksportowe na produkty ropopochodne, transferowane do rosyjskiego budżetu) oraz analizy bilansu płatniczego (wsparcie w postaci kredytów- bezpośrednich i udzielanych przez Eurazjatycki Fundusz Antykrzysowy oraz napływ inwestycji). Na podstawie tego raportu rosyjska agencja informacyjna RBK przedstawiła dolarową wycenę tego wsparcia i prognozę na lata 2017- 2020. Analiza MFW, jak wspomniano, wlicza transfery finansowe, ale za to obejmuje krótszy okres, stąd subsydia w omawianym przez nią okresie wynoszą 10,89 mld USD/rok. W ocenie RBK subsydia energetyczne stanowią ok. 60% tego wsparcia i wynosiły ok. 6,25 mld USD/rok (por. wykres 2.).

Wykres 2. Ocena wsparcia rosyjskiego dla Białorusi w latach 2005- 2020 według MFW

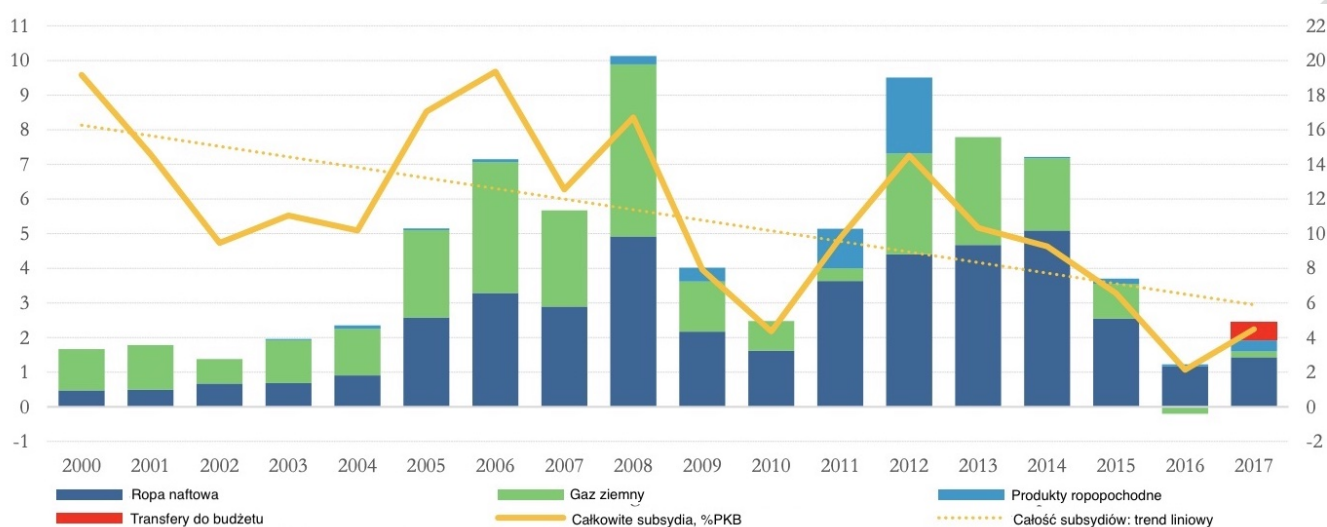


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MFW i RBK.

Dwa lata po powyższej ocenie MFW i RBK, białoruskie Centrum Analityczne Instytutu Prywatyzacji i Zarządzania (IPM jest niezależną instytucją badawczą), przygotowało ocenę wartości wsparcia rosyjskiego, skupiającą się na wycenie wartości subsydiów energetycznych (wykres 3.). Analitycy IPM podkreślają, że rozmiar i skład tych subsydiów zmieniały się w czasie. Do roku 2008 kluczowe były dla tego wsparcia preferencyjne ceny gazu. Później wzrosło znaczenie obniżek na dostawy ropy. Wreszcie od 2017 roku pojawił się nowy element – wspomniane w podrozdziale dotyczącym relacji w sektorze naftowym rozliczenia za cła na produkty ropopochodne, które przelewane są do białoruskiego budżetu. Zdaniem analityków rozmiary subsydiów różniły się w czasie. W latach 2000. równe były ok. 1-2 mld USD, zaś w roku 2008 czy 2012 wynosiły ok. 10 mld USD. Także i autorzy analizy podkreślają, że subsydia ulegają stopniowej redukcji. Na szczycie – w latach 2000 i 2006 subsydia wynosiły ok. 20% PKB, zaś w 2010 roku, w okresie jednego z najostrejszych kryzysów w relacjach dwustronnych, spadły do 4,4%. Mimo wahań, wyznaczony trend liniowy wyraźnie wskazuje na spadek rosyjskiego wsparcia w sferze energetycznej dla Białorusi.

75

Wykres 3. Ocena rosyjskich subsydiów energetycznych dla Białorusi w latach 2000-2017 według Instytutu Prywatyzacji i Zarządzania



Źródło: IPM Researchcentre: *Macroeconomic Update: How big is the Russian energy subsidy to Belarus* No.2 (17) March 2018, <http://eng.research.by/webroot/delivery/files/english/BMF/mu2018e1.pdf>, (dostęp:21.06.21).

Jak już wspomniano powyżej, różne oceny rozmiarów rosyjskiego wsparcia dla Białorusi przywoływane są w kontekście politycznym – zazwyczaj w kontekście sporów między Moskwą i Mińskiem. Jedyną stosunkowo obiektywną oceną (opartą o znaną i rzetelną metodologię) jest raport MFW, dlatego przedstawione w nim wnioski uznać można za ugruntowane. Nie jest jednak jasne, na ile realnie oceniona była kwestia subsydiów za surowce energetyczne. Relacje w zakresie handlu gazem, ropą i produktami ropopochodnymi między oboma krajami są nietransparentne. Najwyraźniej widać to w sprawie gazu. Jego ceny są regularnie kontestowane przez obie strony i nie jest jasne (poza oficjalnymi komunikatami), ile w rzeczywistości Białoruś zapłaciła za gaz w danym miesiącu. W kwestii ropy naftowej sprawa jest jeszcze bardziej skomplikowana. Rosja sprzedaje ropę po cenie preferencyjnej (choć stopniowo metodami fiskalnymi stara się te preferencje zlikwidować), ale na tych preferencyjnych cenach korzystają także rosyjskie firmy, które przerabiają ropę w białoruskich rafineriach oraz rosyjscy współwłaściciele rafinerii w Mozyrzu.

Oczywistym jest, że Federacja Rosyjska udziela wielu preferencji swemu białoruskiemu sojusznikowi, prezydentowi A. Łukaszence. Można na podstawie przedstawionych powyżej danych bardzo ostrożnie stwierdzić, że w latach 2010- 2017 subsydia energetyczne stanowiły w sumie między 34 mld USD a 77 mld USD. Zaprezentowane dane sugerują także, że skala tego wsparcia (względna i bezwzględna) stopniowo się zmniejsza. Trudno jednak z całą pewnością stwierdzić, czy przedstawione szacunki całkowicie odzwierciedlają rzeczywistość.

Sądzę jednak, że nie jest możliwe realne określenie tego wsparcia, bez posiadania wiarygodnych danych, do których dostęp mają jedynie najwyższe władze obu krajów. Pewne jest, że Rosja jest kluczowym partnerem Białorusi właściwie we wszystkich sferach. Równie pewne jest, że A. Łukaszenka nie podejmuje realnych działań, by te ścisłe więzy z Rosją rozerwać.

Wnioski

Na rosyjsko- białoruskie stosunki ekonomiczne można popatrzeć poprzez pryzmat dwóch modeli. Jednym jest teoria systemów- światów, wywodząca się z myśli Immanuela

Wallersteina⁶³. Drugim – koncepcja nowego instytucjonalizmu i wywodzących się z niego konceptów różnorodności reform oraz władzy- własności⁶⁴.

I. Wallerstein widzi świat jako system dominującego, lecz schyłkowego kapitalizmu. System ten jest podzielony na państwa rdzenia, półperyferii i peryferii. Państwa rdzenia, to gospodarki tzw. globalnej północy, „rozwinęte” kapitalistyczne systemy, które dominują nad resztą świata. Rdzeń produkuje towary wysoko przetworzone, które sprzedaje w krajach półperyferyjnych i peryferyjnych, dominując nad nimi siłą swego kapitału. Równocześnie skłania gospodarki peryferii, by dostarczały nieprzetworzonych surowców, niezbędnych do funkcjonowania gospodarek rdzenia.

W klasycznym podejściu systemów- światów cały region b. ZSRR zakwalifikowany jest do peryferii. Można jednak popatrzeć na Rosję jak na państwo rdzenia w ramach pewnego peryferium. W takim ujęciu Białoruś jest zależna od swego wschodniego sąsiada, ale w sposób odwrotny, niż w klasycznej relacji centrum- peryferie. Bowiem to Rosja dostarcza surowców Białorusi, niezbędnych do funkcjonowania jej gospodarki. Równocześnie jednak, z punktu widzenia stosunków finansowych mamy do czynienia z relacją zbliżoną do klasycznych stosunków rdzeń- peryferia. Rosja dominuje kapitałowo nad Białorusią, jest inwestorem obecnym w kluczowych elementach białoruskiej gospodarki i najważniejszym kredytodawcą.

Nowy instytucjonalizm zwraca uwagę na inne aspekty funkcjonowania obu gospodarek. Podejście to zwraca uwagę na instytucje formalne i nieformalne, które determinują rozwój różnych typów systemów ekonomicznych. Oryginalnie aplikowane do różnych wersji kapitalizmu w krajach Zachodu, stosowane jest ostatnio również do opisu gospodarki rosyjskiej.

Odmiana rosyjska tego podejścia, wiąże się z konceptem „władzy- własności”. Założenie to zakłada ścisłe powiązanie między władzą polityczną a własnością w krajach b.

⁶³I. Wallerstein, *The Modern World-System*, wyd. Berkeley 2011, vol I- IV.

⁶⁴M. Myant, J. Drahokoupil, *Transition Economies. Political Economy in Russia, Eastern Europe and Central Asia*, Hoboken: John Wiley and Sons, Inc., a 2011 oraz R. Nureev, *Rossija: osobennosti i institucional'no gorazvitija*, Izdat. Norma, Moscow 2009, s.

ZSRR. W efekcie własność w tych krajach nie jest formowana „oddolnie” jak w krajach klasycznego kapitalizmu, a powiązana jest z osobą lidera politycznego danego kraju.

Wniosek z tego założenia jest taki, że Białoruś i Rosja funkcjonują w podobnych „światach” konceptów ekonomicznych. Relacje ekonomiczne między oboma krajami nie są oparte o formalne struktury (jak w krajach klasycznego kapitalizmu), lecz funkcjonują w ramach nieformalnych, zasadzających się na koncepcie „władzy- własności”. Zestawienie tych modeli wskazuje na jeszcze jedną istotną rzecz. Rosyjsko- białoruskie relacje gospodarcze są w rzeczywistości relacjami wąskiej grupy rosyjskiego biznesu z prezydentem A. Łukaszenką i jego otoczeniem. Jest to właśnie efekt tej peryferyjności białoruskiej gospodarki i specyficznej charakterystyki instytucjonalnej gospodarek Białorusi i Rosji. Z jednej więc strony mamy do czynienia z realnym dążeniem do maksymalizacji zysku przez wszystkich zaangażowanych w te relacje. Z drugiej- mamy aspekt polityczny tych stosunków. Państwo rosyjskie dąży w tej relacji do realizacji celów wąskiej grupy bogatych rosyjskich polityków. Państwo białoruskie zaś do realizacji celów białoruskiego prezydenta. Kiedy więc mowa o rosyjskim wsparciu, jest to wsparcie dla A. Łukaszenki. Kiedy dyskutujemy o obronie ekonomicznej suwerenności- jest to ekonomiczna suwerenność prezydenta Białorusi.

CZY KULTURA BIAŁORUSKA MÓWI PO ROSYJSKU?

Białoruś jest jednym z 55 państw oficjalnie dwu- lub wielojęzycznych i jednym z 3 państw postradzieckich (wraz z Kirgistanem i Kazachstanem), w których język rosyjski posiada status oficjalnego. Tereny Białorusi zostały dołączone do Imperium Rosyjskiego w końcu XVIII w. Język białoruski został jedynym państwowym (oficjalnym) językiem państwa białoruskiego dopiero w roku 1990⁶⁵, co zapisano także w Konstytucji z 1994 roku (Art. 17.). Język rosyjski uzyskał wówczas status języka komunikacji międzynarodowej⁶⁶. Zgodnie z Art. 28. „Ustawy o języku w Republice Białorusi” językiem używanym w sferze kultury miał być język białoruski (przy tym państwo gwarantowało zachowanie i rozwój kultury przedstawicieli innych narodów, które zamieszkują Białoruś)⁶⁷.

Z punktu widzenia białoruskiego historyka Aleha Trusawa, lata 1990- 1995 były wyjątkowe: w czasie tych pięciu lat wydano znacznie więcej książek białoruskojęzycznych, niż w ciągu ostatnich pięciuset lat⁶⁸. Sytuacja ta szybko zmieniła się po referendum w 1995 roku, którego wynikiem oprócz poważnych zmian w systemie najwyższych organów władzy państwowej była też zmiana pozornie niezbyt istotna: język rosyjski został drugim oficjalnym językiem Białorusi⁶⁹. Ale czy te języki w rzeczywistości są sobie równe? Jakim językiem posługuje się białoruska kultura?

⁶⁵ Закон (3094-ХІ) Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь от 26 января 1990 г. „Ведамасці Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь”, 1998 г., nr28, s.461 (pierwsza redakcja).

⁶⁶ Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/pomniki-gistoryi-prava-belarusi/kanstytutsyynae-prava-belarusi/kanstytutsyi-belarusi/kanstytutsyya-1994-goda/>, (dostęp: 29.04.2021).

⁶⁷ Закон (3094-ХІ) Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь от 26 января 1990 г. „Ведамасці Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь”, 1998 г., nr28, s.461 (pierwsza redakcja).

⁶⁸ <https://naviny.belsat.eu/ru/news/kali-ne-gety-zakon-byli-b-uzho-u-skladze-rasei-27-gadou-tamu-belaruskuyumovu-zrabili-adzinaj-dzyarzhauhaj/>, (dostęp: 28.04.2021).

⁶⁹ Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэспубліканскіх рэферэндумах 24 лістапада 1996 г. і 17 кастрычніка 2004 г., <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/pomniki-gistoryi-prava-belarusi/kanstytutsyynae-prava-belarusi/kanstytutsyi-belarusi/kanstytutsyya-1994-goda-sa-zmyanennyami-i-dapa-nennyami-/#1>, (dostęp: 20.04.2021).

Uwarunkowania prawne

Zgodnie z Artykułem 50. Konstytucji Białorusi „(..) każdy ma prawo do korzystania z języka ojczystego, wyboru języka komunikacji. Państwo gwarantuje zgodnie z prawem swobodę wyboru języka wychowania i nauczania”⁷⁰ (cytowane akty prawne- tłumaczenie autorki). Art.54. Konstytucji określa, że obowiązkiem każdego obywatela jest „dbać o dziedzictwo historyczne, kulturowe, duchowe i inne wartości narodowe”⁷¹. Zgodnie z Art.26. „Ustawy o językach” (po zmianach, wg stanu na kwiecień 2021 roku) językami używanymi w sferze kultury są języki: białoruski i (lub) rosyjski⁷².

Akty ustawodawstwa Białorusi (na podstawie Art. 54. „Ustawy z 2018 roku o normatywnych aktach prawnych”) wydaje się „upoważniony do tego organ (urzędnik) w języku białoruskim i (lub) rosyjskim przez”⁷³. Interesujące jednak, że Krajowy Prawniczy Portal Internetowy Republiki Białorusi www.pravo.by funkcjonuje w dwóch językach: rosyjskim i angielskim. Natomiast portal internetowy, który jest oficjalnym źródłem aktów prawnych Białorusi– www.etalonline.by– już posiada funkcję przełączenia na język białoruski, ale za pomocą ... Google Translate.

Symboliczne, że pierwszym (i jedynym) kodeksem oryginalnie napisanym i wydanym w języku białoruskim jest „Kodeks o kulturze z 2016 roku”⁷⁴ (przed kwietniem 2021 roku z 26 kodeksów tylko 8 zostało oficjalnie przetłumaczonych na język białoruski)⁷⁵. Kodeks ten w Art. 1. zawiera definicje pojęć. „Kultura” została zdefiniowana jako „zbiór dóbr kultury i działalność kulturalna”, „wartość kulturowa” jako „stworzony (przekształcony) przez człowieka lub ściśle związany z jego działalnością przedmiot materialny i niematerialny, przejaw twórczości człowieka o znaczeniu historycznym, artystycznym, naukowym lub

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ *Кодэкс (413-3) Рэспублікі Беларусь аб культуры* от 20 ліпеня 2016 г., <https://etalonline.by/document/?regnum=hk1600413>, (dostęp: 20.04.2021).

⁷² *Закон Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь*, (stan na 4 stycznia 2021 roku), (dostęp: 20.04.2021).

⁷³ *Закон (130-3) Рэспублікі Беларусь* от 17 июля 2018 г., <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11800130>, (dostęp: 20.04.2021).

⁷⁴ *Кодэкс (413-3) Рэспублікі Беларусь аб культуры* от 20 ліпеня 2016 г., <https://etalonline.by/document/?regnum=hk1600413>, (dostęp: 20.04.2021).

⁷⁵ <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/kodeksy-respubliki-belarus/>, (dostęp: 20.04.2021).

innym”. Natomiast Art. 2. wśród zasad regulujących obszar kultury wymienia „priorytet rozwoju białoruskiej kultury narodowej i uznanie języka białoruskiego za jeden z czynników kształtowania mentalności narodowej”.

Wśród kierunków obecnych w polityce publicznej, zgodnie z artykułem 8. wymienić należy „zachowanie, rozwój, upowszechnianie i/ lub popularyzację białoruskiej kultury narodowej i języka”, „zachęcanie do publikowania dzieł literatury mających znaczenie dla zachowania, rozwoju, upowszechniania i/ lub popularyzacji białoruskiej kultury narodowej i języka” (dzieła literatury o tematyce narodowej, w tym również literaturę dla dzieci i młodzieży)⁷⁶.

Na poziomie centralnym została także utworzona lista państwowych instytucji kultury „o szczególnym znaczeniu dla zachowania, rozwoju, upowszechniania i/lub popularyzacji białoruskiej kultury narodowej, których reorganizacja i likwidacja odbywa się za zgodą Rady Ministrów Republiki Białorusi”⁷⁷. Na tej liście znajdują się muzea (Narodowe Muzeum Sztuki, Narodowe Muzeum Historyczne), Biblioteka Narodowa Białorusi, instytucje edukacji (Białoruski Państwowy Uniwersytet Kultury i Sztuki, Białoruska Państwowa Akademia Muzyki), teatry (Narodowy Akademicki Wielki Teatr Opery i Baletu, Narodowy Teatr Akademicki im. Janki Kupały, Narodowy Akademicki Teatr Dramatyczny im. Jakuba Kolasa, Narodowy Akademicki Teatr Dramatyczny im. M. Gorkiego), Narodowy Akademicki Chór Ludowy Republiki Białorusi im. G. I. Cytowicza, Państwowa Filharmonia Białoruska.

Z jednej strony, państwo oficjalnie więc zapewnia gwarancje zachowania, rozwoju i ochrony białoruskiej kultury, w tym języka białoruskiego jako jednej z najważniejszych wartości, z drugiej jednak strony, język rosyjski jest równy w swoim statusie językowi białoruskiemu.

⁷⁶Кодэк (413-3) Рэспублікі Беларусь аб культуры от 20 ліпеня 2016 г., <https://etalonline.by/document/?regnum=hk1600413>, (dostęp: 21.06.21).

⁷⁷Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 13 января 2017 г. О некоторых мерах по реализации Кодекса Республики Беларусь о культуре, https://pravo.by/upload/docs/op/C21700025_1484946000.pdf, (dostęp: 25.04.2021).

Faktyczna sytuacja językowa

1. Szkolnictwo i nauka

Znaczące są statystyki dotyczące szkół białoruskojęzycznych. W 2018 roku na Białorusi było łącznie 2813 szkół, z czego 1220 w miastach, a 1593 na obszarach wiejskich. Szkół z białoruskim jako językiem nauczania (według Ministerstwa Edukacji Białorusi) było 1282, z czego 1207 znajdowało się na obszarach wiejskich, a tylko 75 w miastach. Oznacza to, że w rzeczywistości sytuacja pozostaje w przybliżeniu taka sama, jak w czasach ZSRR, z tą tylko różnicą, że teraz na Białorusi prawie pięć razy więcej uczniów uczy się w szkołach miejskich niż w szkołach na wsi⁷⁸.

Trend ten jest już nie niepokojący, a katastrofalny: od 2012 do 2018 roku na Białorusi zlikwidowano 615 szkół, w tym szkół z rosyjskim jako językiem nauczania w 2012 roku było 1660, a w roku 2018– 1527. Natomiast szkół z językiem białoruskim w 2012 roku było 1764 a w 2018 roku pozostało ich 1282. Oznacza to, że w tym samym czasie zamknięto 482 białoruskojęzyczne szkoły. W obwodzie witebskim na początku roku szkolnego 2017/2018 były dwie szkoły miejskie z językiem białoruskim– do dziś pozostała jedna. W obwodzie homelskim na początku roku szkolnego 2018/2019 pozostały 3 białoruskojęzyczne szkoły miejskie o łącznej liczbie uczniów wynoszącej 115 osób⁷⁹.

Według stanu na 2017 rok tylko 13,3% dzieci uczyło się w szkołach w języku białoruskim, ale dla porównania w miastach obwodowych nie było żadnej białoruskojęzycznej szkoły, nawet historia i geografia Białorusi były więc wykładane w szkołach w języku rosyjskim⁸⁰. Liczba dzieci uczących się w języku białoruskim w latach 2006-2017 spadła prawie dwukrotnie. Tak więc w roku szkolnym 2006- 2007 w języku rosyjskim uczyło się 898 600 uczniów (78,5% ogólnej liczby uczniów), a w języku białoruskim– 245 900 (21,5%), dla porównania w roku szkolnym 2016/2017– odpowiednio

⁷⁸<https://euroradio.fm/ru/faktchek-v-belarusi-deystvitelno-455-belorusskoyazychnyh-shkol>, (dostęp: 22.04.2021).

⁷⁹<https://euroradio.fm/ru/faktchek-v-belarusi-deystvitelno-455-belorusskoyazychnyh-shkol>, (dostęp: 21.04.2021).

⁸⁰I. Студзінская, *Вучыцца на роднай мове. 8 фактаў пра беларускія школы*, 21 люты 2018, <https://www.svaboda.org/a/vucycca-na-rodnej-movie-8-fakta-ua-pra-bielaruskija-skoly/29051058.html>, (dostęp: 21.04.2021).

838 400 (86,6%) i 128 600 (13,3%)⁸¹. Ta różnica w liczbie uczniów wynika z faktu, że szkoły z nauczaniem w języku białoruskim są w zdecydowanej większości na obszarach wiejskich i jest w nich niewielu uczniów⁸².

Od czasów radzieckich w programach szkolnych zachowano regułę, zgodnie z którą mniej więcej taką samą liczbę godzin przeznaczają się na naukę literatury rosyjskiej i białoruskiej (przedmioty nazywają się odpowiednio „Literatura rosyjska” i „Literatura białoruska”). I chociaż książki autorów zagranicznych również są zawarte w kanonie lektur szkolnych, liczba tych utworów nie jest porównywalna do liczby utworów autorów rosyjskich⁸³. Lista zadań, dotyczących literatury rosyjskiej, w tym książek zalecanych do czytania latem, jest tak samo znamienita. Książki w języku białoruskim polecane są po klasach: pierwszej, drugiej i trzeciej, czyli uczniom szkoły podstawowej⁸⁴.

Uczniowie czytają więc literaturę zagraniczną głównie z własnej inicjatywy. Jednocześnie wielu uczniów 5 klasy szkoły podstawowej (w wieku około 10-11 lat) przyznaje, że trudno jest im zrozumieć białoruską poezję, która jest w programach nauczania, ponieważ jest w niej wiele nieznanego im słownictwa⁸⁵.

⁸¹<https://thinktanks.by/publication/2017/05/31/za-10-let-chislennost-belorusskoyazychnyh-shkolnikov-sokratilas-v-dva-raza.html>, (dostęp: 23.04.2021).

⁸²*Можно ли выучить белорусский язык в школах Беларуси*
<https://www.dw.com/ru/%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%BE-%D0%BB%D0%B8-%D0%B2%D1%8B%D1%83%D1%87%D0%B8%D1%82%D1%8C-%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA-%D0%B2-%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D1%85-%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8/a-40308508>, (dostęp: 21.06.21).

⁸³*Учебная программа по русской литературе V-XI классы*, Министерство образования Республики Беларусь, https://www.adu.by/wp-content/uploads/2014/umodos/уруп/rus_lit.pdf, (dostęp: 27.04.2021).

⁸⁴*Список программных произведений по русской литературе. Список литературы, рекомендуемой для чтения летом*, <https://sch10.minskedu.gov.by/%D0%B1%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%89%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8F%D1%81%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%BD%D1%8B%D1%85-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D0%BE-%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B5>, (dostęp: 27.04.2021).

⁸⁵О. Пасияк, С. Рыжов, *Что читают наши дети?* <https://rg.ru/2017/01/25/soiuz-sravnil-shkolnye-programmy-po-literature-v-belorussii-i-rossii.html>, (dostęp: 27.04.2021).

Również poglądy dyskryminujące białoruskojęzyczne szkolnictwo w szkołach średnich nie są nowością ze strony kierownictwa Ministerstwa Edukacji. W roku 2016 minister Siergiej Maskiewicz powiedział, że białoruska młodzież „chce uczyć się w języku, który da jej wielką perspektywę w życiu. Dla nas dzisiaj język rosyjski daje znaczące perspektywy, więc nauka w nim przedmiotów przyrodniczych jest oczywista”⁸⁶.

Nawet jeśli uczeń wybiera język białoruski jako główny język nauczania w szkole, na uniwersytecie praktycznie nie będzie miał on gdzie stosować białoruskojęzycznych terminów matematycznych, fizycznych, chemicznych, itp. Na uniwersytetach bowiem, mimo przyjętego ustawowo prawa wyboru języka nauczania, w zdecydowanej większości prowadzone są zajęcia tylko w języku rosyjskim. Nawet zdeterminowani do nauki białoruskiego studenci na większości uniwersytetów, na zdecydowanej większości kierunków nie mają wyboru, ponieważ brakuje odpowiedniej oferty. W języku białoruskim na uniwersytetach można kształcić się tylko na wydziałach filologii i kultury białoruskiej, na innych wydziałach to raczej wyjątek.

Uniwersytety mające bezpośrednio wpływać na zachowanie kultury białoruskiej używają więc głównie języka rosyjskiego. Białoruski Państwowy Uniwersytet Kultury i sztuki większość informacji o swojej działalności przekazuje odbiorcom w języku rosyjskim, a w języku białoruskim informuje o katedrze etnologii i folkloru⁸⁷ oraz wydziale komunikacji informacyjno- dokumentalnej⁸⁸. Strona Białoruskiej Państwowej Akademii Muzycznej jest prezentowana w czterech wersjach językowych (angielskiej, białoruskiej, rosyjskiej i chińskiej)⁸⁹. Jeżeli chodzi o badania kulturologiczne na tym uniwersytecie, to, z 21. prowadzonych kierunków badań w ramach ścieżki naukowej „Światowa i ojczysta kultura” tylko jeden – „Historyczne etapy i cechy rozwoju kultury białoruskiej” dotyczy bezpośrednio kultury Białorusi⁹⁰.

⁸⁶ *Образование на белорусском языке остается на глубокой периферии*, Красавік 27/2016, <https://belarusinfofocus.info/by/regiony/obrazovanie-na-beloruskom-yazyke-ostaetsya-na-glubokoy-periferii>, (dostęp: 23.04.2021).

⁸⁷ <http://www.buk.by/process/fakultet%202/Folklore/>, (dostęp: 21.04.2021).

⁸⁸ <http://www.buk.by/>, (dostęp: 21.04.2021).

⁸⁹ <https://www.bgam.by/billboard/>, (dostęp: 21.04.2021).

⁹⁰ http://www.buk.by/Science/Scientific_schools/World_and_national_culture/index.php, (dostęp: 21.04.2021).

Jeżeli chodzi o badania naukowe, język białoruski na razie nie stanowi konkurencji dla języka rosyjskiego (warto zajrzeć na stronę internetową Wyższej Komisji Atestacyjnej Republiki Białorusi, na której publikowane są autoreferaty wymagane w ramach procedury ubiegania się o stopnie naukowe doktora i kandydata nauk we wszystkich dziedzinach nauki⁹¹).

Narodowa Akademia Nauk (NAN) Białorusi podpisała ponad 150 dużych umów o współpracy z ośrodkami naukowymi i naukowo-badawczymi, a także organami zarządzania nauką z 63 państw a w ramach umów międzynarodowych odbywa się wymiana naukowców z 20 krajów. Jeżeli chodzi o komercjalizację wyników badań na rynkach zagranicznych, na bazie NAN Białorusi działa obecnie 38 międzynarodowych ośrodków badawczych, współpracujących przede wszystkim z organizacjami w Federacji Rosyjskiej, Chińskiej Republice Ludowej, Socjalistycznej Republice Wietnamu, Republice Korei, Japonii, Turkmenistanie, na Ukrainie, we Włoszech i Szwecji). W pierwszej dziesiątce krajów współpracującej z NAN (stan na koniec 2018 roku) znajdują się: Rosja, Arabia Saudyjska, Chiny, Kazachstan, USA, Turkmenistan, Niemcy, Belgia, Czechy i Ukraina⁹².

Jeżeli chodzi o literaturę naukową, to państwowe programy nie przewidują także tłumaczenia na język białoruski zagranicznych opracowań naukowych. Zgodnie z programem „Edukacja i polityka młodzieżowa” na lata 2016-2020 z budżetu państwa przeznaczono środki na tłumaczenie na język rosyjski publikacji autorów zagranicznych, wykorzystywanych do celów dydaktycznych i naukowych (podręczników, pomocy naukowych, literatury naukowej i technicznej) na temat energetyki jądrowej. Jednocześnie w tym samym programie przewidziano państwowe wsparcie nauki języka angielskiego dla kadr instytucji szkolnictwa wyższego⁹³.

Chociaż rozwój umiędzynarodowienia nauki obliczony jest na rozszerzenie współpracy w perspektywie globalnej, na razie Rosja zostaje podstawowym odbiorcą

⁹¹Библиотека авторефератов Высшей Аттестационной Комиссии Республики Беларусь. <https://vak.gov.by/library>, (dostęp: 25.04.2021).

⁹²Знешнеэканамічная дзейнасць, <https://nasb.gov.by/bel/activity/mezhdunarodnye-svyazi/>, (dostęp: 25.04.2021).

⁹³ *Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 28 марта 2016 г. Об утверждении Государственной программы „Образование и молодежная политика” на 2016– 2020 годы*, Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, https://www.pravo.by/upload/docs/op/C21600250_1460494800.pdf, (dostęp: 26.04.2021).

eksportu produktu badań naukowych, ale i kadry naukowej. Przyczyny zaistniałej sytuacji mogą być, moim zdaniem, następujące:

- 1) Wspólna przeszłość naukowa- większość dużych ośrodków naukowych na terenie byłego ZSRR znajdowała się w Rosji, prowadzono w nich badania w języku rosyjskim(dotyczy to nauk ścisłych, humanistycznych i społecznych);
- 2) Białoruś do dziś nie jest pełnoprawnym uczestnikiem Procesu Bolońskiego, w konsekwencji nadal są problemy z uznaniem dyplomów w innych państwach (skomplikowana procedura nostryfikacji). W Rosji sytuacja osób z dyplomem białoruskim jest korzystniejsza zarówno w odniesieniu do wzajemnego uznania dyplomów, jak i perspektyw zatrudnienia;
- 3) Znajomość języka rosyjskiego bywa również ważnym argumentem w budowaniu kariery młodego specjalisty, ponieważ na białoruskich uniwersytetach poświęca się mało czasu na naukę języków obcych, a ich poziom nauczania jest często dość niski, często Rosja jest pierwszym wyborem kraju imigracji;
- 4) Przez długi czas dominującym wśród Białorusinów przekonaniem było przeświadczenie, że za granicą „nikt na nich nie czeka”, a Rosjanie to bracia, którzy nie mogą być wrogo nastawieni do narodu białoruskiego.

Oczywiście, w ciągu ostatnich lat sytuacja w różnych dziedzinach się zmienia, przykładem jest choćby sytuacja wyjeżdżających z Białorusi programistów. Podobnie uniwersytety Europy dość często stają się pierwszym wyborem studentów z Białorusi (w tym przypadku już nie język jest główną przyczyną wyboru, a możliwości rozwoju kariery młodych ludzi).

Oficjalnie rozwój nauki na Białorusi, nawet w warunkach tak zwanej „strukturalnej transformacji sfery nauki w krajach poradzieckich”, jest postrzegany przez władze jako „wyjątkowa okazja, aby stać się największym regionalnym centrum nauki i innowacji, przewodzącym w wielu obszarach działalności naukowej i technicznej w ramach jednolitego obszaru gospodarczego (w perspektywie- Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej), WNP, zdobyć wizerunek Państwa stawiającego na postęp naukowy, wspierającego naukę i naukowców”⁹⁴.

⁹⁴Постановление НАН Республики Беларусь и Государственного комитета по науке и технологиям Республики Беларусь об утверждении Программы совершенствования научной сферы Республики Беларусь, <https://nasb.gov.by/reference/razvitie/programma.pdf>, (dostęp: 19.04.2021).

Ale wymienione kierunki aktywności wskazują, że jest wysokie prawdopodobieństwo zachowania języka rosyjskiego jako głównego w obszarze nauki i badań.

2. Rynek wydawniczy

Doskonałym przykładem obecności języka białoruskiego w przestrzeni publicznej są statystyki Narodowej Izby Książki Białorusi: w 2020 roku najwięcej książek wydano w języku rosyjskim⁹⁵ – 79,3%, w języku białoruskim – 12,7%, w innych językach – 8,6%. Wskaźniki te nie zmieniły się istotnie przez ostatnie 5 lat (w tym przedziale czasowym w sumie udział książek w języku białoruskim wynosił 12- 13%), a lata 2019- 2020 charakteryzował spadek liczby białoruskojęzycznych tytułów (o 20,9%) i nakładu książek białoruskojęzycznych (o 27,9%). W 2020 roku ukazało się 1046 książek w języku białoruskim o łącznym nakładzie 3,7 mln egz., co stanowi 12,7% ogólnej liczby wydanych tytułów i 14,7% ogólnego nakładu. W porównaniu z 2019 rokiem spadek liczby wydanych białoruskojęzycznych książek wyniósł 17,7% (spadek nakładu – 16,2%). Główny udział książek w języku białoruskim przypada na grupę wydawnictw o nakładzie do 1000 egz. – 65,7%, grupa białoruskojęzycznych wydawnictw o nakładzie od 1001 do 5000 egz. stanowiła 26,7%.

Najbardziej rozpowszechniona w segmencie białoruskojęzycznym jest literatura akademicka, w większości są to podręczniki do nauki języka białoruskiego. Literatura piękna w języku białoruskim wydawana jest w małych nakładach: w 2020 roku wydano 338 pozycji literatury pięknej w języku białoruskim o łącznym nakładzie 286,4 tys. egz. (w tym 103 książki dla dzieci – 199,6 tys. egz.). Średni nakład pozycji literatury pięknej w języku białoruskim w 2020 roku wynosił 847 egz. (w 2019 roku – 838 egz.).

Czy istnieje państwowe wsparcie dla publikacji książek białoruskojęzycznych? Fakty są rozczarowujące: w okresie od 1994 do 2002 roku opodatowany dochód zmniejszał się o zysk wydawnictw i drukarni uzyskany z publikacji literatury, gazet i czasopism w języku

⁹⁵Книгоиздание Беларуси в 2020 г.
<https://natbook.org.by/index.php?id=378#:~:text=%D0%92%202020%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83%20%D0%B2%20%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8,%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8%20%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%20%20962%20%D1%8D%D0%BA%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%B0>, (dostęp: 23.04.2021).

białoruskim, ale już w 2002 roku przepis ten został zniesiony⁹⁶. Od 2017 roku państwowe wsparcie realizowano poprzez subsydiowanie jedynie państwowych wydawnictw i wydawanie tzw. publikacji o znaczeniu społecznym (dotowane „w celu obniżenia ich ceny dla konsumenta”)⁹⁷.

Zgodnie z państwowym programem „Kultura Białorusi” na lata 2016- 2020 kwota 61 tysięcy dolarów została przeznaczona na kompletowanie bibliotek, działających przy organizacjach diaspory białoruskiej książkami białoruskimi oraz na wydanie książek poświęconych białoruskiej diasporze. W 2015 roku 30 tzw. biblioteczek białoruskich przekazano diasporom mieszkającym w Rosji, w 2017 roku- diasporom Litwy, Francji, Czech, Polski, Kazachstanu czy Serbii⁹⁸. A plan wydania publikacji o znaczeniu społecznym na rok 2021 też nie jest pocieszający: dla przykładu plan wydawnictwa „Białoruska nauka” spośród 145 tytułów wymienia tylko 65 książek w języku białoruskim⁹⁹.

Brakuje także programu tłumaczenia książek na język białoruski, wszystkie tłumaczenia popularnej literatury zagranicznej w ostatnich latach są finansowane głównie przez zbiórki społecznościowe. I to, moim zdaniem, jest wskaźnik stosunku organów państwowych, a nie Białorusinów i Białorusinek, do języka białoruskiego. Doskonałym przykładem jest to, że niespełna 3 tygodnie po pojawieniu się w sprzedaży tłumaczenia na język białoruski książki „Harry Potter i kamień filozoficzny”, pobiła ona wszelkie rekordy sprzedaży książek w języku białoruskim i rosyjskim, a w pierwszym dniu sprzedaży zakupiono tyle egzemplarzy, że wydawnictwo natychmiast zapowiedziało dodruk¹⁰⁰.

3. Kultura wysoka i kultura masowa

⁹⁶ Е.К. Лабоха, *Нормативная документация Беларуси в сфере книгоиздания на рубеже XX–XXI веков*, Труды БГТУ 2016, nr 9, s. 101.

⁹⁷Е.С. Павлова, *Отрасль печати Республики Беларусь: векторы развития*, 2017, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rRg36iluzDMJ:sirp.by/wp-content/uploads/2017/12/Doklad_Pechatnyj-rynok-Respubliki-Belarus.doc+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=pl, (dostęp: 14.04.2021).

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹Тэматычны план выпуску сацыяльна значных выданняў у 2021 годзе, <http://www.belnauka.by/katalog-izdaniy/plan-vypuska-sotsialno-znachimykh-izdaniy-v-2021-g.html>, (dostęp: 23.04.2021).

¹⁰⁰Я. Полещук, *Читайте на мове: мировая литература на белорусском*, <https://www.nlb.by/content/news/avtorskiy-vzglyad/chitayte-na-move-mirovaya-literatura-na-belorusskom/>, (dostęp: 18.04.2021).

Wracając do wspomnianych wyżej publicznych instytucji kultury, ciekawa była analiza, w jakim języku umieszczane są informacje o ich działalności na oficjalnych stronach w Internecie. Tak więc Narodowe Muzeum Historyczne Republiki Białorusi ma rosyjsko- i białoruskojęzyczną wersję swojej strony internetowej, które zawierają identyczne informacje¹⁰¹.

Jeśli chodzi o teatry, Narodowy Teatr Akademicki im. J. Kupały prezentuje spektakle w języku białoruskim, a na jego oficjalnej stronie internetowej można znaleźć afisze w języku białoruskim i angielskim¹⁰² (biorąc pod uwagę fakt, że większość trupy odeszła po wydarzeniach z sierpnia 2020 roku, do tej pory repertuar znacznie się zmniejszył). Teatr im. J. Kolasa w Witebsku wystawia spektakle w języku białoruskim (sztuki autorstwa autorów białoruskich i zagranicznych w tłumaczeniu na język białoruski), a także w języku rosyjskim - odpowiednie informacje na stronach są często zawarte w języku rosyjskim i białoruskim¹⁰³.

Narodowy Akademicki Teatr Dramatyczny im. M. Gorkiego wystawia spektakle w języku rosyjskim, a jego strona internetowa *www.rustheatre.by* zawiera informacje także w języku polskim¹⁰⁴. Jeśli chodzi o Narodowy Akademicki Wielki Teatr Opery i Baletu Republiki Białorusi, repertuar oper oczywiście jest reprezentowany głównie przez dzieła w językach obcych (w oryginalnym języku). Jednak napisy podczas wykonywania oper w języku obcym (powszechna praktyka we współczesnych operach) są w języku rosyjskim, nigdy natomiast w języku białoruskim (o czym są odpowiednie informacje na stronie teatru)¹⁰⁵.

Oficjalna strona Republiki Białorusi w sekcji kultura białoruska zawiera informacje w języku białoruskim, rosyjskim, angielskim i chińskim¹⁰⁶. Na stronie można znaleźć informacje o dniu piśmiennictwa białoruskiego (po raz pierwszy odbył się w 2014 roku), odbywającym się raz w roku w różnych miastach Białorusi (częściej w ośrodkach

¹⁰¹ <http://histmuseum.by/by/news/>, (dostęp: 19.04.2021).

¹⁰² <https://kupalauski.by/performances/>, (dostęp: 19.04.2021).

¹⁰³ <http://kolastheatre.by/be/novosti>, (dostęp: 19.04.2021).

¹⁰⁴ <https://www.rustheatre.by/>, (dostęp: 19.04.2021).

¹⁰⁵ <https://bolshoibelarus.by/rus/repertuar/opera-repertuar.html>, (dostęp: 19.04.2021).

¹⁰⁶ <https://www.belarus.by/by/about-belarus/culture>, (dostęp: 19.04.2021).

rejonowych). Jeżeli chodzi o różnego rodzaju festiwale odbywające się na Białorusi, większość z nich jest międzynarodowa i odbywa się w różnych językach. W języku białoruskim realizowane są najczęściej imprezy o tematyce historycznej i wydarzenia związane z twórczością ludową (na przykład Narodowy Festiwal Białoruskiej Piosenki i Poezji „Mołodeczno”, Republikański Festiwal Twórczości Folklorystycznej „Bereginja”, Festiwal Etnograficzny „W odwiedzinach u Radzimiczów”)¹⁰⁷.

Przegląd afiszy koncertowych i filmowych również pokazuje przewagę języka rosyjskiego przy niewielkiej obecności wykonawców białoruskojęzycznych piosenek i niezwykle rzadkiego dubbingu znanych filmów w języku białoruskim¹⁰⁸. Władze Białorusi i w tym przypadku przedstawia swoje dyskryminujące stanowisko: np. zgodnie z państwowym programem „Kultura Białorusi” na lata 2021- 2025 planowany udział seansów filmowych z pokazami filmów produkcji białoruskiej stanowi od 4% w 2021 do 10% w 2025 roku całkowitej liczby seansów filmowych (w 2020 roku wyniósł tylko 2%)¹⁰⁹. W 2018 roku w kinach „Kinowideoprospekt” odbyło się 185 pokazów filmów w języku białoruskim, co stanowiło 0,34% całkowitej liczby wyświetleń filmów. Białoruskie ustawodawstwo nie zawiera przepisów dotyczących obowiązku dubbingowania lub umieszczania napisów w języku białoruskim¹¹⁰.

Białoruska kultura popularna przez bardzo długi czas stawała się rosyjskojęzyczną. Wyjątków od tej reguły było bardzo niewiele: zespoły „Pieśniary” i „Siabry” sprawiły, że białoruskojęzyczne piosenki były znane w całym ZSRR, ale takie same przykłady można odnaleźć wśród wykonawców z innych republik związkowych. Piosenki w językach narodów tytularnych były postrzegane jako coś specyficznego, rodzaj egzotyki, jednak w rzeczywistości estrada, teatr i kino w ZSRR były rosyjskojęzyczne.

¹⁰⁷ <https://www.belarus.by/by/about-belarus/culture/festivals-in-belarus> , (dostęp: 19.04.2021).

¹⁰⁸ <https://afisha.tut.by/concert/>, <https://www.kvitki.by/rus/bileti/muzyka/>, <http://kinakong.by/>, <https://afisha.tut.by/news/aneews/718981.html>, (dostęp: 19.04.2021).

¹⁰⁹ *Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 29 января 2021 г. о Государственной программе „Культура Беларуси” на 2021– 2025 годы*, Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, https://pravo.by/upload/docs/op/C22100053_1612558800.pdf (dostęp : 24.04.2021).

¹¹⁰ А.Ю. Кадурын [и др.], *Об обязательном озвучивании (субтитрировании) на белорусский язык фильмов при их показах в кинотеатрах Беларуси*, http://lawgroup.by/about_mandatory_dubbing_of_films_into_belarusian_language_in_belarus_cinemas, (dostęp: 23.04.2021).

W latach 90. XX wieku i na początku lat 2000. rosyjska kultura popularna była postrzegana przez Białorusinów jako „swoja”, ponieważ w tym okresie żywa była pamięć o ZSRR. Również Moskwa była postrzegana nie tylko jako stolica Wielkiego Państwa, ale także centrum kultury, do którego starała się dotrzeć większość twórców: piosenkarzy, muzyków, aktorów. Przykładem zachowania takiej tradycji są Międzynarodowy Festiwal Sztuki „Słowiański Bazar” w Witebsku, a także tradycja oglądania rosyjskojęzycznych świątecznych programów telewizyjnych emitowanych w Sylwestra. Większość popularnych gości na „Słowiańskim Bazarze” to przedstawiciele popkultury Rosji, a prawie każda białoruska rodzina w Sylwestra będzie oglądać noworoczny program telewizyjny jednego z rosyjskich kanałów telewizyjnych.

Po rozpadzie ZSRR nasilił się również motyw materialny. Obecność na rosyjskiej scenie i w kinie było gwarancją dobrych zarobków, ponieważ oznaczało wiele tras koncertowych nie tylko w Federacji Rosyjskiej, ale także w byłych republikach ZSRR. Język rosyjski jako język wykonania dzieła jest jedną z gwarancji wielu możliwości: rosyjskojęzyczni widzowie raczej nie pójdą na koncert wykonawcy śpiewającego w języku narodowym.

Białoruskojęzyczne grupy muzyczne i białoruskojęzyczni wykonawcy istnieją, ale najczęściej są to zespoły wykonujące rock, etno-rock, muzykę etniczną, a piosenkarze wykonują realizują pewne zadania „nomenklaturowe”, występując na oficjalnych wydarzeniach lub międzynarodowych konkursach muzycznych, reprezentując Białoruś (ale nie zawsze występują wówczas w języku białoruskim). Aleh Trusau w roku 2009 powiedział, że językiem białoruskiej tzw. „popsy” (popkultury) jest „tak samo zły rosyjski” lub *trasianka* – mieszanka języków białoruskiego i rosyjskiego¹¹¹.

Rosyjscy wykonawcy nadal dominują na białoruskiej scenie koncertowej, choć stopniowo na plakatach pojawia się coraz więcej artystów o światowej renomie. Po 2010 roku liczba białoruskojęzycznych zespołów i piosenkarzy rośnie, ale nieznacznie. Język białoruski jest jednak coraz częściej spotykany w piosenkach, a w 2020 roku niektóre z nich stały symbolami protestu (np. piosenka „Trzy żółwie” białoruskiego zespołu rockowego NRM, przetłumaczony hymn polskiej „Solidarności”, czyli „Mury” Jacka Kaczmarskiego).

¹¹¹ М. Ноцунь, А. Бжэзэцкі *Зрабаваны народ: размовы з беларускімі інтэлектуаламі*, Гародня 2009, s.99.

Przyczyną dominacji rosyjskojęzycznej kultury popularnej jest także sytuacja w mediach. Oficjalne informacje na temat mediów telewizyjnych i drukowanych na Białorusi wyraźnie pokazują sytuację dwóch języków państwowych: rozpowszechnia się około 3 tys. zagranicznych mediów drukowanych, z czego ponad 80% jest rosyjskich¹¹². Z 10 państwowych programów telewizyjnych w języku białoruskim nadawanych jest 0¹¹³. Jednym z wymogów stawianych redakcjom mediów telewizyjnych przez „Ustawę o mediach Republiki Białorusi” z dnia 17 lipca 2008 roku, jest zapewnienie w miesięcznej ilości nadawanych przez nie programów telewizyjnych, utworów audiowizualnych, innych komunikatów i (lub) materiałów białoruskiej (krajowej) produkcji w liczbie nie mniej niż 30 %¹¹⁴. W rzeczywistości ten wymóg nie jest spełniany.

Świadomy wybór czy konieczność?

Dość często można spotkać opinie, że specyficzna językowa sytuacja na Białorusi ma miejsce dlatego, że Białorusini po prostu wolą rozmawiać w języku rosyjskim i nie mają potrzeby używania języka białoruskiego. Zgodnie z danymi powszechnego spisu z 2019 roku z 7 990 719 Białorusinów i Białorusinek za osoby narodowości białoruskiej uważa się 4 893 139 osób, a język rosyjski uważa za swój ojczysty 3 044 850 Białorusinów i Białorusinek¹¹⁵.

Cała historia języka białoruskiego jest dość skomplikowana i powiązana z historią państwa. W czasach Wielkiego Księstwa Litewskiego był on językiem państwowym i dominował w życiu politycznym, gospodarczym i kulturalnym kraju aż do XVII wieku. Okres od XVII stulecia do 1917 roku to czasy polonizacji (po utworzeniu Rzeczypospolitej Obojga Narodów) a następnie rusyfikacji po zaborach i w czasach znalezienia się terytorium Białorusi

¹¹²Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 18 января 2021 г. о Государственной программе „Массовая информация и книгоиздание” на 2021– 2025 годы, https://pravo.by/upload/docs/op/C22100021_1611176400.pdf, (dostęp: 19.04.2021).

¹¹²<https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/471/471b4693ab545e3c40d206338ff4ec9e.pdf>, (dostęp: 27.03.2021).

¹¹³А. Чайчыц, Дзяржаўная тэлевізія павінна мець прынамсі адзін беларускамоўны тэлеканал, „Газета Arche”, <https://gazeta.arche.by/article/220.html>, (dostęp: 19.04.2021).

¹¹⁴Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 18 января 2021 г. о Государственной программе „Массовая информация и книгоиздание” на 2021– 2025 годы, https://pravo.by/upload/docs/op/C22100021_1611176400.pdf, (dostęp: 20.04.2021).

¹¹⁵<https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/471/471b4693ab545e3c40d206338ff4ec9e.pdf>, (dostęp: 19.04.2021).

w strukturze Imperium Rosyjskiego. O ile jednak polonizacja nie była gwałtowna (języka polskiego używano w urzędach i instytucjach publicznych), rusyfikacja miała zupełnie inny charakter: wprowadzono ograniczenia w używaniu języka białoruskiego, a potem zakazano dekretem cara Mikołaja z 18 lipca 1840 roku używania słów „Białoruś” i „białoruski”. Po powstaniu w latach 1861- 1863 rząd carski zakazał drukowania białoruskich książek i czasopism.

Po rewolucji rozpoczął się bardzo krótki okres odrodzenia narodowo- kulturowego, władze radzieckie stworzyły warunki do używania języka białoruskiego w różnych dziedzinach życia społecznego. Jednak p po śmierci Włodzimierza Lenina polityka państwa radzieckiego w kwestii językowej uległa znaczącym zmianom¹¹⁶. Jak słusznie zauważa M. Kuryłowicz, jeżeli „w Azji Centralnej uzależnienie od Moskwy wydoobyło ów region z ekonomicznej i politycznej stagnacji, wówczas też zaczęła się kształtować nowoczesna tożsamość narodowa miejscowych”, to dla narodów na tzw. kresach zachodnich „zwierzchnictwo Rosji czy ZSRR było odbierane jako forma okupacji i regresu cywilizacyjnego”¹¹⁷ (choć, moim zdaniem, to samo można powiedzieć odnośnie Gruzji i Armenii, których kultury są znacznie starsze od rosyjskiej).

Język rosyjski w republikach radzieckich stał się narzędziem polityki kolonialnej w do dziś wykorzystany jest jako instrument geopolityczny przez Rosję¹¹⁸ (wystarczy przypomnieć sobie skutki tak zwanej obrony praw rosyjskojęzycznych mieszkańców Krymu, przyjęcie rosyjskiej ustawy, która uznaje Białorusinów i Ukraińców za *native speakerów* języka

¹¹⁶Zob. А.Ю. Кадурын [и др.], *Об обязательном озвучивании (субтитрировании) на белорусский язык фильмов при их показах в кинотеатрах Беларуси*, http://lawgroup.by/about_mandatory_dubbing_of_films_into_belarusian_language_in_belarus_cinemas, (dostęp: 21.04.2021), Г. И. Барышев *Театрально-декорационное искусство Белоруссии в период 1905— 1917 гг. (Общая характеристика)*, [w:] „Белорусское искусство: сборник статей и материалов” Изд-во Академии наук Белорусской ССР. Институт искусствоведения, этнографии и фольклора, Минск 1957, s. 63–78; Н.Б. Мечковская, *Белорусски язык: социолінгвістычныя очеркі*, Мюнхен 2003.

¹¹⁷ M. Kuryłowicz. *Tarcza czy miecz? O dwuznacznej roli języka rosyjskiego w radzieckiej Azji Centralnej*, [w:] „Idea i komunikacja w języku i kulturze rosyjskiej”, pod red. A. Dudka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s.273.

¹¹⁸ Zob. np. J. Ołędzka, *Russian Language as a Tool of Geopolitical Influence*, „Yearbook of the Institute of East-Central Europe”, Vol. 15, No. 3, 2017, pp. 135-163; M. Kuryłowicz. *Tarcza czy miecz? O dwuznacznej roli języka rosyjskiego w radzieckiej Azji Centralnej*, [w:] „Idea i komunikacja w języku i kulturze rosyjskiej”, pod red. A. Dudka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, ss. 273-280.

rosyjskiego”)¹¹⁹. Przez dziesięciolecia istnienia ZSRR język białoruski był uważany za język wsi, język kołchoźników”, w którym nauczanie odbywało się tylko w szkołach wiejskich.

Okres od 1990 do 1995 roku był zbyt krótki, aby stworzyć niezbędną bazę do przywrócenia szacunku dla języka ojczystego i przygotowania nauczycieli do nauczania w tym języku. A Rosja, która uważa się za spadkobierczynię ZSRR, w kwestiach relacji z narodami „braterskimi”, zachowując wpływy gospodarcze i polityczne, również na poziomie interakcji kulturowych kontynuuje, choć nieco w innej formie, politykę postkolonialną. Przejawia się to w różnych sferach i w odmiennych formach: legislacji (uznanie Białorusi i Ukraińców za „native speakerów” języka rosyjskiego), programu współpracy w WNP (a w odniesieniu do Białorusi – w ramach Państwa Związkowego, co możemy zaobserwować w sferze naukowej), dystrybucji rosyjskich mediów, rosyjskiego kina itp.¹²⁰.

Pomimo powyżej przedstawionej sytuacji językowej na Białorusi, należy podkreślić, że samoidentyfikacja Białorusinów jako narodu nie jest typowa. Mimo że większość Białorusinów mówi po rosyjsku, jednak ta sama większość również identyfikuje się jako przedstawiciele innego narodu – może bratniego dla Rosjan, ale odrębnego. Choć Białorusini często uważają za „swoich” przedstawicieli kultury rosyjskiej (zarówno wysokiej, jak i masowej), są dumni z białoruskich pisarzy, poetów, kibicują swoim przedstawicielom, biorącym udział w różnych popularnych rosyjskich konkursach i programach muzycznych i rozrywkowych. Można się więc zgodzić z Andriejem Vardamackim w tym, że na Białorusi powstał rodzaj tożsamości, który określamy jako terytorialno-państwowy (tradycyjnie wyróżnia się wspólną historią, kulturą, językiem, wspólną terytorialną i społeczno-psychologiczne podobieństwa zachowań ludzi o określonej tożsamości narodowej)¹²¹.

¹¹⁹ Вступил в силу закон о признании украинцев и белорусов носителями русского языка, 17.06.20206 <https://vz.ru/news/2020/6/17/1045373.html>, (dostęp: 19.04.2021).

¹²⁰ J. Olędzka, *Russian Language as a Tool of Geopolitical Influence*, „Yearbook of the Institute of East-Central Europe”, Vol. 15, No. 3, 2017, p.153.

¹²¹ Е. Данейко, *Особенности белорусской идентичности*, <https://www.dw.com/ru/%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9-%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/a-37674267>, (dostęp: 20.04.2021).

Bardzo ciekawe są wyniki badania nastawienia do języka białoruskiego na białoruskich forach internetowych, przeprowadzonego przez Alenę Liankievicz. Otóż stosunek do języka białoruskiego waha się od skrajnie pozytywnego do skrajnie negatywnego i jest dość stabilnym wykładnikiem kondycji psychicznej osoby, zależnej od takich czynników jak: polityka językowa państwa, stosunek do języka używanego w rodzinie i wśród rówieśników, itp. Odnotowano także pewne problemy w masowym rozumieniu pojęcia dwujęzyczności. Ale najbardziej zaskakującym wnioskiem z tego badania jest to, że użycie języka rosyjskiego nie jest oznaką negatywnego stosunku do języka białoruskiego. Bardzo często w dyskusjach najbardziej zaangażowanymi „obrońcami” języka białoruskiego były osoby rosyjskojęzyczne, a nie białoruskojęzyczne (które z kolei często tylko deklarowały tylko swoją opinię, nie uzasadniając jej i nie próbując przekonać przeciwników)¹²². To właśnie jest jednym ze wskaźników, że rosyjskojęzyczny Białorusin to jednak Białorusin, nie Rosjanin.

Specyfika samoidentyfikacji Białorusinów przejawia się najczęściej w momentach kryzysowych, widać to zwłaszcza w latach 2020-2021¹²³. Z jednej strony władze starają się udowodnić swoją lojalność Moskwie, z drugiej strony naród białoruski wbrew władzy powraca do białoruskości, odrzucając jednocześnie władzę zdelegitymizowaną. W 2021 roku na Białorusi można zostać zatrzymanym za *flashmob* z czytaniem białoruskojęzycznych książek w komunikacji zbiorowej, a język białoruski staje się symbolem sprzeciwu wobec władzy.

Powstała Fundacja Solidarności Kultury Białoruskiej, której celem jest wsparcie represjonowanych działaczy kultury, przekazywanie informacji o swojej działalności w

¹²²A. Лянкевіч, *Стаўленне да беларускай мовы ў інтэрнэт-камунікацыі (на матэрыяле дыскурсу-аналізу каментарыяў на інтэрнэт-орумax)*, „Acta Albaruthenica”, Tom 13, Warszawa 2013, s.151, http://www.albaruthenica.uw.edu.pl/pl/userfiles/downloads/AA_09_Zmiest.pdf, (dostęp: 20.04.2021).

¹²³E. Данейко, *Белорусский язык в Беларуси – государственный статус или декорация?* <https://www.dw.com/ru/%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA-%D0%B2-%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8-%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81-%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F/a-19056419>, (dostęp : 22.04.2021).

języku ojczystym¹²⁴, wspieranie białoruskojęzycznych projektów (na przykład „Bajki z Maliawanyczem”¹²⁵ - aktora i byłego prezentera programu dla najmłodszych dzieci w telewizji państwowej „Калыханка” Aliaksandra Żdanowicza „Maliawanycza”, który został zwolniony z pracy przez to, że uczestniczył w pokojowej akcji protestu przeciwko przemocy władzy wobec obywateli po wyborach 2020 roku), organizuje transmisje białoruskojęzycznych spektakli, itp.¹²⁶.

Wnioski

1. Będąc państwem oficjalnie dwujęzycznym, Białoruś do tej pory nie zapewniła ustalonej przez ustawodawstwo równości języka białoruskiego i rosyjskiego. Praktycznie we wszystkich dziedzinach życia społecznego (edukacja, nauka, kultura, życie codzienne) język rosyjski przeważa, a państwo stosuje jedynie środki wspierające język białoruski w jawnie biernej i raczej dekoracyjnej polityce wobec niego. Żaden urzędnik najwyższej rangi nie mówi po białorusku, a głowa państwa publicznie wyrażała negatywne nastawienie do języka narodu tytularnego.

2. Przewaga języka rosyjskiego wynika z historycznej, kolonialnej polityki najpierw Imperium Rosyjskiego, potem ZSRR, a dziś Rosji wobec ziem białoruskich i narodu białoruskiego. Ograniczenia i zakazy używania języka białoruskiego, stosunek do krajów białoruskich jako zachodniorosyjskich i narodu białoruskiego jako „młodszego brata”, nieuznanie niezależności narodu białoruskiego i samodzielności języka białoruskiego (lub stosunek do niego jako dialektu rosyjskiego), doprowadziły do wyparcia języka białoruskiego z edukacji i zachowania go głównie na obszarach wiejskich. To z kolei ukształtowało specyficzny stosunek do języka białoruskiego wśród wielu Białorusinów, uważających język białoruski za wiejski.

3. Wpływ Rosji w dziedzinie kultury, nauki, edukacji przejawia się poprzez różne wspólne programy państwowe w ramach WNP i Państwa Związkowego, rosyjskie media,

¹²⁴ Беларускі Фонд Культурнай Салідарнасці, <https://byculture.org/>, (dostęp : 24.04.2021).

¹²⁵ https://www.youtube.com/watch?v=9FuPyI_t4hQ&ab_channel=%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%A4%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%A1%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%86%D1%96, (dostęp: 13.04.2021).

¹²⁶ Zob. np. *Монаспектакль “На Беларусі Бог жыве”*, <https://youtu.be/G52Z8yiOCDE>, (dostęp: 29.04.2021).

wydawnictwa, produkcję filmów (które w ostatnich latach stają się coraz bardziej propagandowe). Brak barier językowych w połączeniu z uprzywilejowaną (w porównaniu z obywatelami innych państw) sytuacją prawną białoruskich specjalistów w Federacji Rosyjskiej otwiera dla wielu młodych ludzi możliwości zatrudnienia.

4. Pomimo niekwestionowanej przewagi języka rosyjskiego w społeczeństwie białoruskim, Białorusini nadal uważają język białoruski za język ojczysty, choć już nieco w mniejszym stopniu niż np. 10 lat temu. Jednocześnie język ojczysty, szczególnie w okresie kryzysu politycznego w 2020 roku, zaczął być postrzegany jako symbol nieuznawania władzy, którą większość uważa za nielegalną. Coraz mniej Białorusinów popiera również utworzenie jedyne państwa z Rosją¹²⁷.


Zmiana władzy prawdopodobnie może doprowadzić do zmiany polityki językowej państwa. Optymalne w tym przypadku wydaje się nie tylko utrwalenie statusu białoruskiego jako jedyne języka urzędowego z ustanowieniem okresu przejściowego. Bez wątplenia całkowite zastąpienie języka rosyjskiego jest obecnie prawie niemożliwe: np. Łotwa do dziś nie sfinalizowała reformy edukacyjnej (planując się przejście do nauczania w szkołach wyłącznie w języku łotewskim przed 2022 rokiem, a cała reforma trwa już prawie 14 lat)¹²⁸, chociaż sytuacja języka rosyjskiego nigdy nie była w tej republice podobna do białoruskiej. Przypomnijmy, że odrodzenie języka ojczystego po stuleciach panowania niemieckiego w Czechach trwało przynajmniej 100 lat¹²⁹. Dlatego konieczne jest wyważone wsparcie państwa dla odrodzenia roli języka białoruskiego przy użyciu pozytywnych doświadczeń innych państw postradzieckich. Armenia i Litwa wprowadziły obowiązkowe nauczanie w swoich językach państwowych w szkołach, obowiązkowe powszechne ich stosowanie we wszystkich dziedzinach życia, obowiązkowe napisy do filmów zagranicznych, itp.¹³⁰. Ponadto należy

¹²⁷<https://www.forbes.ru/obshchestvo/406615-velikaya-strana-ot-bresta-do-chukotki-hotyat-li-belorusy-obedinyatsya-s-rossiey>, (dostęp: 26.04.2021).

¹²⁸O. Nikers. *Latvia Defends Its Language Despite Massive Russian Pressure*, Eurasia Daily Monitor April 4, 2018. <https://jamestown.org/program/latvia-defends-its-language-law-despite-massive-russian-pressure/>, (dostęp: 25.04.2021).

¹²⁹*Закон Литовской Республики О государственном языке от 31 января 1995 г. №1-779*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.58647>, (dostęp: 27.04.2021).

¹³⁰*Language Education Policy Profile. Country Report— Armenia*, Yerevan, 2007, https://www.academia.edu/6901131/LANGUAGE_POLICY_PROFILE_ARMENIA_country_report_2009, (dostęp: 27.04.2021).



zgodzić się z A. Trusowem w tym, że język białoruski musi koniecznie wrócić do wyższych instytucji edukacyjnych, a także przełamać psychologiczną barierę. Należy zacząć mówić po białorusku, nawet jeżeli na początku byłaby to *trasianka*¹³¹.

¹³¹M. Ноцунь, А. Бжэзецкі *Зрабаваны народ: размовы з беларускімі інтэлектуаламі*, Гародня 2009, с. 99-102.

WPLYWY ROSYJSKIE NA STANOWISKA PAŃSTW PRZESTRZENI PORADZIECKIEJ WOBEC WYDARZEŃ NA BIAŁORUSI

Białoruskie protesty z sierpnia 2020 roku wpłynęły nie tylko na stosunki państwa białoruskiego z najbliższymi partnerami, ale też na sposób w jaki Federacja Rosyjska stara się prowadzić własną grę polityczną na przestrzeni postradzieckiej. Rosja musiała dostosować się do nowych warunków politycznych, postarać się zminimalizować straty i wykorzystać sytuację na swoją korzyść. Zagrożenia oraz możliwości dla Rosji pojawiły się na kilku poziomach. Po pierwsze należy wspomnieć o ryzyku wizerunkowym. Białoruskie protesty stały się przykładem degradacji systemu autorytarnego w państwie, które jeszcze niedawno wydawało się być jednym z najbardziej stabilnych sojuszników Rosji. Jak pokazują przykłady z najnowszej historii, protesty antyrządowe w jednym kraju, mogą wywołać protesty w całym regionie. Najbardziej jaskrawym przykładem tego są wydarzenia Arabskiej Wiosny. Również w tym przypadku sytuacja jest częściowo analogiczna, ponieważ pół roku po rozpoczęciu protestów na Białorusi, protesty wybuchły w samej Rosji. Alaksandr Łukaszenka postrzega te protesty jako „ogniwa jednego łańcucha”¹³². Tego rodzaju sposób oceniania protestów daje Rosji powód do wzmacniania nastrojów antyzachodnich nie tylko wewnątrz państwa, ale jest również pretekstem do promowania tej narracji wśród sojuszników. Dowodem tego mogą być liczne twierdzenia A. Łukaszenki o wpływach zewnętrznych na sytuację wewnątrzpolityczną na Białorusi po wyborach prezydenckich. Tę tezę promowali nie tylko propagandyści rosyjscy¹³³, ale też sam Władimir Putin¹³⁴.

Warto również wspomnieć o zagrożeniach i szansach dla rosyjskiej polityki zewnętrznej w kontekście politycznym i gospodarczym. Unijne sankcje nałożone na Białoruś po brutalnych represjach wobec protestujących, mogą osłabić gospodarczo

¹³² Лукашенко назвал отличие белорусских протестов от акций в России, <https://www.rbc.ru/politics/28/01/2021/6012b59e9a7947de47fb3b01>, (dostęp: 04.03.2021).

¹³³ „Классическая цветная революция”: события в Беларуси в интерпретации российского ТВ, <https://www.bbc.com/russian/features-53726186>, (dostęp: 04.03.2021).

¹³⁴ Путин заявил об обеспокоенности ситуацией в Белоруссии, <https://ria.ru/20201202/putin-1587327694.html>, (dostęp: 04.03.2021).

Białoruś i tym samym całą Eurazjatycką Unię Celną. Zasadniczo jest to dość mocne uderzenie przeciw reżimowi, ponieważ w osłabionym gospodarczo państwie jeszcze bardziej narastają głosy sprzeciwu wobec władzy. Z drugiej strony, gwałtowne pogorszenie stosunków z Unią Europejską zabiera A. Łukaszenkę szansę na prowadzenie swojego rodzaju polityki „wielobiegunowości”, która była mocno zauważalna w ostatnich latach przed protestami. Ograniczenie możliwości kontynuacji tego rodzaju polityki czyni białoruskiego dyktatora zupełnie zależnym (zarówno gospodarczo, jak i politycznie) od Federacji Rosyjskiej a reżim putinowski tym samym wykorzystuje całą tę sytuację w sposób wygodny dla siebie. W takiej sytuacji najbardziej istotnym zadaniem Rosji okazuje się więc próba maksymalizacji liczby możliwych korzyści.

Od lat Federacja Rosyjska mocno angażuje się nie tylko w relacje bilateralne z państwami przestrzeni postradzieckiej, ale także kontroluje sytuację na poziomie organizacji ponadpaństwowych oraz ingeruje w stosunki pomiędzy państwami tego regionu. Działając w taki sposób Rosja stara się być swojego rodzaju mentorem wszystkich procesów, które odbywają się w stosunkach międzynarodowych w przestrzeni postradzieckiej. To rosyjskie zaangażowanie ma miejsce na wielu poziomach i z zastosowaniem dużej ilości instrumentów polityki zagranicznej. Zresztą wpływy te są zwykle wpisane w zawierane na szczeblu oficjalnym umowy międzypaństwowe. Mowa tu np. o „Umowie o Państwie Związkowym”, według której Białoruś musi koordynować z Rosją każdy swój krok na arenie międzynarodowej¹³⁵.

W wymiarze praktycznym działa to na zasadzie wojen handlowych, manipulacji na rynku energetycznym, szkoleń wojskowych, zobowiązań na poziomie ponadpaństwowym oraz różnego rodzaju instrumentów *soft power*. Właśnie narzędzia „miękkiej siły” są szczególnie istotne w próbach Federacji Rosyjskiej wpływania na stanowiska państw przestrzeni postradzieckiej wobec sytuacji na Białorusi po rozpoczęciu protestów antyprezydenckich w sierpniu 2020 roku. Sposób w jaki przychylnie Moskwie media i politycy tych państw tłumaczą sytuację na Białorusi, jasno daje do zrozumienia, jaka argumentacja jest używana dla każdego z państw, aby zniechęcić je do wspierania sił demokratycznych i stymulować do wzmacniania stosunków z reżimem łukaszenkowskim. Po zapoznaniu się z taką argumentacją można w skuteczny sposób prowadzić „wojny

¹³⁵ Договоросоздании Союзного государства, <https://soyuz.by/dogovor-o-sozdanii-soyuznogo-gosudarstva>, (dostęp: 06.03.2021).

informacyjne" przeciwko demokratycznym społeczeństwom państw tego regionu. Przystwojenie tych argumentów daje również większe możliwości do podejmowania kroków dyplomatycznych przeciwko państwom, które bezwarunkowo wspierają siły demokratyczne na Białorusi (przede wszystkim mowa tu o Polsce i Litwie). Znając przeszkody, które wstrzymują państwa przestrzeni postradzieckiej od wsparcia demokratycznych sił Białorusi, łatwiej jest zrozumieć argumentację przeciwną i zaproponować tym państwom rozwiązanie alternatywne, przy którym nic nie tracą (albo co najmniej zminimalizują swoje straty) decydując się na wsparcie demokratycznych protestów na Białorusi. Dlatego głównym celem niniejszego opracowania jest odnalezienie i przedstawienie czytelnikowi argumentów, z których korzysta Rosja mająca mniejszy lub większy wpływ na każde z państw przestrzeni postradzieckiej.

Ukraina

Po 2014 roku wpływy rosyjskie na stosunki białorusko-ukraińskie były ciągle odczuwalne, jednak w praktyce przez długi czas nie przeszkadzały rozwojowi i pogłębieniu relacji dwustronnych między Ukrainą a Białorusią. Na samym początku tego okresu podjęta była próba wciągnięcia Białorusi w wojnę handlową z Ukrainą (latem 2014 roku)¹³⁶, która jednak okazała się nieskuteczna.

Szczególnie wpływy te były odczuwalne na Ukrainie podczas wspólnych ćwiczeń wojskowych „Zachód” w 2017 roku, które odbywały się na terytorium Białorusi, niedaleko granicy z Ukrainą. W kontekście ocieplenia w stosunkach ukraińsko-białoruskich i intensyfikacji wielopoziomowej współpracy pomiędzy tymi państwami, przeprowadzenie tych ćwiczeń było krokiem, który mógł zniszczyć tę tendencję. Całkowite uzależnienie reżimu białoruskiego od Rosji było jednak swoistym „usprawiedliwieniem” takiego kroku, a co najmniej czynnikiem, który pozwolił władzom ukraińskim nieco przymknąć oczy na faktycznie wrogi krok ze strony białoruskiej. Zaznaczyć należy, że rozwój stosunków białorusko-ukraińskich zawsze odbywał się tylko w tych ramach, które były możliwe w warunkach uzależnienia reżimu Łukaszenkowskiego od Rosji i dlatego można to ocieplenie stosunków dwustronnych odbierać nawet jako wyreżyserowany przez Moskwę celowy zabieg. Dlatego nie dziwi fakt, że po rozpoczęciu protestów na Białorusi oraz po pierwszych

¹³⁶ Лукашенко між двох воєн, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/08/26/7025316/>, (dostęp: 06.03.2021).

negatywnych dla łukaszenkowskiego reżimu reakcjach Ukrainy, oficjalna retoryka Mińska wobec tego państwa gwałtownie się zmieniła (choć pierwszym krokiem Mińska w kierunku ochłodzenia relacji z Ukrainą można nazwać wydanie w sierpniu 2020 roku Federacji Rosyjskiej tzw. „wagnerowców”). A. Łukaszenka gwałtownie zmienił wówczas zdanie na temat Ukrainy. Z „najważniejszego sąsiada” i państwa, od którego Białoruś „od zawsze odczuwała wsparcie”¹³⁷, stała się państwem, z którego „terroryści wiozą tony broni”¹³⁸. Taka zmiana nastoju komunikatów białoruskiego dyktatora jest zrozumiała i wpisuje się w szerszy kontekst gwałtownego ochłodzenia jego relacji z państwami europejskimi. Zaskakująco na tym tle wypada jednak reakcja samej Ukrainy. Oficjalne stanowisko Kijowa wobec brutalnych działań władz białoruskich wobec protestujących w sierpniu 2020 roku zawsze była spóźniona w porównaniu z zachodnimi sąsiadami. Z czasem rząd ukraiński, nie ukrywając tego, wybrał kierunek kontynuacji współpracy gospodarczej z Białorusią. Działo się tak mimo krytyki płynącej z Rady Najwyższej i jej decyzji o „dołączeniu do sankcji unijnych”. Wobec powyższego retoryka promowana przez siły prorosyjskie na tym etapie okazała się popularna nie tylko wśród ukraińskich elit politycznych, ale zwyciężyła nawet w praktyce politycznej. Od początku protestów na ukraińskiej scenie politycznej pojawił się wyrazisty podział co do stosunku wobec kwestii białoruskiej. Partie: „Głos”, „Batkiwszczyna” i „Europejska Solidarność” od razu wyraziły wsparcie dla chcących wybierać władzę w sposób demokratyczny obywateli Białorusi oraz skrytykowały zastosowanie siły ze strony łukaszenkowskich władz. W rządzącej partii „Sługa narodu” podział przebiegał na linii umiarkowanej reakcji, część ugrupowania wzywała do tolerancji i dialogu (to stanowisko zajął również prezydent Wołodymyr Zełeński) a część deklarowała bardziej zdecydowaną reakcję, która była widoczna w oświadczeniu części posłów partii wzywających władze białoruskie do zaprzestania niedopuszczalnego naruszenia praw człowieka i nawiązujące do egzekwowania podstawowych praw i swobód obywateli Białorusi¹³⁹. Jeden z posłów przyjął jednak inne

¹³⁷ Лукашенко об отношениях Беларуси с Украиной: они зависят только от нас самих, <https://www.belta.by/president/view/vstrecha-prezidenta-belarusi-aleksandra-lukashenko-s-predstaviteljami-ukrainskih-smi-obnovljaetsja-363467-2019/>, (dostęp: 06.03.2021).

¹³⁸ Лукашенко заявил о ввозе в страну террористами "тонн оружия" из Украины, <https://www.rbc.ru/society/25/12/2020/5fe5e93f9a7947ed1fa4dc77>, (dostęp: 06.03.2021).

¹³⁹ Часть Слуги Народа призвала Лукашенко не нарушать право людей на мирный протест, <https://news.liga.net/politics/news/vybory-v-belarusi-ukrainskie-nardepy-vystupili-s-zayavleniem>, (dostęp: 06.02.2021)

stanowisko i wsparł reżim Łukaszenkowski. To Jewhen Szewczenko, były przedsiębiorca z Zaropoża, który 17 sierpnia 2020 roku wezwał naród białoruski do „przebaczenia A. Łukaszence jego grzechów i złodziejstw, ponieważ jeśli mu nie przebaczy, później nie przebaczy sobie, że nie mogą cofnąć czasu”¹⁴⁰. Ten sam poseł 11 lutego 2021 roku uczestniczył w Ogólnobiałoruskim Zgromadzeniu Ludowym, który zainicjował w Mińsku A. Łukaszenka¹⁴¹. Wobec posła J. Szewczenki nie zastosowano wówczas żadnych sankcji partyjnych. Jediną reakcją Sługi Narodu było oświadczenie informujące, że na w zgromadzeniu J. Szewczenko uczestniczył jako osoba prywatna, a nie przedstawiciel partii¹⁴². Następnie w kwietniu 2021 roku w Mińsku J. Szewczenko osobiście spotkał się z A. Łukaszenką i stał się pierwszym przedstawicielem ukraińskich władz, który spotkał się z białoruskim dyktatorem po zawieszeniu kontaktów politycznych między Ukrainą a Białorusią¹⁴³.

Jednak najbardziej wyróżniająca się była opinia największej prorosyjskiej partii Ukrainy, „Opozycyjnej platformy Za życie” (OPZZ). Przewodniczącą tej partii Wiktorą Medwedczuką łączy z Władimirem Putinem relacje rodzinne (W. Putin jest ojcem chrzestnym córki W. Medwedczuki). Natomiast sama partia (która w praktyce jest reinkarnacją „Partii Regionów”) od lat prowadzi politykę prorosyjską, promując rosyjską narrację w ukraińskim życiu politycznym. Dlatego działania właśnie tej partii w stosunku do kwestii białoruskiej możemy odbierać jako wskaźnik rosyjskiego wpływu i wykładnię argumentacji, którą Rosja stosuje wobec Ukrainy. Tuż po wyborach na stronie internetowej OPZZ pojawił się list gratulacyjny W. Medwedczuki dla A. Łukaszenki. W liście tym napisano między innymi: „Obywatele Republiki Białorusi potwierdzili, że pozostaje Pan niekwestionowanym liderem w swoim państwie. Jako osoba, która zna Pana od wielu lat i traktuje z wielkim szacunkiem, wierzę, że to przywództwo opiera się na fenomenalnej ciężkiej pracy, odpowiedzialności i chęci ochrony Pana kraju i jego obywateli. Bez względu

¹⁴⁰Депутат „Слуги Народу” просить білорусів пробачити Лукашенку скоєні ним злочини, <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/08/17/7113281/>, (dostęp: 06.02.2021).

¹⁴¹Facebook J.Szewczenki, <https://www.facebook.com/e.shevchenko76/posts/3762629107148135>, (dostęp: 06.02.2021).

¹⁴²У „Слугі Народу” кажуть, що їхній нардеп був на зборах Лукашенка як проста людина, <https://www.pravda.com.ua/news/2021/02/12/7283281/>, (dostęp: 06.02.2021).

¹⁴³Український посол зустрівся з Лукашенкою, https://bialorus2020studium.pl/ukrainski-posel-spotkal-sie-z-lukaszenka/?fbclid=IwAR3FHkCIYNutDPbxQ20ENVxdV15AsxqC5IDImC_Egz006IEvlnQhuTRqERU, (dostęp: 24.04.2021).

na to, jak myślą o tym Pana przeciwnicy, jest to prawdziwie konsekwentne i męskie stanowisko. Pana wkład w rozstrzygnięcie konfliktu na wschodzie Ukrainy jest nieoceniony i jestem przekonany, że nadal będziecie robić wszystko, aby zaprowadzić pokój w Donbasie i dalej rozwijać stosunki białorusko- ukraińskie"¹⁴⁴. Z tych kilku zdań jasno również wynika, jakie stanowisko Ukrainy wobec wydarzeń na Białorusi chciałaby widzieć Moskwa. Jest to ignorancja wobec protestów na Białorusi i podkreślanie roli A. Łukaszenki w negocjacjach dotyczących Donbasu. Wynika z tego, że pierwotnie to rola Mińska jako placówki negocjacyjnej Trójstronnej Grupy Kontaktowej (TGK) miała być głównym argumentem za tym, żeby Ukraina niezbyt ostro reagowała na represje wobec protestujących na Białorusi.

Kilka dni po opublikowaniu listu W. Medwedczuka inny poseł OPZZ Illa Kiwypowtórzył ten sam argument w dużo ostrzejszej formie: „Mińsk był chyba jedyną platformą, która umożliwiła chociażby jakieś rozpoczęcie procesu negocjacji w celu osiągnięcia pokoju. A dziś ci polityczni „looserzy” (ukraińscy politycy, którzy ocenili represje wobec protestujących na Białorusi- przyp. autora) unieważniają naszą zdolność do prowadzenia normalnych procesów gospodarczych, politycznych i negocjacyjnych z krajem, który wczoraj wyciągnął do nas rękę przyjaźni"¹⁴⁵. Temat ten jednak bardzo szybko stracił na aktualności. Już wkrótce przewodniczący ukraińskiej delegacji w TGK Leonid Krawczuk powiedział że Białoruś nie bierze udziału w TGK, dlatego zmiana placówki negocjacyjnej nie ma sensu¹⁴⁶. Poza tym, w związku z pandemią Covid-19, spotkania TGK odbywały się w reżimie *on line*, więc kwestia Mińska jako placówki negocjacyjnej i tak nie była aktualna. Stanowisko L. Krawczuka w tej kwestii jednak zmieniło się w ciągu pół roku: kiedy w lutym 2021 roku były ukraiński prezydent powiedział że „nie można prowadzić negocjacji w kraju, który jest w 100% zależny od Rosji. W kraju, w którym władza jest w rękach dyktatora. Nie jest jasne, jak w takich warunkach może działać struktura, która poszukuje

¹⁴⁴ *Обращение к Александру Лукашенко от Виктора Медведчука*, https://zagittya.com.ua/news/novosti/obraschenie_k_aleksandru_lukashenko_ot_viktora_medvedchuka.html, (dostęp: 06.03.2021).

¹⁴⁵ *Ілля Ківа: Заявлення Порошенка і його соратників направлені на руйнування Мінської переговорної площадки*, https://zagittya.com.ua/news/novosti/ilja_kiva_zajavlenija_poroshenko_i_ego_soratnikov_po_belarus_i_napravleny_na_razrushenie_minskoj_peregovornoj_ploschadki.html, (dostęp: 07.03.2021).

¹⁴⁶ *Кравчук не вважає, що Мінську вже треба шукати заміну для зустрічей ТГК*, <https://www.pravda.com.ua/news/2020/08/13/7262799/>, (dostęp: 07.03.2021).

pokoju. To jest nonsens. Musimy wybrać (inne- przyp. autora) miejsce do negocjacji"¹⁴⁷. Znajdujemy tę tezę również w notce analitycznej powstałej po posiedzeniu białorusko-ukraińskiego forum eksperckiego w listopadzie 2020 roku. Strona ukraińska poinformowała, że ukraińskie MSZ uważa, że dalsze negocjacje TKG nie mogą nadal odbywać się w Mińsku i zaproponowała Wiedeń jako placówkę negocjacyjną¹⁴⁸. Należy jednak rozumieć, że kiedy ograniczenia związane z pandemią zostaną zniesione, kwestia Mińska jako placówki negocjacyjnej powróci i może stać się skutecznym instrumentem dla manipulacji ze strony Rosji, gdyż przedstawiciele tzw. DRL i LRL są w pełni zależni od Kremla. Jeśli oni nie zgodzą się na zmianę placówki negocjacyjnej, doprowadzić to może do poważnego kryzysu całego procesu negocjacyjnego i warunkiem Moskwy w takiej sytuacji może być właśnie zmiana stanowiska Ukrainy wobec sytuacji na Białorusi. Na razie jest to ukryte zagrożenie, ale wciąż istniejące.

Natomiast po uświadomieniu sobie, że w sierpniu 2020 roku kwestia Mińska jako placówki negocjacyjnej nie była aktualna, przedstawiciele prorosyjskiej OPZZ wybrali inną linię argumentacji, która okazała się o wiele skuteczniejsza. Jest to kwestia współpracy gospodarczej Ukrainy z Białorusią. Temat ten został poruszony przez W. Medwedczuka w Radzie Najwyższej we wrześniu 2020 roku, przed głosowaniem w sprawie rezolucji o nieuznaniu wyników wyborów prezydenckich na Białorusi. Oczywiście W. Medwedczuk zdecydowanie wystąpił przeciw tej rezolucji, ale jego argumentacja tym razem była związana z współpracą gospodarczą. Argumentował tak: „Białoruś jest naszym sąsiadem, ostatnim sąsiadem, z którym mieliśmy mniej lub bardziej normalne stosunki, w tym gospodarcze. Białoruś jest partnerem energetycznym Ukrainy. W pierwszej połowie 2020 roku 31% (pomyślcie!) produktów naftowych trafiło na Ukrainę z Białorusi. Mogę przytoczyć wyniki z lat ubiegłych: to około 24- 28% oleju napędowego dostarczanego rocznie na Ukrainę z Białorusi, to 24- 26% gazu skroplonego i to 45% całej benzyny. Pomyślcie, jak ważnym, ekonomicznie ważnym partnerem energetycznym jest dla nas Białoruś. A granica między Białorusią a Ukrainą to 1084 km. Podkreślam raz jeszcze, że to nasz ostatni sąsiad, z którym zrywamy wszelkie relacje takimi deklaracjami, psując je, mimo że opinia naszego narodu jest zupełnie inna. A więc wszystko, co dzieje się na

¹⁴⁷ *Экс-президент Кравчук о войне в Донбассе, Медведчуке и словах Байдена*, <https://www.dw.com/ru/jeks-prezident-kravchuk-o-vojne-v-donbasse-medvedchuke-i-slovah-bajdena/a-56704279>, (dostęp: 06.03.2021).

¹⁴⁸ *Аналитическая записка „Белорусско-украинские отношения в контексте внутривосточного кризиса в Беларуси” по итогам белорусско-украинского экспертного форума 2020*, с. 8.

Białorusi, jest sprawą wewnętrzną Białorusi. Ukraina nie powinna mieć prawa zachowywać się w sposób określony w oświadczeniu Rady Najwyższej"¹⁴⁹.

Właśnie tego rodzaju argumentacja okazała się być najbardziej skuteczną. Wkrótce była ona powielana nawet przez środowisko ekspertów politycznych, którzy nie byli związani z promoskiewskimi siłami. Można było usłyszeć podobną argumentację również od przedstawicieli ukraińskiej władzy. W październiku 2020 roku ukraiński minister spraw zagranicznych Dmytro Kuleba powiedział, że mimo dołączenia Ukrainy do sankcji unijnych, handel i współpraca gospodarcza z Białorusią ma nadal trwać. Powiedział: „Mamy bardzo głęboki i rozwinięty handel z Białorusią. W niektórych kwestiach nasz handel ma kluczowe znaczenie dla białoruskiej lub ukraińskiej gospodarki i bezpieczeństwa. Prowadzimy bardzo poważną współpracę w sferze wojskowo-technicznej. Dlatego opowiadam się za utrzymaniem współpracy handlowej i gospodarczej. Z jednym wyjątkiem. Jeśli widzimy, że w jakimś białoruskim przedsiębiorstwie wzmacnia się kontrola Rosji i rosyjskich służb specjalnych, a to przedsiębiorstwo jest ważne dla Ukrainy, to w każdym przypadku musimy ocenić ryzyko, jakie pojawia się dla Ukrainy(...). Teraz mamy na stole kwestię dołączenia się do listy sankcji UE, która nie obejmuje Alaksandra Łukaszenki. Nie popieram idei sankcji sektorowych, takie jest moje osobiste stanowisko jako ministra. W zasadzie nikt ich teraz nie wprowadza, a my sami nie rozważamy takiej możliwości. Uważamy jednak, że ci, którzy dopuścili się przemocy wobec protestujących, powinni zostać ukarani poprzez nałożenie na nich sankcji. Jest to również kwestia integralności polityki i synergii między UE a Ukrainą¹⁵⁰”.

Podobne stanowisko znajdujemy w rekomendacjach wspomnianej wyżej notki analitycznej po posiedzeniu białorusko-ukraińskiego forum eksperckiego, które odbyło się w listopadzie 2020 roku. Ukraińscy i białoruscy eksperci uznali, że głównym celem jest uniknięcie krytycznych strat politycznych i ekonomicznych dla każdej ze stron. We wspólnych rekomendacjach po posiedzeniu forum pisali tak: „Aby nie pojawiły się

¹⁴⁹Медвечук: „Голосование за заявление о Беларуси направлено против интересов Украины”, https://zagittya.com.ua/news/novosti/medvedchuk_golosovanie_za_zajavlenie_po_belarusi_napravleno_protiv_interesov_ukrainy.html, (dostęp: 06.03.2021).

¹⁵⁰Торгівля та економічне співробітництво між Україною та Білоруссю мають зберегтися – Кулеба, <https://zn.ua/ukr/POLITICS/torhivlja-ta-ekonomichne-spivrobotnitstvo-mizh-ukrajinoju-i-bilorussju-majut-zberehtisja-kuleba.html>, (dostęp: 06.03.2021).

systemowe luki we współpracy praktycznej, które uniemożliwiałyby powrót do normalności w stosunkach dwustronnych istotne jest:

- osłabienie negatywnej retoryki wobec siebie na wszystkich formalnych i nieformalnych poziomach;

- stworzenie na stałe zamkniętego i zaufanego kanału komunikacji na najwyższym możliwym szczeblu politycznym (rodzaj „kryzysowej linii telefonicznej”), za pomocą którego można by niezwłocznie sygnalizować sobie nawzajem niedopuszczalność danych działań, ostrzec o możliwych odpowiedziach, aby wyjaśnić własną logikę zachowania, a także przeprowadzić wszelką inną komunikację, którą strony uznają za konieczną;

- niepublikowanie informacji o decyzjach podjętych w stosunkach dwustronnych i brak oświadczeń publicznych (przynajmniej na poziomie wyższych urzędników państwowych), dopóki nie dojdzie przynajmniej do wstępnej wymiany stanowisk za pośrednictwem zaufanego kanału komunikacji;

- starać się kontynuować wzajemnie korzystną współpracę w normalnym trybie, we wszystkich obszarach i projektach, które nie są bezpośrednio dotknięte sprzecznościami politycznymi i dyplomatycznymi"¹⁵¹.

W praktyce takie rekomendacje oznaczają zniwelowanie wszelkich starań ze strony Ukrainy o zachowanie praw i swobód obywateli Białorusi lub redukcję ich do poziomu formalnego. Naturalnym byłoby gdyby podobne rekomendacje padły z ust rządowych ekspertów białoruskich, ale w tym przypadku są to wspólne rekomendacje, a to znaczy, że podpisane również przez ekspertów ukraińskich. W taki sposób retoryka W. Medwedczuka z września 2020 roku odbiła się echem w wypowiedziach ukraińskich ekspertów już w grudniu 2020 roku. Niedługo po ukazaniu się tego dokumentu minister D. Kułeba oświadczył, że nakładanie sankcji gospodarczych na Białoruś jest niepraktyczne, a od początku 2021 roku Ukraina zaczęła kupować prąd z białoruskiej elektrowni jądrowej¹⁵².

Krótko podsumowując możemy podkreślić, że na Ukrainie narracja rosyjska propagująca pasywną postawę wobec sytuacji na Białorusi działa bardzo skutecznie. Możemy wymienić trzy podstawowe jej argumenty:

¹⁵¹ Аналитическая записка „Белорусско-украинские отношения в контексте внутривнутриполитического кризиса в Беларуси” по итогам белорусско-украинского экспертного форума 2020, с. 19

¹⁵² *Украина начала импорт электроэнергии с Белорусской АЭС Лукашенко*, <https://glavcom.ua/ru/news/ukraina-nachala-import-elektroenergii-s-belorusskoy-aes-lukashenko-728603.html>, (dostęp: 06.03.2021).

- Konieczność kontynuowania współpracy gospodarczej– słyszymy to nie tylko z ust prorosyjskich polityków, ale też na poziomie eksperckim, od władz ukraińskich i widzimy tę tendencję w praktyce. Zamiast poszukiwań na Zachodzie alternatywy współpracy gospodarczej z Białorusią, Ukraina stara się zminimalizować straty gospodarcze wynikłe z ostrej politycznej retoryki wobec A. Łukaszenki i tym samym faktycznie doprowadza do redukcji tej retoryki do poziomu formalnego.
- Zachowanie biernej postawy wobec protestów na Białorusi i represji w stosunku do protestujących. Chociaż realizacja tego nie jest do końca możliwa, gdyż Ukraina musi na poziomie politycznym wspierać retorykę Unii Europejskiej. Jednak w retoryce oficjalnej dochodzi do marginalizacji tych tematów. Jest to naturalny warunek zachowania współpracy gospodarczej z Białorusią. Tym też można wyjaśnić fakt, że Ukraina jest jedynym sąsiadem Białorusi poza Rosją, który wciąż nie zaprosił do siebie Swiatłany Cichanouskiej, a prezydent W. Zeleński jest jedynym prezydentem sąsiedniego państwa (poza W. Putinem), który wciąż nie spotkał się ze S. Cichanouską.
- Kwestia Mińska jako placówki negocjacyjnej– to ukryte zagrożenie, które może ujawnić się tuż po zakończeniu ograniczeń epidemiologicznych i być instrumentem manipulacji oraz wpływu na stronę ukraińską w kwestii polityki wobec Białorusi, a nawet uznania wyników wyborów 2020 roku.

Kazachstan

Kazachstan jest jednym z kluczowych partnerów Białorusi w przestrzeni postradzieckiej. W ciągu ostatnich dziesięcioleci państwa te zintegrowały się ze sobą w maksymalnie możliwy sposób: są członkami lub współzałożycielami licznych organizacji międzynarodowych na przestrzeni eurazjatyckiej (WPN, OUBZ, EUG). W niektórych przypadkach szczególną wagę partnerstwu kazachstańsko- białoruskiemu nadawało to, że państwa te razem mogły przeciwdziałać całkowitej dominacji Federacji Rosyjskiej w tych organizacjach i w całym regionie. Przykładem tego jest jednoczesny sprzeciw Kazachstanu i Białorusi wobec próby upolitycznienia Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej przez Rosję. W 2013 roku ówczesni prezydenci A. Łukaszenka¹⁵³ i N. Nazarbajew¹⁵⁴ mówili o tym niemalże

¹⁵³ Лукашенко не видит необходимости в единой валюте и политической надстройке ЕЭС, <https://tengrinews.kz/sng/lukashenko-vidit-neobhodimosti-edinoy-valyute-politicheskoy-242805/>, (dostęp 08.03.2021).

w tym samym okresie. Natomiast w zeszłym roku to głos Kazachstanu stał się decydującym w kwestii rezygnacji z proponowanej strategii EUG 2020- 2025. Prezydent K. Tokajew wsparł w taki sposób krytykę EUG, którą prezentował A. Łukaszenka¹⁵⁵. W taki sposób prezydenci mogli razem utrzymywać pewien bilans w regionie, zachowując kierunki rozwoju, wygodne dla obydwu państw. Jeszcze wcześniej Kazachstan występował jako pośrednik podczas kryzysu w stosunkach białorusko- rosyjskich w latach 2009- 2010¹⁵⁶. Dlatego reakcja Kazachstanu na białoruskie protesty z 2020 roku i przyszłość stosunków białorusko- kazachstańskich jest szczególnie ważnym tematem zarówno dla Białorusi jak i dla Rosji, gdyż od tego zależą perspektywy i potencjalne zagrożenia dla istniejącego bilansu sił w regionie oraz we wspólnych organizacjach. Poza tym, Kazachstan odgrywa szczególnie istotną rolę w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej, będąc największym i wraz z Białorusią najbardziej zintegrowanym z Rosją państwem z tzw. „bliskiej zagranicy”. Zachowanie tej koncepcji obszarów wpływu oraz znaczące oddziaływanie Rosji na te państwa są gwarancją dla zachowania rosyjskiej „głębi strategicznej”. Dlatego Federacja Rosyjska miała szczególny cel w tym, w jaki sposób postrzegano białoruskie wydarzenia w Kazachstanie. Prezydent Kazachstanu Kasym- Żomat Tokajew był jednym z pierwszych zagranicznych liderów, który pogratulował A. Łukaszence „wygranej” w wyborach prezydenckich 2020 roku. List gratulacyjny został wysłany już 10 sierpnia¹⁵⁷. W tym samym dniu A. Łukaszence pogratulował Nursułtan Nazarbajew¹⁵⁸. Media rządowe w Kazachstanie przedstawiały wydarzenia na Białorusi dość jednostronnie, nie poświęcając zbyt wiele uwagi protestom. Oto jak tę reakcję rządowych mediów opisuje kazachstańska redakcja „Radio Wolność”: „Na stronie internetowej państwowego kanału telewizyjnego

¹⁵⁴ *Назарбаев: политизация Евразийского Экономического Союза недопустима*, <https://ria.ru/20131224/986144056.html>, (dostęp 08.03.2021).

¹⁵⁵ *Токаев пытается продемонстрировать, что у него есть собственный голос*, <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-dossym-satpayev-interview-eurasian-union-strategy-tokayev/30623760.html>, (dostęp 08.03.2021).

¹⁵⁶ А.В.Тихомиров, *Белорусско- казахстанские отношения в условиях углубления евразийской интеграции*, „Актуальные проблемы международных отношений и глобального развития: сборник научных статей”, сост. Е. А. Достанко, Центр международных исследований ФМО БГУ, Вып. 4, Минск 2016, с. 186.

¹⁵⁷ *Токаев одним из первых направил Лукашенко телеграмму с поздравлениями*, <https://rus.azattyq.org/a/30775579.html>, (dostęp: 08.03.2021).

¹⁵⁸ *Нурсултан Назарбаев поздравил Александра Лукашенко с переизбранием на пост Президента Беларуси*, https://www.inform.kz/ru/nursultan-nazarbaev-pozdravil-aleksandra-lukashenko-s-pereizbraniem-na-post-prezidenta-belarusi_a3681770, (dostęp: 08.03.2021).

„Қазақстан” znaleźliśmy tylko jeden reportaż o wydarzeniach we wschodnioeuropejskim kraju z nagłówkiem „Łukaszenko prowadzi w wyborach prezydenckich na Białorusi”. Kanał „Хабар” również nie przywiązywał szczególnej uwagi do wydarzeń na Białorusi, ale zamieścił informację o nieuznaniu przez UE wyników wyborów prezydenckich w tym kraju.

Oficjalna gazeta „Егемен Қазақстан” pisze, że dane ogłoszone przez Centralną Komisję Wyborczą pokrywają się z wynikami wcześniej opublikowanych sondaży rządowych, z których wynikało, że A. Łukaszenka zdobywa 79,7% głosów. W publikacji wspomniano, że są tacy, którzy nie zgadzają się z wynikami wyborów w kraju. Znaczące jednak, że „Егемен Қазақстан” w recenzjach na temat protestów na Białorusi używa takich określeń jak „masowe zamieszki” i „nieusankcjonowana akcja masowa”. W publikacji zwraca się uwagę na fakt, że w czasie protestów nie było dostępu do Internetu i nie działały strony internetowe mediów państwowych, ale nie precyzuje, z jakiego powodu tak się stało¹⁵⁹.

Natomiast, jak piszą dziennikarze „Radia Wolność”, media związane z największą partią Kazachstanu Nur Otan (liderem tej partii jest były prezydent Nursułtan Nazarbajew), wyrażały swoją opinię wolniej, nazywały wydarzenia na Białorusi „walką o wolność” i dopuszczały do publikacji różne opinie na temat tych wydarzeń.

Później jednak sam N. Nazarbajew wypowiedział się na temat wydarzeń na Białorusi bardzo ostro, oskarżając w listopadzie 2020 roku USA o stosowanie „podwójnych standardów”, gdyż jednocześnie z protestami na Białorusi „to samo odbywało się w Bułgarii, ale z jakiegoś powodu nigdzie o tym nie słyszeliśmy”¹⁶⁰.

Wsparcie w tej sytuacji A. Łukaszenki może być wytłumaczone nie tylko wieloletnimi kontaktami z N. Nazarbajewym, ale też wyborami parlamentarnymi, które odbyły się w Kazachstanie w styczniu 2021 roku. Władza kazachstańska, w obawie o bezpieczeństwo wewnętrzne po wyborach we własnym kraju, nie mogła przed wyborami pozwolić na szerzenie informacji o protestach. Zdaniem Eleny Szewcowej, dyrektorki niezależnego funduszu „Еркіндік қанаты”, przedstawicielki która obserwowała wybory parlamentarne w 2021 roku, wydarzenia na Białorusi stały się pewnego rodzaju „lekcją” dla

¹⁵⁹ „Массовые беспорядки”. Как казахстанские СМИ освещают протесты в Беларуси, <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-media-about-crisis-in-belarus/30791384.html>, (dostęp: 08.03.2021).

¹⁶⁰ „Не пустили ОБСЕ”, „Долбали Беларусь”. Назарбаев перед выборами хвалит себя и критикует США, <https://rus.azattyq.org/a/30968248.html>, (dostęp: 08.03.2021).

władz kazachstańskich, po której zrobiono wszystko, aby nie dopuścić do podobnego scenariusza u siebie. E. Szewcowa stwierdziła: „Władze Kazachstanu są zastraszone protestami na Białorusi i kolejną rewolucją w Kirgistanie w 2020 roku. Dlatego zrobiły wszystko, co w ich mocy, aby ograniczyć zdolność społeczeństwa obywatelskiego w naszym kraju do powtórzenia takiego scenariusza”¹⁶¹.

W tej sytuacji obiektywnym interesem Rosji może być pogorszenie korzystnego bilansu, do którego doprowadziła współpraca białorusko- kazachstańska w ramach wspólnych inicjatyw międzynarodowych. Ciągłe zagrożony A. Łukaszenka teraz może opierać się wyłącznie na Rosji i w takich warunkach nie będzie przeciwstawiał się kluczowym rosyjskim inicjatywom dalszego rozwoju eurazjatyckich organizacji. Nie mając w Białorusi sojusznika, Kazachstan będzie musiał sam oprzeć się takim procesom jak upolitycznienie EUG albo zwiększenie wpływów rosyjskich w tej organizacji.

Po drugie, w interesie Rosji będzie spowolnienie procesów demokratyzacji Kazachstanu, które choć rozwijają się bardzo powoli, zaczęły być widoczne po miękkim przekazaniu części władzy w ręce K. Tokajewa. Jakakolwiek demokratyzacja Kazachstanu będzie oznaczała dla Rosji pojawienie się ryzyka wyjścia tego państwa z jej strefy wpływów. Dlatego nie można wykluczać, że na tle zaostrzenia antyzachodniej retoryki Rosji i Białorusi, władze Kazachstanu będą na różne sposoby namawiane do faktycznego zamrożenia dopiero pojawiających się zmian demokratycznych. Równocześnie Rosja może przekonywać Kazachstan do powrotu do orientacji głównie na nią w polityce zagranicznej, gdyż w nowo przyjętej koncepcji polityki zagranicznej Kazachstanu dużo uwagi przywiązuje się do wielostronnej współpracy zagranicznej¹⁶². W rosyjskiej optyce przykład Białorusi pokazuje natomiast, że jakiegokolwiek odejście od rosyjskiej orientacji grozi kolorową rewolucją, finansowaną z Zachodu. Ten argument też może być wykorzystany w dialogu z Kazachstanem.

¹⁶¹Страна „в тени одного человека” и „мстительный авторитаризм”, <https://rus.azattyq.org/a/press-review-kazakhstan-political-system-in-the-shadow-of-one-man/31077180.html>, (dostęp: 08.03.2021).

¹⁶²О Концепции внешней политики Республики Казахстан 2020-2030, https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/o-koncepcii-vneshnei-politiki-respubliki-kazahstan-na-2020-2030-gody, (dostęp: 08.03.2021).

Mołdawia

W Mołdawii białoruskie wydarzenia obserwowano przez pryzmat własnych, nadchodzących wyborów prezydenckich, które były zaplanowane na grudzień 2020 roku. Były prezydent Ihor Dodon nigdy nie ukrywał własnej prorosyjskości, w ciągu całej kadencji intensywnie rozwijał współpracę nie tylko z W. Putinem, ale także z A. Łukaszenką. Dlatego nie dziwi fakt, że tuż po zakończeniu wyborów na Białorusi, 10 sierpnia 2020 roku, I. Dodon od razu pogratulował A. Łukaszence¹⁶³. Spotkało się to z mocną falą krytyki nie tylko ze strony społeczeństwa, ale też szeregu przedstawicieli mołdawskiej elity politycznej¹⁶⁴. W ciągu kilku dni I. Dodon musiał nawet wytłumaczyć ten gest. Mówiąc o tym mołdawski prezydent podkreślił, że była to kwestia protokołu, i że „nie podobają mu się starcia, które mają miejsce na Białorusi”. Mołdawski prezydent dodał również: „Mamy przyjazne stosunki, normalne partnerstwo. Nawet były prezydent Mołdawii (Nicolae Timofti- przyp. aut.) przyznał Łukaszence Order Republiki. On pomagał naszemu państwu. Mamy wiele wspólnych przedsięwzięć. A CKW Białorusi oficjalnie uznała wybory za ważne. Co powinien zrobić przywódca kraju, który ma dobre stosunki z Białorusią? Oczywiście pogratulować. A to, co dzieje się w ich kraju, jest ich sprawą wewnętrzną (...) Szczerze mówiąc, porównując nasze kraje, żal mi Mołdawii i naszych obywateli. Białorusini wyglądają znacznie lepiej na naszym tle (podobna retoryka brzmiała z ust I. Dodona również w 2018 roku, kiedy na spotkaniu z A. Łukaszenką powiedział, że „Mołdawianie zazdroszczą Białorusinom¹⁶⁵ - przyp. autora). Nie mówię o Łukaszence. Pamiętam Białoruś i jej doskonałe drogi, duże gospodarstwa, pracujące przedsiębiorstwa i fabryki, baseny w każdej szkole. Chcę, żeby tak samo było w Mołdawii”¹⁶⁶. Pod koniec

¹⁶³ „От имени молдавского народа и от себя лично”. Додон поздравил Лукашенко с победой на выборах, <https://newsmaker.md/rus/novosti/ot-imeni-moldavskogo-naroda-i-ot-sebya-lichno-dodon-pozdravil-lukashenko-s-pobedoy-na-vyborah/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁶⁴ Как в соцсетях обсудили поздравление Лукашенко от президента Молдовы, <https://newsmaker.md/rus/novosti/vot-nahrena-takoe-delat-g-n-dodon-kak-v-sotssetyah-obsudili-pozdravlenie-lukashenko-ot-prezidenta-moldovy>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁶⁵ „Вы будете жить здесь не хуже, чем в Белоруссии”. Что рассказали Додон и Лукашенко о кукурузе, диктатуре и "своём пути" молдаван, <https://newsmaker.md/rus/novosti/vy-budete-zhit-zdes-ne-huzhe-chem-v-belorussii-cto-rasskazali-dodon-i-lukashenko-36994/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁶⁶ „Белорусы на нашем фоне выглядят намного лучше”. Додон объяснил, почему поздравил Лукашенко после выборов, <https://newsmaker.md/rus/novosti/belorusy-na-nashem-fone-vyglyadyat-namno-go-luchshe-dodon-obyasnil-pochemu-pozdravil-lukashenko-posle-vyborov/>, (dostęp: 09.03.2021).

swojego wystąpienia, I. Dodon porównał wydarzenia na Białorusi z zamieszkami w Mołdawii po wyborach parlamentarnych w 2009 roku.

Przeciwną do prezydenta pozycję zajęło Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Mołdawii, które 15 sierpnia 2020 roku opublikowało oświadczenie, w którym wyraziło solidarność z narodem Białorusi¹⁶⁷. Taka odmienność stanowisk wytłumaczona może być tym, że ówczesnym ministrem spraw zagranicznych Mołdawii był przedstawiciel Demokratycznej Partii Mołdawii Oleg Tulea.

Ciekawą (i aktualną dla Mołdawii czasów I. Dodona) myśl znajdujemy w tekście mołdawskiego politologa Rusłana Szewczenki, który w październiku 2020 roku, analizując białoruskie protesty pisał: „Dziś społeczność światowa musi zwracać uwagę nie na reżim Łukaszenki, ale na Putina, który swoimi zniewalającymi „kredytami” i tanim gazem wzmacniał ten reżim (Łukaszenki- przyp. autora) na wszelkie możliwe sposoby”¹⁶⁸.

Listopadowe wybory prezydenckie w Mołdawii zwyciężyła kandydatka proeuropejskiej partii Akcji i Solidarności Maia Sandu. Niemal natychmiast pogratulowali jej zarówno A. Łukaszenko¹⁶⁹, jak i S. Cichanouska¹⁷⁰. Na konferencji prasowej po drugiej turze wyborów M. Sandu krótko wspomniała o sytuacji na Białorusi, mówiąc że przemoc powinna się skończyć, a „wola ludzi musi być szanowana” i dodała także, że oficjalne stanowisko w sprawie Białorusi wygłosi już po objęciu urzędu prezydenckiego¹⁷¹. Jednak po inauguracji żadnego oświadczenia dotyczącego Białorusi wciąż nie było. Ostrożna pozycja M. Sandu co do tej kwestii wytłumaczona może być nadchodzącymi przedterminowymi wyborami parlamentarnymi, do których ma dojść w 2021 roku wskutek

¹⁶⁷ „Выражаем солидарность с народом Беларуси”. МИДЕИ о протестах и насилии в Минске, <https://newsmaker.md/rus/novosti/vyrazhaem-solidarnost-s-narodom-belarusi-midei-o-protestah-i-nasilii-v-minske/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁶⁸ Как Путин пытается превратить Беларусь в „непотопляемый авианосец” России, <https://ava.md/2020/10/21/kak-putin-pytaetsya-prevratit-belarus/>, (dostęp: 21.06.21).

¹⁶⁹ Лукашенко поздравил Санду с победой на выборах президента, <https://newsmaker.md/rus/novosti/lukashenko-pozdravil-sandu-s-pobedoy-na-vyborah-prezidenta/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁷⁰ „У Молдовы есть всё для благополучного развития”. Тихановская и Навальный поздравили Санду с победой, <https://newsmaker.md/rus/novosti/u-moldovy-est-vse-dlya-blagopoluchnogo-razvitiya-navalnuu-i-tihanovskaya-pozdravili-sandu-s-pobedoy/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁷¹ Майя Санду о ситуации в Беларуси: „Нужно уважать волю народа”, <https://charter97.org/ru/news/2020/12/2/402598>, (dostęp: 09.03.2021).

kolejnego kryzysu parlamentarnego w Mołdawii¹⁷². Biorąc pod uwagę wciąż dużą popularność sił prorosyjskich w Mołdawii (w wyborach parlamentarnych w 2019 roku prorosyjska Socjalistyczna Partia Mołdawii dostała największy procent głosów, a w wyborach prezydenckich w 2020 roku I. Dodon w drugiej turze dostał ponad 42% głosów). Można założyć, że A. Łukaszenka również cieszy się dużą popularnością wśród Mołdawian. To naturalnie tymczasowo może powstrzymać M. Sandu od ostrej krytyki sytuacji na Białorusi. Przez pryzmat nadchodzących wyborów parlamentarnych należy również postrzegać interesy rosyjskie w Mołdawii oraz możliwości wykorzystywania tematu białoruskiego dla realizacji tych interesów. Z całą pewnością Rosja będzie starać się, aby nie dopuścić do utworzenia mocnej i długotrwałej koalicji sił prozachodnich. Z tego powodu temat białoruski może być mocno wykorzystywany przez siły prorosyjskie w celach propagandowych. Po części potwierdzeniem tego może być wręczenie przez A. Łukaszenkę I. Dodonowi medalu 75. rocznicy zwycięstwa w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej za „znaczący wkład w heroiczną i patriotyczną edukację obywateli, utrwalanie pamięci o zmarłych, organizację imprez poświęconych rocznicy Zwycięstwa”¹⁷³. Nie był to krok dyplomatyczny, gdyż I. Dodon dostał ten medal już po przegranych wyborach (choć jeszcze przed inauguracją M. Sandu- I. Dodon był więc jeszcze urzędującym prezydentem). Takie gesty łatwo jest wykorzystywać w celach propagandowych, a przecież I. Dodon będzie startował w wyborach parlamentarnych jako szef Socjalistycznej Partii Mołdawii i wygląda na to, że temat białoruski może być poruszany głównie przez niego i jego otoczenie, gdyż siły proeuropejskie raczej będą omijać ten temat.

Sytuacja może zmienić się już po wyborach. Jeśli siłom demokratycznym uda się utworzyć mocną koalicję i rząd, retoryka wobec reżimu Łukaszenkowskiego może stać się bardziej ostrą, jeśli jednak znowu dla utworzenia rządu trzeba będzie szukać kompromisów z siłami prorosyjskimi, większej aktywności od Mołdawii na kierunku białoruskim nie warto oczekiwać.

Jeżeli jednak siłom prorosyjskim w Mołdawii uda się zawiesić przygotowanie do wyborów parlamentarnych (do tego może dojść po tym, jak w kwietniu 2021 roku,

¹⁷²Президент Молдовы объявила дату роспуска парламента, <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2021/03/2/7120402/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁷³За что Игорь Додон получил медаль от Президента Беларуси Александра Лукашенко?, <https://nokta.md/za-cho-igor-dodon-poluchil-medal-ot-prezidenta-belarusi-aleksandra-lukashenko/>, (dostęp: 09.03.2021).

mołdawski parlament odwołał głowę Sądu Konstytucyjnego Dominikę Manolę i wyznaczył na jej miejsce lojalnego wobec Partii Socjalistów byłego prokuratora Borysa Łupaszko. Ta decyzja była krytykowana przez USA i UE¹⁷⁴, a M. Sandu powiedziała że to „bezprecedensowy atak na Sąd Konstytucyjny”¹⁷⁵, wówczas kwestia demokracji na Białorusi może pozostać na uboczu mołdawskiej polityki jeszcze przez długi czas.

Państwa kaukaskie

Ostatnie pół roku na Kaukazie okazało się bardzo intensywne i pełne napięć. Na tle wszystkich wydarzeń, które odbywały się w tym regionie, temat Białorusi stał się raczej drugorzędny. Niemniej jednak w reakcji państw kaukaskich na białoruskie wydarzenia można dostrzec ciekawe tendencje, które pozwalają nam na dojście do pewnych wniosków, co do interesów rosyjskich na Kaukazie.

Władze Gruzji od początku protestów na Białorusi przez dość długi czas milczały wobec tej kwestii. W Tbilisi odbyła się nawet akcja mieszkających w Gruzji Białorusinów, której celem było z wezwaniem gruzińskich władz o nieuznanie wyników wyborów i wsparcie społeczeństwa białoruskiego¹⁷⁶. Po raz pierwszy prezydent Salome Zurbiszwili zareagowała na białoruskie wydarzenia dopiero tydzień po wyborach. „Mamy nadzieję, że trwające procesy zakończą się w taki sposób, że nie zaszkodzą demokratycznej i europejskiej przyszłości Białorusi. Jesteśmy przeciwni wszelkiej przemocy. Wierzymy, że Białoruś i naród białoruski będą w stanie demokratycznie określić swoją przyszłość”- powiedziała w swoim oświadczeniu S. Zurbiszwili. Dość neutralna i bierna pozycja władz gruzińskich może być tłumaczona- podobnie jak w Mołdawii- nadchodzącymi wyborami parlamentarnymi, które odbyły się w Gruzji w październiku 2020 roku. Poza tym, Białoruś, mimo wpływów rosyjskich, nie uznała Republiki Abchazji i Osetii Południowej za niepodległe państwa.

¹⁷⁴ *Переворот Додона: чим завершиться проросійський заколот у сусідів України*, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/04/25/7122556/>, (dostęp: 21.06.21).

¹⁷⁵ *Атака на Конституційний суд: Санду потребує розслідувати діяльність партії Додона в парламенті*, <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2021/04/23/7122537/>, (dostęp: 21.06.21).

¹⁷⁶ *Белорусы Тбилиси просят президента Грузии не поздравлять Лукашенко с переизбранием*, https://interfax.by/news/policy/vneshnyaya_politika/1280858/, (dostęp: 09.03.2021).

Z początkiem permanentnego kryzysu politycznego, który nastąpił po wyborach parlamentarnych w Gruzji, temat Białorusi zabrzmiał w większym stopniu z ust polityków opozycyjnych, którzy zaczęli porównywać sytuację w Gruzji z działaniem białoruskiego reżimu dyktatorskiego. Nie raz o „białorusyzacji” Gruzji mówił Micheił Saakaszwili¹⁷⁷. Po aresztowaniu Nika Melia, Gruzję do Białorusi porównywał członek partii Europejska Gruzja- Dawid Bakradze¹⁷⁸. Cel władz w Gruzji i Białorusi dzisiaj jest dość podobny – maksymalnie możliwe uspokojenie sytuacji i niedopuszczanie do niekontrolowanej zmiany władzy. To znaczy, że temat białoruski w Gruzji na razie będzie brzmiał tylko z ust opozycji, władza raczej będzie milczeć, gdyż społeczeństwo nie zrozumie ocieplenia kontaktów z A. Łukaszenką. Z drugiej strony, mocna krytyka przemocy wobec protestujących na Białorusi będzie niewygodna dla gruzińskiej polityki wewnętrznej.

Zaskoczeniem dla wielu obserwatorów politycznych było to że premier Armenii Nikol Paszynian jako jeden z pierwszych pogratulował A. Łukaszenkę „wygranych” wyborów¹⁷⁹. Następnie gratulacje złożyli prezydent Armenii Armen Sarkisjan¹⁸⁰ oraz prezydent Azerbejdżanu Ilham Aliew¹⁸¹. Taka jednomyślność przywódców tych państw może być tłumaczona tym, że w pewnym momencie A. Łukaszenka był odbierany jako potencjalny pośrednik w negocjacjach dotyczących przyszłości Górskiego Karabachu. Może o tym świadczyć nagranie rozmowy A. Łukaszenki z byłym prezydentem Armenii Serżem Sarkisjanem, która miała miejsce podczas posiedzenia ODKB w 2016 roku. Podczas tej rozmowy ówczesny białoruski prezydent proponował S. Sarkisjanowi faktyczne „sprzedanie” 7 rejonów Karabachu Azerbejdżanowi za 5 mld dolarów. Później biuro S.

¹⁷⁷ Саакашвили о политическом конфликте в Грузии: белорусам эта ситуация очень знакома, <https://belsat.eu/ru/news/01-03-2021-mihail-saakashvili-o-politicheskom-konflikte-v-gruzii-belorusam-eta-situatsiya-ochen-znakoma/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁷⁸ Задержание Ники Мелия комментируют политики, <https://civil.ge/ru/archives/400445>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁷⁹ Пашинян поздравил Лукашенко с переизбранием на пост президента, <https://www.interfax.ru/world/721136>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁸⁰ Президент Армении Саркисян в телефонном разговоре поздравил Лукашенко с победой на выборах, <https://www.belta.by/president/view/prezident-armenii-sarkisjan-v-telefonnom-razgovore-pozdravil-lukashenko-s-pobedoj-na-vyborah-402476-2020/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁸¹ Алиев по телефону поздравил Лукашенко с победой на президентских выборах, <https://www.belta.by/politics/view/aliev-po-telefonu-pozdravil-lukashenko-s-pobedoj-na-prezidentskih-vyborah-402297-2020/>, (dostęp: 09.03.2021).

Sarkisjana potwierdziło autentyczność nagrania¹⁸². Oprócz tego rola A. Łukaszenki jako swego nieformalnego pośrednika w sprawie Karabachu potwierdziła się również po rozpoczęciu walk pod koniec września 2020 roku, N. Paszynian i I. Aliew mieli rozmowę telefoniczną z białoruskim dyktatorem¹⁸³. Dlatego jakiegokolwiek wątpliwości co do legitymacji A. Łukaszenki od razu mogły odbić się na najbardziej znaczącym dla obu krajów temacie. Po podpisaniu listopadowego rozejmu sytuacja raczej się nie zmieni, gdyż oba państwa nie potrzebują straty partnera strategicznego, którym wciąż pozostaje białoruski dyktator. Taki stan rzeczy odpowiada również interesom rosyjskim.

1 października 2020 roku N. Paszynian odbył rozmowę telefoniczną z A. Łukaszenką¹⁸⁴. Natomiast 4 października z A. Łukaszenką rozmawiał telefonicznie prezydent Armenii A. Sarkisjan. Podczas tej rozmowy A. Łukaszenka zapewnił A. Sarkisjana że Białoruś nie sprzedawała Azerbejdżanowi żadnej broni¹⁸⁵. Z kolei, 9 października w Erewaniu odbyło się posiedzenie głów rządów państw Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, na której był obecny premier Białorusi Roman Hołowczenko¹⁸⁶. Te kontakty w ciągu zaledwie 10 dni stały się wskaźnikiem pełnego uznania przez Armenię władz białoruskich po wyborach z 2020 roku.

Na poziomie publicystycznym białoruskie wydarzenia w Armenii były przyjęte nie tak jednoznacznie. Na przykład ormiański politolog Ruben Megrabjan pisał, że wydarzenia na Białorusi to kontynuacja trwającego procesu umierania Związku Radzieckiego. Oceniał: „Ponieważ *sowok* (Związek Radziecki- przyp. autora) umarł już trzydzieści lat temu, ale nie został pochowany, ta toksyczna padlina zatruje znacznie więcej mózgów, dopóki nie zostanie pochowana. Pogrzeb ten częściowo odbył się w Gruzji, Ukrainie, Armenii, Mołdawii, jednak „top pogrzeb” czeka na realizację w Rosji (...). Nie gratuluję Łukaszence,

¹⁸²В Армении подтвердили подлинность записи разговора Лукашенко и Саргсяна, <https://sputnik.by/politics/20201208/1046340287/V-set-slili-razgovor-Lukashenko-s-byvshim-prezidentom-Armenii-Sargsyanom.html>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁸³Лукашенко обсудил с Алиевом и Пашиняном ситуацию в Нагорном Карабахе, <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2020/10/01/841804-lukashenko-obsudil-s-alievim-i-pashinyanom-situatsiyu-v-nagornom-karabahe>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁸⁴Никол Пашинян провёл телефонный разговор с Александром Лукашенко, <https://rus.azatutyun.am/a/30868347.html>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁸⁵По словам Лукашенко, за последние полгода Беларусь Азербайджану военных грузов не поставляла, <https://rus.azatutyun.am/a/30874645.html>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁸⁶В Ереване стартовало заседание межправсовета ЕАЭС, <https://rus.azatutyun.am/a/30884190.html>, (dostęp: 09.03.2021).

odmawiam swojego udziału w gratulacjach oficjalnego Erewania. Ale gratuluję kochającym wolność obywatelom Białorusi, gratuluję z okazji wywalzonego już wspaniałego zwycięstwa nad strachem, apatią i rozpaczą, które otwiera drogę do najważniejszego zwycięstwa”¹⁸⁷. W podobny sposób oceniał wydarzenia na Białorusi publicysta Woskan Erewanci: „Analitycy uważają, że obalenie Łukaszenki położy kres sowieckim rządóm i sowieckiemu myśleniu na Białorusi. Najbardziej realistyczni i dalekowzroczni uważają, że po rewolucyjnych wydarzeniach na Białorusi i politycznym końcu A. Łukaszenki natychmiast nastąpią rewolucyjne wydarzenia w Rosji. Ponieważ wydarzenia przeciwko Putinowi również szykują się w Rosji. Krótko mówiąc, koniec rządów Łukaszenki to koniec sowieckiej ideologii i sowieckiego myślenia na Białorusi. Co ciekawe, myślenie sowieckie i ideologia sowiecka dobiegają końca w jednej z najbardziej radzieckich republik-Białorusi”¹⁸⁸. W związku z tym charakterystyczne jest to, że nawet krytyczni wobec A. Łukaszenki analitycy niezbyt krytykowali N. Paszyniana za jego gratulację złożone białoruskiemu dyktatorowi. Wyżej wspomniany Ruben Megrabjan w innym artykule pisał: „Po opublikowaniu przez CKW Białorusi wstępnych „wyników” oficjalny Erywań, wraz z liderami innych państw, przesłał oficjalne gratulacje Łukaszence, który „wygrywa” po raz szósty. Decyzja została podjęta na podstawie realistycznej oceny ryzyka i niewątpliwie biorąc pod uwagę nasze zadania i nie jest to kwestia, w której Erywań powinien być zwrócić na siebie uwagę”¹⁸⁹. Można to wyjaśnić tym, że wspierając proces odchodzenia Związku Radzieckiego, ormiański politycy i publicyści rozumieją, że A. Łukaszenka w krótkoterminowej perspektywie może odegrać korzystną rolę jako polityk, który zachowuje dobre stosunki zarówno z Armenią, jak i z Azerbejdżanem oraz może być pośrednikiem w negocjacjach pomiędzy tymi dwoma państwami. Charakterystycznie z tego punktu widzenia wygląda spotkanie N. Paszyniana z nowym białoruskim ambasadorem w Erywaniu Aleksandrem Koniukiem, na którym ormiański premier podkreślił, że istotna jest zbilansowana pozycja Mińska po wojnie w Górskim Karabachu¹⁹⁰.

¹⁸⁷ *Погребение „совка” в Беларуси*, <https://www.aravot-ru.am/2020/08/11/333884/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁸⁸ *Песенка Лукашенко спета*, <https://www.aravot-ru.am/2020/08/31/335172/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁸⁹ *Ереван не обязан повторять ошибки Кремля*, <https://www.aravot-ru.am/2020/08/19/334454/>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁹⁰ *Армения придаёт важность развитию политического и экономического сотрудничества с Беларусью - Пашинян*, <https://rus.azatutyun.am/a/31063829.html>, (dostęp: 09.03.2021).

Podobna retoryka wybrzmiała podczas wizyty A. Łukaszenki w Baku w kwietniu 2021 roku. Oprócz tego, że ta wizyta była istotna dla A. Łukaszenki z punktu widzenia udowodnienia uznania jego prawomocnego wyboru w relacjach międzynarodowych, istotnym tematem była rola Białorusi w łagodzeniu sytuacji po wojnie w Górskim Karabachu. Temat ten był podjęty przez Ilhama Aliewa, który powiedział: „Oczywiście Białoruś jest naszym przyjacielem, zaufanym partnerem, oczywiście liczymy na jej aktywny udział nie tylko w odbudowie wyzwolonych terenów (Górskiego Karabachu– przyp. aut.). Również Białoruś i jako partner Armenii, jako kraj, który wraz z Armenią jest członkiem Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej i Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym oraz kraj, który jest bliskim przyjacielem Azerbejdżanu i krajem posiadającym autorytet na świecie, oczywiście jestem pewien, że może odegrać ważną rolę w przyszłym nawiązywaniu kontaktów między Armenią a Azerbejdżanem”¹⁹¹. Białoruś już zgodziła się pomagać Azerbejdżanowi w odbudowaniu miast Górskiego Karabachu¹⁹². Rolę Białorusi jako pośrednika pomiędzy Azerbejdżanem i Armenią podkreślił również szef Komisji ds. międzynarodowych Izby Reprezentantów Białorusi Andriej Sawinych: „Białoruś jako kraj o pokojowej polityce zagranicznej, budujący relacje z partnerami na zasadach dobrosąsiedzkich i wzajemnego zrozumienia, może rzeczywiście wnieść istotny wkład w rozwój kontaktów między Azerbejdżanem a Armenią, które ostatecznie staną się podstawą trwałego pokoju na Kaukazie Południowym”¹⁹³ - powiedział.

Dopóki A. Łukaszenka będzie pełnił taką rolę oraz dopóki nie pojawi się inny i skuteczny (z punktu widzenia rządów Armenii i Azerbejdżanu) pośrednik pomiędzy stronami konfliktu w Górskim Karabachu, trudno jest oczekiwać aktywnego wsparcia białoruskiego ruchu demokratycznego przez państwa tego regionu.

Państwa Azji Środkowej

Państwa Azji Środkowej tradycyjnie zachowują neutralność wobec wydarzeń europejskich. Niemniej jednak i tu znajdujemy w reakcji poszczególnych państw cechy

¹⁹¹ *Президент Ильхам Алиев: Беларусь – наш друг, проверенный партнёр*, <https://news.day.az/politics/1334190.html>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁹² *Беларусь готова помочь Азербайджану восстанавливать Карабах*, <https://news.day.az/economy/1334287.html>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁹³ *„В ближайшее время мы увидим активное развитие взаимодействия Азербайджана и Беларуси по всем направлениям” – Андрей Савиных*, <https://news.day.az/politics/1334564.html>, (dostęp: 09.03.2021).

charakterystyczne, którym warto poświęcić uwagę. Jedynym przywódcą państw WPN, który zwlekał z gratulacjami dla A. Łukaszenki, był prezydent Turkmenistanu Gurbanguly Berdimuhamedow. Dziennikarz Arkadij Dubnow pisał, że w taki sposób prezydent Turkmenistanu przypomniał A. Łukaszence dług w wysokości 1,2 mld dolarów. Zadłużenie powstało w wyniku niewywiązania się Białorusi z umowy, dotyczącej budowy zakładu górniczo- przetwórczego do produkcji nawozów potasowych na wschodzie Turkmenistanu¹⁹⁴. Tak czy inaczej, G. Berdimuhamedow pogratulował A. Łukaszence dopiero po „inauguracji” we wrześniu 2020 roku¹⁹⁵. Następnie pomiędzy państwami miało miejsce ę kilka innych, dyplomatycznych gestów, A. Łukaszenka złożył gratulacje z okazji dnia niepodległości oraz z powodu 25-lecia ogłoszenia neutralności Turkmenistanu. Można więc wnioskować, że protesty na Białorusi w żaden sposób nie odbiły się na stosunkach z tym państwem. To samo można powiedzieć o Tadżykistanie i Uzbekistanie. Prezydenci obu tych państw prawie od razu uznali wynik wyborów z 2020 roku. Przywódcy wysłali listy gratulacyjne A. Łukaszence i potem na poziomie dyplomatycznym miało miejsce parę ciepłych i przychylnych gestów.

Analicyści środkowoazjatyckiego centrum analitycznego CABR (Central Asian Bureau for Analytical Reporting) uznają, że wydarzenia na Białorusi nie wywołały dużego zainteresowania społecznego również w Uzbekistanie. Społeczeństwo w tym państwie jest pod dużym wpływem rosyjskich mediów, a władza raczej ignorowała białoruskie protesty. Ten temat prawie nie istnieje w uzbeckich mediach i to zarówno tych lojalnych wobec rządu, jak i opozycyjnych¹⁹⁶.

W odróżnieniu od Uzbekistanu, w Tadżykistanie przedstawiciele władz komentują wydarzenia na Białorusi, jednak robią to w bardzo jednoznaczny i negatywny sposób. Poseł parlamentu Tadżykistanu i głowa lojalnej w stosunku do władz Partii Demokratycznej Saidżafar Usminzoda, powiedział że „w jakimkolwiek państwie podobne tłumy mogą pojawić się tylko jeśli polityka nie będzie odpowiadała interesom geopolitycznym innych państw”. Wnioskował z tego, że rząd Tadżykistanu musi „walczyć z importem obcej

¹⁹⁴ *Между нами, деспотами: Почему Пашиян и Жээнбеков поздравили Лукашенко, а Бердымухаммедов-нет-* <https://theins.ru/politika/mezhdu-nami-despotami-kak-arkadag-batku-ne-pozdravil>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁹⁵ *Бердымухамедов единственный в СНГ поздравил Лукашенко, тайно вступившего в должность „президента” Беларуси* <https://rus.azathabar.com/a/30855805.html>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁹⁶ *События в Беларуси– взгляд из Узбекистана*, <https://cabar.asia/ru/sobytiya-v-belarusi-vzglyad-iz-uzbekistana>, (dostęp: 09.03.2021).

ideologii i wpływem pewnych państw i dużych korporacji działających w Tadżykistanie”¹⁹⁷. W podobny sposób białoruskie protesty są opisywane w rządowych mediach Tadżykistanu. Natomiast członek opozycyjnej Socjaldemokratycznej Partii Tadżykistanu (nie mającej przedstawicieli w parlamencie) Szokirdżon Chakimow stwierdził, że władze tego państwa boją się podobnych wydarzeń, ponieważ mają dużo wspólnego z reżimem A. Łukaszenki: „Zwłaszcza korupcję, przeprowadzenie fałszywych wyborów, niechęć do oddania władzy, td.”¹⁹⁸. Jednak takie opinie (podobnie jak cała opozycja w Tadżykistanie) są odsunięte na margines życia politycznego tego państwa.

Nieco inną sytuację możemy obserwować w przypadku Kirgistanu. Podobnie jak inni przywódcy państw Azji Środkowej, ówczesny prezydent Kirgistanu Sooronbaj Dżeenbekow już 10 sierpnia 2020 roku pogratulował A. Łukaszence, tym samym uznał oficjalne wyniki wyborów. Jednak tego samego dnia opublikowano zdjęcie A. Łukaszenki obok byłego premiera Kirgistanu (w latach 2009- 2010) Danijara Usenowa, który obecnie jest poszukiwany i ukrywa się na Białorusi pod nazwiskiem Daniil Uricki¹⁹⁹. Już 11 sierpnia ambasador Białorusi został wyzwany do MSZ Kirgistanu. Dalszego rozwoju skandalu dyplomatycznego jednak nie było. Oprócz D. Usenowa na Białorusi mieszka również były prezydent Kirgistanu (w latach 2005- 2010) Kurmanbek Bakijew i stanowi to oczywistą podstawę napięć dwustronnych. Wkrótce jednak temat ten odszedł na dalszy plan, a głównym tematem stały się zamieszki w Biszkeku, podczas których A. Łukaszenka prosił o nieporównywanie sytuacji w Kirgistanie do białoruskich protestów²⁰⁰. Jednak w styczniu 2021 roku A. Łukaszenka przesłał list gratulacyjny nowemu prezydentowi Kirgistanu Sadyrowi Dżaparowowi²⁰¹.

Porównując protesty w Kirgistanie i na Białorusi, politolog Ildar Jakubow z Taszkientu pisał, że zupełnie odmienną była reakcja Moskwy: „Reakcje Rosji na protesty na

¹⁹⁷ *Взгляд из Таджикистана на события в Беларуси*, <https://cabar.asia/ru/vzglyad-iz-tadzhikistana-na-sobytiya-v-belarusi>, (dostęp: 09.03.2021).

¹⁹⁸ *Ibidem*.

¹⁹⁹ *Поздравление и протест от Бишкека Минску* - <https://rus.azattyk.org/a/30780145.html>, (dostęp: 09.03.2021).

²⁰⁰ *Лукашенко попросил не сравнивать ситуации в Беларуси и Киргизии*-<https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5f8057ce9a794722aa16250e>, (dostęp: 09.03.2021).

²⁰¹ *Лукашенко поздравил Садыра Джапарова с победой на президентских выборах в Кыргызстане*-<https://www.belta.by/president/view/lukashenko-pozdravil-sadyra-zhaparova-s-pobedoj-na-prezidentskih-vyborah-v-kyrgyzstane-423715-2021/>, (dostęp: 09.03.2021).

Białorusi i w Kirgistanie były bardzo różne. Moskwa otwarcie poparła A. Łukaszenkę. Wsparcie to przejawiało się nie tylko przy pomocy *soft power*, czyli wsparcia dyplomatycznego, informacyjnego, propagandy, osobistych spotkań Prezydenta, Premiera, Ministra Spraw Zagranicznych, szefów rosyjskich regionów, ale także w postaci „twardej siły”, z udzieleniem 1,5 mld kredytów i wsparciem militarnym zdaniem opozycji w tłumieniu protestów brały udział organy ścigania Federacji Rosyjskiej.

W kwestii legitymacji białoruskiego lidera Rosja zajęła twarde stanowisko w stosunkach z Zachodem, wprowadzając kontr sankcje i wraz z Mińskiem wpisując na listę poszukiwanych kandydata opozycji na prezydenta S. Cichanouską.

Rosja prawdopodobnie odegrała decydującą rolę w „ratowaniu” A. Łukaszenki, rekompensując swoim wsparciem całą serię strategicznych błędów tego ostatniego(...).W przypadku Kirgistanu Moskwa jest wyjątkowo pasywna. To stanowisko Federacji Rosyjskiej staje się już tutaj tradycyjne. Zamachom stanu w Republice Kirgiskiej nie towarzyszy wzrost wpływów czynnika rosyjskiego i nie pociągają za sobą bezpośredniej interwencji Federacji Rosyjskiej czy Chin. Trudno oczekiwać, że obecne wydarzenia doprowadzą do intensyfikacji rosyjskiej polityki w Kirgistanie czy Azji Centralnej.

Przyczyną różnic w pozycji Rosji są geopolityczne położenie Białorusi i Kirgistanu. Białoruś znajduje się między Rosją a Unią Europejską, co przyciąga coraz większą uwagę Moskwy i europejskich stolic(...). Kirgistan ma również znaczenie strategiczne dla Rosji. Jednocześnie Republika Kirgiska i cała Azja Centralna nie odczuwają tak zachodnich wpływów, jak Ukraina czy Białoruś(...). Ale bierność Moskwy nie oznacza jej obojętności. Polityka Kremla wynika z przekonania, że bez względu na to, kto dojdzie do władzy i jak ukształtuje się wewnętrzna równowaga polityczna, on (Kreml- przyp. aut.)podobnie jak Pekin, będzie w stanie zachować i zabezpieczyć własne interesy”²⁰².

W praktyce, w regionie Azji Środkowej białoruskie wydarzenia odbiły się najmniejszym echem ze wszystkich państw przestrzeni postradzieckiej. Naturalnie wydarzenia polityczne lub wizerunkowe nie wpływają znacząco na państwa, które znajdują się w tak oddalonych regionach geopolitycznych. Współpraca w takich wypadkach koncentruje się na kwestiach gospodarczych, które niezbyt zależą od sytuacji politycznej. Dlatego możemy uznać, że faktycznie wydarzenia na Białorusi w żaden sposób nie zmieniły

²⁰²Протесты в Кыргызстане и Беларуси: почему у одних „получается”, а у других „нет”, <https://cabar.asia/ru/protesty-v-kyrgyzstane-i-belarusi-pochemu-u-odnih-poluchaetsya-a-u-drugih-net>, (dostęp: 09.03.2021).

interesów Moskwy w regionie Azji Środkowej a wpływy rosyjskie na kształtowanie pożądanego interpretacji białoruskich wydarzeń były minimalne.

Zakończenie

Federacja Rosyjska ciągle utrzymuje mocne wpływy w przestrzeni postradzieckiej i stara się odgrywać rolę swoistego „dyrygenta” procesami politycznymi w tym regionie. Wciąż ma również dużo instrumentów wywierania takiego wpływu, dlatego analizując wpływy rosyjskie na stanowisko państw przestrzeni postradzieckiej wobec białoruskich protestów, znajdujemy dość charakterystyczne podobieństwa.. Nie zmienia to jednak faktu, że każde państwo ma również swoją unikatową sytuację, do której Rosja musi się dostosowywać. Najbardziej oczywistą wspólną cechą tych państw jest istnienie mocnych sił prorosyjskich, które propagują wewnątrz każdego z tych krajów wsparcie dla A. Łukaszenki i ignorowanie białoruskich protestów. Na Ukrainie to OPZZ oraz poseł Sługi narodu J. Szewczenko, w Mołdawii to I. Dodon i jego otoczenie, w państwach Azji Środkowej (oprócz Kirgistanu po zmianie władzy) to siły rządzące.. W dwóch państwach przestrzeni postradzieckiej od momentu początku białoruskich protestów zmieniła się władza– w Mołdawii i Kirgistanie. I w obu tych przypadkach była to zła wiadomość dla A. Łukaszenki, gdyż poprzednie głowy tych państw (I. Dodon i S. Dżeenbekow) szybko uznały wyniki wyborów i pogratulowały białoruskiemu dyktatorowi. Natomiast nowi prezydenci Mołdawii (M. Sandu) i Kirgistanu (S. Dżaparow) na razie raczej zachowują neutralność wobec białoruskich wydarzeń.

Wspólny problem zmusza do biernej reakcji wobec białoruskich protestów Azerbejdżan i Armenię. Górski Karabach, a zwłaszcza rola A. Łukaszenki jako pośrednika w negocjacjach pomiędzy tymi dwoma państwami. O ile od autorytarnego rządu I. Aliewa raczej nie warto było spodziewać się wsparcia demokratycznego protestu na Białorusi, N. Paszynian, który sam objął stanowisko premiera w wyniku protestów antyrządowych, mógłby wesprzeć podobny w swej istocie protest na Białorusi. Jednak to właśnie obawa przed utratą istotnego pośrednika w negocjacjach z Azerbejdżanem doprowadza do tego, że N. Paszynian nadal rozwija dobre stosunki z A. Łukaszenką, ignorując protesty na Białorusi.

W kilku państwach mają miejsce wewnętrzne kryzysy polityczne, które w różny sposób wpływają na postrzeganie białoruskich wydarzeń. Mowa o Mołdawii, gdzie prezydent M. Sandu ubiega się o prowadzenie przedterminowych wyborów parlamentarnych, w których jej partia według sondaży ma szansę dostać większość głosów, pozwalającą na tworzenie rządu. Natomiast prorosyjski były prezydent I. Dodon, poprzez zmiany w Sądzie Konstytucyjnym stara się zablokować organizowanie wyborów. Na tym tle kwestia białoruskich wydarzeń staje się mocno drugorzędą dla mołdawskiego społeczeństwa, a M. Sandu stara się nie komentować tych wydarzeń ze względu na możliwą sympatię Mołdawian do A. Łukaszenki.

Jeszcze jednym państwem w którym ma miejsce wewnętrzny kryzys polityczny jest Gruzja, jednak tam sytuacja jest odmienna od mołdawskiej, gdyż władze gruzińskie zachowują względną neutralność wobec wydarzeń na Białorusi, natomiast opozycja (której lider N. Melia jest uwięziony) otwarcie porównuje własne władze z reżimem łukaszenkowskim i mówi o „białorusizacji” Gruzji. Także w tym państwie temat białoruski jest raczej wygodny dla opozycji i w razie dojścia Zjednoczonego Ruchu Narodowego do władzy można spodziewać się, że białoruski ruch demokratyczny będzie miał sojusznika na Kaukazie.

Zmiany polityczne mogą nastąpić również w Armenii (choć o kryzysie mówić jeszcze nie warto), w której doszło do rezygnacji obecnego rządu z N. Paszynianem na czele. Jednak raczej nie należy spodziewać się, że podczas wyborów będzie szeroko omawiany temat Białorusi (z powodu wyżej opisanej roli A. Łukaszenki jako pośrednika w dialogu z Azerbejdżanem).

Niezależnie od specyfiki każdego państwa, rosyjskie interesy mają jeden wspólny mianownik – niechęć zwracania uwagi na masowe i brutalne represje polityczne wobec protestujących i poszukiwanie powodów, by nadal rozwijać stosunki z białoruskim dyktatorem A. Łukaszenką.

PRZYJACIEL MA KŁOPOTY

Rosyjska propaganda to wieloaspektowa, wielopoziomowa²⁰³ oraz wielokierunkowa struktura. Obecnie jest jednym z podstawowych narzędzi stosowanych w infosferze, będącej polem konfrontacji ideologicznej i geopolitycznej („konfrontacji informacyjnej”²⁰⁴). Dysponuje szerokim wachlarzem wzmacniających się wzajemnie instrumentów, wykorzystywanych przez liczne instytucje powołane do jej tworzenia i dystrybucji zarówno na płaszczyźnie wewnętrznej, jak i międzynarodowej. Celem rosyjskiej propagandy jest uzyskanie pożądanych przez Kreml obrazów świata, opinii czy poglądów, które w praktyce przełożyć się mogą na modyfikację zachowań państw, instytucji, grup czy jednostek.

W przeciwieństwie do propagandy dezinformacja jest celowym, systematycznym i profesjonalnym wykorzystywaniem nieprawdziwych informacji, które są powielane przez środki masowego przekazu oraz media społecznościowe. Charakterystyczne, że w przypadku Rosji propaganda i dezinformacja uzupełniają się, tworząc symbiotyczny ekosystem tzw. „środków aktywnych”²⁰⁵. Główne kanały przekazu budujące ten rosyjski ekosystem tworzone są przez:

- ośrodki oficjalnej państwowej komunikacji (ang. *official government communications*),
- media społecznościowe, „proxy” strony internetowe, (ang. *cultivation of proxy sources*),
- finansowane przez państwo media o zasięgu globalnym (RT, Sputnik czy RIA Novosti) (ang. *state-funded global messaging*),

²⁰³ Poziom mikro- (lokalny), poziom mezo- (regionalny), poziom makro- (globalny).

²⁰⁴ P. Daniluk, *Współczesne wymiary konfrontacji informacyjnej*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, vol. 8, nr 2, s.49.

²⁰⁵ J. Darczewska, P. Żochowski, Środki aktywne. Rosyjski towar eksportowy, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2017-05-30/srodki-aktywne>, (dostęp: 21.06.21).

- ogniwa dezinformacji w cyberprzestrzeni: boty, fałszywe konta, hakerzy, trolle (ang. *cyber-enabled disinformation*)²⁰⁶.

Przekaz jest wzmacniany nie tylko przez multiplikację (np. *retweetowanie* czy udostępnianie treści za pomocą algorytmów) w różnych mediach (także społecznościowych), ale również powielany i rozprzestrzeniany przez autorytety i osobowości ze sfery polityki czy kultury, związane z różnymi formami aktywności społeczno-politycznej: polityków, naukowców, publicystów, influencerów czy celebrytów. Charakterystyczne, że nie zawsze są to Rosjanie czy osoby z rosyjskojęzycznego kręgu językowego (zob. autorów na stronie <https://ru.journal-neo.org/avtory/>)²⁰⁷.

Taka strategia budowania narracji propagandowej pozwala Rosji na równoczesne wprowadzanie w obieg infosfery wielu komplementarnych wobec siebie wariantów przekazu, co wzmacnia ich zasięg, ale pozwala także na jego skuteczniejsze dopasowanie do konkretnych adresatów. Do innych zalet wieloogniskowej, transgranicznej, usieciowionej propagandy należy zmniejszenie konieczności spójności przekazu, ułatwione i celowe zarządzanie chaosem informacyjnym oraz szerokie pole ewentualnej reakcji Kremla, który bez konsekwencji może odcinać się od przekazów propagandowych, których źródła są pozaoficjalne. W tym rosyjskim ekosystemie narracyjnym kluczową rolę pełni anonimowość i elastyczność, pozwalająca na jednostkowe inicjatywy ale również całe, szeroko zakrojone operacje propagandowo-dezinformacyjne, tworzące wieloogniskowy łańcuch o globalnym zasięgu²⁰⁸.

Analiza głównych wektorów rosyjskiej narracji wskazuje, że docelowe obszary jej działania to: Rosja, Białoruś, obszar postradziecki i Zachód. Dlaczego Rosja miałaby kierować część strumienia propagandowego, poświęconego problematyce białoruskiej w przestrzeń polityki wewnętrznej? W 2021 roku odbędą się w Rosji wybory parlamentarne, a społeczeństwo rosyjskie jest zmęczone zarówno walką z pandemią, jak i kryzysem finansowym. Rosyjska opinia publiczna jeszcze zanim wystąpiły te dwa czynniki nie była

²⁰⁶ *GEC Special Report: Russia's Pillars of Disinformation and Propaganda*, <https://www.state.gov/russia-pillars-of-disinformation-and-propaganda-report/>, (dostęp: 21.06.21).

²⁰⁷ Фонд Стратегической Культуры (<https://www.fondsk.ru/>), News Front (<https://news-front.info/>), New Eastern Outlook (<https://ru.journal-neo.org/>), Katehon (<https://katehon.com/ru>) i sztandarowy portal Geopolitica.ru (<https://www.geopolitica.ru/>).

²⁰⁸ Tzw. burze dezinformacyjne.

zbyt entuzjastycznie nastawiona do kosztownego procesu intensyfikacji integracji rosyjsko- białoruskiej. Według Walerija Fiodorowa, szefa Wszechrosyjskiego Centrum Badań Opinii Publicznej (WCIOM) procent rosyjskich obywateli, którzy chcą, by Białoruś została przekształcona w Zachodni Okręg Federalny FR jest bardzo mały i jest to zgodne z wynikami badań przeprowadzonymi przez Centrum Levady (na pytanie: „7 grudnia toczyły się rozmowy między W. Putinem i A. Łukaszenką. Jakie Państwa zdaniem powinny być relacje między Rosją a Białorusią?” tylko 10% ankietowanych udzieliło odpowiedzi, że Białoruś powinna stać się częścią Federacji Rosyjskiej). Większość Rosjan opowiada się za pozostawieniem dotychczasowego *status quo*, w którym Białoruś jest rosyjskim sojusznikiem i partnerem gospodarczym, ale zachowuje suwerenność²⁰⁹. Również w innym sondażu przeprowadzonym w dniach 25- 30 września 2020 roku na reprezentatywnej próbie mieszkańców Federacji Rosyjskiej, 43% respondentów sympatyzowało z A. Łukaszenką, ale 36% nie potrafiło jednoznacznie określić się po jednej ze stron konfliktu politycznego na Białorusi a 45% było przeciwnych lub absolutnie przeciwnych udzieleniu przez Rosję pomocy gospodarczej Białorusi²¹⁰.

Zupełnie inne zadania spełniają przekazy propagandowe skierowane do części państw poradzieckich, leżących w sferze zainteresowania rosyjskich projektów integracyjnych. Ich zasadniczym zadaniem jest popularyzacja inicjatyw Kremla oraz ukazywanie projektu rosyjsko- białoruskiej integracji jako modelowej i bezalternatywnej. Natomiast rosyjski przekaz na temat Białorusi przeznaczony dla kręgu państw Zachodu, państw bałtyckich, Polski i Ukrainy jest przesycony treściami konfrontacyjnymi, transferuje głównie wizje niewidzialnej ręki Zachodu, która dla realizacji własnych interesów jest gotowa zmanipulować białoruskie społeczeństwo oraz w perspektywie długofalowej doprowadzić do chaosu na całym obszarze poradzieckim.

²⁰⁹ *Настроения по осени считают. Глава ВЦИОМ— о коронакризисе и протестах*, <https://wciom.ru/sobytie/nastroeniya-po-oseni-schitajut-glava-vciom-o-koronakrizise-i-protestakh>, (dostęp: 21.06.21).

²¹⁰ <https://www.levada.ru/en/2020/10/22/protests-in-belarus-2/>, (dostęp: 20.06.21).

Tabela 1. Rosyjski przekaz propagandowy

Grupa docelowa	Przykłady przekazu	Cel
Społeczeństwo białoruskie	Białorusini i Rosjanie są częścią jednego narodu ²¹¹	Pogłębienie integracji
	Nie ma alternatywy dla integracji Rosji i Białorusi	
	Język białoruski to sztuczny twór językowy	Zahamowanie procesów białorutenizacji
	Zachód traktuje obywateli białoruskich jako ludzi drugiej kategorii	Zahamowanie rozwoju prozachodnich sympatii w społeczeństwie białoruskim
	Wspólna przeszłość (historia) jest podstawą wspólnej przyszłości	Budowa pozytywnego wizerunku Rosji
	Bez Rosji Białoruś popadnie w ruinę i pogrąży się w konflikcie wewnętrznym	Projekty integracyjne Kremla są gwarancją bezpieczeństwa i stabilności gospodarczej
	Zachód planuje wykorzystać Białoruś jako narzędzie realizacji własnych interesów	Podważanie zaufania do państw i instytucji Zachodu
Państwa obszaru postradzieckiego, znajdujące się w obszarze zainteresowania rosyjskich projektów integracyjnych (z wyłączeniem Ukrainy)	Rosja jedynym gwarantem stabilności i pokoju w regionie postradzieckim	Popularyzacja inicjatyw Kremla oraz ukazywanie projektu rosyjsko-białoruskiej integracji jako modelowej.
	Zachód dąży do destabilizacji regionu postradzieckiego („donbasyzacja” Białorusi)	Budowa negatywnego wizerunku zachodnich struktur integracyjnych
	Rozwiązanie ZSRR było błędem	Promocja reintegracyjnych projektów Kremla
	Ukraina to państwo upadłe (failed state)	Oslabienie pozycji Ukrainy w kontaktach międzynarodowych

²¹¹ *Один ли народ русские, украинцы и белорусы?*, <https://zen.yandex.ru/media/slaviarus/odin-li-narod-russkie-ukraincy-i-belorusy-5d49b26435ca3100ac149ce2>, (dostęp: 15.06.21).

Państwa bałtyckie i Polska, Ukraina	Konflikt na wschodzie Ukrainy jest wewnętrznym problemem Ukrainy	Ukraina nie jest wiarygodnym i stabilnym partnerem w stosunkach międzynarodowych
	Ukraina prowokuje Rosję do wojny	Destabilizacja sytuacji wewnętrznej na Ukrainie
	Państwa bałtyckie, Polska i Ukraina zgodziły się na ograniczenie swojej suwerenności przez UE, NATO i USA	Negowanie zaufania do demokratycznych instytucji zachodnich demokracji
Państwa Europy Zachodniej i USA	Zachód stosuje podwójne standardy polityczne i etyczne	Dyskredytacja wartości i instytucji demokratycznych
	Za pomocą określonych metod (służby specjalne, agenci wpływu, marionetkowa opozycja, wsparcie finansowe) Zachód chce doprowadzić do nowej fali kolorowych rewolucji	Oslabianie wiarygodności wybranych aktorów stosunków międzynarodowych lub tworzenie fałszywych informacji na ich temat

Źródło: opracowanie własne.

„Raczej nie jesteśmy przyjaciółmi, ale braćmi”²¹².

Rosyjski przekaz propagandowy przed wyborami prezydenckimi na Białorusi

Powyższe słowa rzecznika prezydenta Dmitrija Pieskowa doskonale oddają klimat relacji białorusko-rosyjskich, w których więzy kulturowe, historyczne, polityczne i gospodarcze, które w przekazie propagandowym czyniły Rosję i Białoruś wspólnotą braci nie były równoznaczne z autentycznym partnerstwem. Starszy brat nieustannie czuwał nad młodszym i mimo, że zwykle siedzieli wspólnie przy stole to pod stołem zazwyczaj kopali się po kostkach. Białoruskim i rosyjskim deklaracjom o dobrej współpracy i zbieżności interesów, towarzyszyły liczne złośliwości, takie jak mianowanie na ambasadora w Mińsku Michaiła

²¹² В Кремле перечислили друзей России, <https://lenta.ru/news/2021/03/30/friends/>, (dostęp: 10.05.21).

Babicza, która to nominacja nie wzbudziła entuzjazmu wśród władz białoruskich. Nie brakowało również bardziej znaczących gestów, takich jak zatrzymanie byłego zastępcy sekretarza Rady Bezpieczeństwa Białorusi i byłego szefa bezpieczeństwa osobistego prezydenta A. Łukaszenki, pułkownika Andrieja Utiurina, oficjalnie uznanego za osobę „dyskredytującą godność stopnia wojskowego” a nieoficjalnie podejrzanego za zbyt bliskie kontakty z rosyjskimi służbami²¹³.

Przez wiele lat jednym z elementów rosyjskiej taktyki negocjacyjnej, mającej na celu przyśpieszenie realizacji projektu integracji Mińska i Moskwy było systematyczne osłabianie pozycji A. Łukaszenki, m.in. przez ośmieszanie w mediach, publikowanie materiałów kompromitujących oraz podważających jego kompetencje przywódcze. W 2010 roku wybuchł między Mińskiem a Kremlem rodzaj wojny informacyjnej, która poza antyrosyjską propagandą w białoruskich mediach i antybiałoruską w mediach rosyjskich została zaakcentowana przez list A. Łukaszenki do redakcji „Pravdy”, w którym skrytykował „nieprzyjazną politykę” kłamstw i oszczerstw stosowaną przez rosyjskie władze wobec Białorusi. Apogeum krytyki była jednak emisja przez należącą do Gazpromu telewizję NTV serialu „Kriestnyj bat`ka”, w którym porównano A. Łukaszenkę do Hitlera, oskarżono o zlecenie zabójstw politycznych, informowano o szczegółach życia prywatnego białoruskiego prezydenta i podważono jego stabilność psychiczną. Wówczas w rosyjskich mediach opiniotwórczych podkreślano także niejasne motywy wsparcia A. Łukaszenki udzielonego Kurmanbekowi Bakijewowi, uciekającemu z Kirgistanu oraz jego dziwną przyjaźń z otwarcie antyrosyjskim Micheilem Saakaszwilim i mocno dwuznaczną współpracę z Borysem Bieriezowskim.

Kiedy w celu wzmocnienia procesów legitymizacji przywództwa A. Łukaszenka zaczął stosować narzędzia soft białorutenizacji i częściowo aprobować biało- czerwono- białą symbolikę w przestrzeni publicznej²¹⁴ rosyjskie media (np. Piervyj kanał, life.ru czy vesti.ru), zaczęły ukazywać białoruskiego prezydenta jako nacjonalistę, zdrajcę, który wybrał Zachód zamiast Rosji i skierował Białoruś na tzw. ukraińską drogę („banderyzacja Białorusi”). W ramach działań odwetowych, w grudniu 2016 roku dokonano bezprecedensowego

²¹³ T. Melnichuk, *Deputy head of the Security Council of Belarus Utyurin is accused of bribery. What is known about him?*, <https://www.bbc.com/russian/features-48160916>, (dostęp: 10.05.21).

²¹⁴ Лукашенко подарил Мирзиёеву белорусскую вышиванку, а тот ему – статую хоккеиста <https://podrobno.uz/cat/politic/lukashenko-podaril-mirziyeevu-beloru/>; (dostęp: 10.05.21).

zatrzymania obywateli Białorusi: Jurija Pawłowca, Siarhieja Szyptenkę i Dmitrija Alimkina, którzy pod pseudonimami publikowali swoje teksty na portalach Regnum (<https://regnum.ru/>), Lenta.ru (<https://lenta.ru/>) i Eadaily (<https://eadaily.com/ru/>). Postawiono im zarzuty podżegania do wrogości i nienawiści rasowej, narodowościowej, religijnej i społecznej, która miała się wyrażać w krzewieniu nienawiści wobec narodu i języka białoruskiego. W rzeczywistości chodziło o szerzenie otwarcie prorosyjskiej propagandy na Białorusi, często proponującej przekaz konkurencyjny wobec propagandy białoruskiej.

Kolejne lata obfitowały w narrację, dezawuuującą białoruskiego prezydenta, któremu nie przeszkadzało to jednak w publicznych deklaracjach, że Rosjanie i Białorusini są narodami wyrastającymi z jednego pnia a Rosja jest aniołem stróżem Białorusi, tak jak Białoruś jest aniołem stróżem Rosji²¹⁵. Równolegle jednak lojalne wobec A. Łukaszenki białoruskie ośrodki opiniotwórcze próbowały wzmacniać pozycję przywódcy w tej asymetrycznej propagandowej rywalizacji.

W 2018 roku A. Łukaszenka zwrócił się nawet z publicznym apelem do białoruskich mediów, by te unikały metod stosowanych przez media rosyjskie a przed wyborami prezydenckimi w 2020 roku w białoruskiej przestrzeni medialnej pojawiały się głosy, że część kandydatów białoruskiej opozycji to kremlowskie marionetki, promowane przez rosyjską propagandę.

„Przyjaciel ma kłopoty i mówię to szczerze”²¹⁶

Zmiana rosyjskiego przekazu propagandowego na temat białoruskiego reżimu po wyborach prezydenckich w 2020 roku

System propagandowo- dezinformacyjny jest reaktywny i dopasowuje się do bieżących wyzwań. Analizując zmiany przekazu Kremla poświęconego Białorusi wyznaczyć można wyraźne momenty jego korekty, które są pochodnymi zwrotów w rosyjsko- białoruskich

²¹⁵Лукашенко: Беларусь и Россия друг для друга являются ангелом-хранителем, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-belarus-i-rossija-drug-dlja-druga-javljaajutsja-angelom-hranitelem-315388-2018/>, (dostęp: 06.06.21).

²¹⁶Russia to lend Belarus \$1.5bn as Lukashenko tells Putin 'a friend is in trouble', <https://www.theguardian.com/world/2020/sep/14/alexander-lukashenko-vladimir-putin-sochi-belarus-russia>, (dostęp:25.05.21).

relacjach bilateralnych. Nakładając oś narracji na oś czasu określić można również moment, w którym powszechnie oczekiwano, że dojdzie do zasadniczej zmiany przekazu propagandowego Kremla. Był to okres dynamicznych wydarzeń, zapoczątkowanych przez wybory prezydenckie na Białorusi w 2020 roku, jednak- ku zdziwieniu wielu polityków i komentatorów- korekta rosyjskiego przekazu propagandowego nie była ani automatyczna, ani zbyt rychła. Przeciwnie, następowała ostrożnie i w znacznym stopniu była reaktywna zarówno wobec kierunków rozwoju wydarzeń na Białorusi, jak i głosów dobiegających z otoczenia międzynarodowego.

Początkowo można było przyjąć, że taktyka „szczerść za szczerść” będzie nową formułą, dającą ramy relacjom rosyjsko- białoruskim po 2020 roku. Z jednej strony Moskwa starała się być wstrzemięźliwa wobec białoruskich protestów i jej stanowisko wobec ogłoszenia A. Łukaszenki zwycięzcą wyborów było raczej niezbyt entuzjastyczną aprobatą, niż euforią. W. Putin nie był pierwszym przywódcą, który pogratulował A. Łukaszence po wyborach: pierwsze gratulacje popłynęły z Chin, Kazachstanu i od bliskiego sojusznika Ramzana Kadyrowa. Po ogłoszeniu oficjalnych wyników sierpniowych wyborów Kreml wystosował wprawdzie zwyczajową depezę gratulacyjną, ale podczas w przeprowadzonej 16 sierpnia 2020 roku rozmowy telefonicznej prezydentów, W. Putin ograniczył możliwość udzielenia wsparcia dla reżimu A. Łukaszenki do instrumentów przewidzianych przez ustawodawstwo Państwa Związkowego oraz Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (białoruska prośba o pomoc musiałaby być wówczas zatwierdzona przez wszystkich członków organizacji). W ramach rewanżu białoruski przywódca złożył bolesną samokrytykę, mówiąc: „być może siedziałem na tym krześle trochę za długo”²¹⁷. Rosyjski prezydent nie udzielił więc publicznie tak oczekiwanego przez A. Łukaszenkę braterskiego wsparcia. Symptomatyczne również, że pierwsze powyborcze spotkanie W. Putina z A. Łukaszenką, które miało miejsce 14 września 2020 roku, nie zostało podsumowane zwyczajową, wspólną konferencją prasową.

Mimo kumulowanego przez całe lata deficytu zaufania do białoruskiego przywódcy, w obawie przed rozszerzeniem się przejawów niekontrolowanej niestabilności, jesienią zeszłego roku Rosja czytelnie zmodyfikowała swój przekaz na temat A. Łukaszenki, częściowo

²¹⁷ *Большое интервью Лукашенко российским журналистам*, https://www.youtube.com/watch?v=I_eWbQAk5R4 (dostęp: 20.05.21).

ograniczając jego krytykę, wzywając do uznania wyników wyborów oraz ograniczenia antyreżimowych wystąpień. Wsparcie rosyjskiego aparatu propagandowego nadal było jednak niezwykle skąpe, zdecydowanie wbrew oczekiwaniom samego A. Łukaszenki, ale również ku zaskoczeniu światowej opinii publicznej.

Równolegle jednak trwał przeprowadzany na gorąco rekonesans, który z możliwych wariantów sytuacji na Białorusi mógłby okazać się dla Rosji najbardziej korzystny i efektywny. Jeden z branych pod uwagę scenariuszy, który można uznać za przeciek kontrolowany, został upubliczniony na łamach „Insidera” (<https://theins.ru/>)²¹⁸. Przedstawiono w nim projekt przetasowania na białoruskiej scenie partyjnej, wykreowania nowego, prorosyjskiego lidera i w rezultacie odsunięcie od władzy A. Łukaszenki. Był to wyraźny sygnał, że Moskwa nie planuje nadmiernie wzmacniać pozycji białoruskiego przywódcy, a aktywność proŁukaszenkowska w rosyjskiej infosferze jest podyktowana głównie koniecznością realizacji celów rosyjskich.

Nie brakowało za to w rosyjskich i rosyjskojęzycznych mediach dywagacji o negocjacjach, prowadzonych przez Kreml z A. Łukaszenką, w ramach których omawiano warunki, na jakich będzie mu udzielone ewentualne wsparcie. Wielokrotnie akcentowano przy tym jego pozycję wiecznego petenta oraz kompletny brak argumentów, które mogłyby mu zapewnić choć minimalny margines niezależności. Rosyjskie media sygnalizowały, że wysoce prawdopodobne jest nowe otwarcie na Białorusi, którego elementami konstrukcyjnymi będą: reforma konstytucyjna, rezygnacja z hegemonii prezydenta w systemie politycznym, docelowa decentralizacja ośrodków władzy oraz...kontrola Rosji nad prawidłowością zmian ustrojowych.

W tym samym czasie w rosyjskich mediach państwowych nie brakowało spekulacji kiedy i na jakich warunkach ustąpi A. Łukaszenka. Nie wykluczano także realizacji nieoczekiwanego scenariusza tranzytu władzy, który miałby być przygotowywany na Kremlu. Pojawiały się głosy niezwykle krytyczne wobec białoruskiego przywódcy, nazywano go dyktatorem, zarzucano fałszerstwa wyborcze i dwulicowość wobec Rosji. Znany z niekonwencjonalnych zachowań publicznych W. Żyrinowski, który nierzadko występował

²¹⁸План Б. Кремль создает в Белоруссии свою партию: против Лукашенко, но за интеграцию с РФ, <https://theins.ru/politika/237945>, (dostęp: 20.05.21).

jako tuba propagandowa Kremla²¹⁹ otwarcie, wielokrotnie krytykował i ośmieszał A. Łukaszenkę a po wyborach wzywał go do oddania władzy²²⁰. W przekazie rosyjskim akcentowano również antyłukszenkowski a nie antyrosyjski charakter wystąpień na Białorusi oraz fakt, że protesty alokują się wyłącznie w dużych miastach, więc nie reprezentują całego elektoratu, tylko wielkowiejską elitę. Podkreślano, że jest to znacząca różnica w porównaniu do protestów w Gruzji w 2003 roku i na Ukrainie w latach 2004 i 2014, które mobilizowały szerokie kręgi społeczny i miały wyraźnie antyrosyjskie nastawienie.

Wstrzemięźliwość Kremla wobec A. Łukaszenki został jednak stosunkowo szybko wystawiona na próbę, a determinantem zmiany była sprawa A. Nawalnego. W obliczu kłopotów wizerunkowych wynikających z nieudanej próby otrucia opozycjonisty a następnie wewnętrznych trudności związanych z powrotem A. Nawalnego do kraju Moskwa obrała strategię hibernacji A. Łukaszenki i kupienia sobie czasu na przygotowanie i realizację scenariusza, który w bilansie zysków i strat będzie dla Rosji najkorzystniejszym. Dwa główne cele Moskwy pozostały jednak niezmiennie i dziś wiemy, że udało się je osiągnąć: obniżono poziom niepewności, związanej z możliwością niekontrolowanej rotacji władzy na Białorusi oraz podtrzymano żywotność projektu integracji obu państw. W obecnej sytuacji, gdy zmniejszyło się napięcie związane z protestami na Białorusi, zmaląła zarówno ich liczebność, jak i częstotliwość, Kreml zdecydował się na podłączeniu reżimu A. Łukaszenki do finansowej kroplówki w wysokości 1,5 mld dolarów, choć w przestrzeni medialnej pojawiały się dementowane przez samego A. Łukaszenkę informacje, że wysokość wsparcia będzie nawet dwukrotnie większa i sięgnie ponad 3 mld dolarów²²¹. Według „Kommiersanta” Moskwa miała wyrazić gotowość przekazania Mińskowi nawet 3,5 mld dolarów pod warunkiem, że proces integracji będzie intensywniejszy a A. Łukaszenka rozpocznie reformy konstytucyjne²²². Skala zadeklarowanej pomocy wskazuje jednak, że nie podjęto decyzji o

²¹⁹ Odznaczonego przez Prezydenta Rosji Władimira Putina w dniu 75. urodzin orderem Za zasługi dla Ojczyzny.

²²⁰ *Жириновский жестко высказался о политике Александра Лукашенко - Россия 24*, <https://www.youtube.com/watch?v=uJl9a2BBhXk>; (dostęp: 31.05.21).

²²¹ *Лукашенко собрался в Россию за кредитом на 3 миллиарда долларов*, <https://lenta.ru/news/2021/02/11/money/>; (dostęp: 01.06.21).

²²² *Александр Лукашенко ведет страну к деньгократии*, <https://www.kommersant.ru/doc/4683642>; (dostęp: 15.06.21).

długofalowym umocnieniu pozycji A. Łukaszenki, ale proces kontrolowanego tranzytu władzy będzie finalizowany dopiero po sukcesie projektu integracyjnego.

Odejść, aby pozostać, czyli geopolityczny monolog rosyjsko- białoruski

Mimo różnic w przekazie dotyczących oceny wydarzeń na Białorusi oraz przyszłości białoruskiego przywódcy i całego reżimu, aparaty propagandowe Mińska i Moskwy zsynchronizowały²²³ i ujednoliciły przekaz o realizowaniu przez Zachód operacji specjalnej na Białorusi, której celem jest odsunięcie od władzy A. Łukaszenki, ograniczenie rosyjskich wpływów na terytorium tego bratniego państwa oraz wywieranie presji na białoruskie społeczeństwo, które (poza stosunkowo nieliczną grupą zmanipulowanych przez Zachód prowodyrów) jest w swej istocie prorosyjskie. Wspólne stanowisko zostało przekazane przez ministra Siergieja Ławrowa, który podczas wizyty w Mińsku 26 listopada 2020 roku oskarżył Zachód, że miesza się w sprawy Białorusi.

Osłó połączanej narracji była więc zbudowana wokół konsekwentnie promowanego w przestrzeni publicznej komunikatu, że zarówno Białoruś, jak i Rosja nie zgadzają się na ingerowanie obcych państw w sytuację wewnętrzną na Białorusi. Konsekwentnie podkreślana jest geopolityczna rola białoruskich protestów, podważa się ich spontaniczny charakter i wpisuje się w ciąg zainspirowanych przez Zachód wydarzeń destabilizujących przestrzeń poradziecką, takich jak kolorowe rewolucja czy Euromajdan²²⁴. Rosyjski wiceminister spraw wewnętrznych Aleksander Gorowoj stwierdził, że na Białorusi zastosowano identyczne techniki polityczne jak w Kirgistanie²²⁵. Wielokrotnie pojawiały się również zarzuty wobec Zachodu o cynizm, hipokryzję i stosowanie podwójnych standardów. Na dowód podkreślano, że pacyfikacje demonstracji na Białorusi to tylko przykłady walki z ekstremizmem, które nie

²²³ Pierwotnie FSB podawało inną datę planowanego zamachu, niż publicznie przedstawiał to A. Łukaszenka.

²²⁴ *Кукловодство к действию. Николай Патрушев – о методах «цветных революций»*, https://aif.ru/society/safety/kuklovodstvo_k_deystviyu_nikolay_patrushev_o_metodah_cvetnyh_revoljuciy, (dostęp: 21.06.21).

²²⁵ *В РФ не исключают попыток дестабилизации обстановки в стране как в Беларуси и Кыргызстане*, https://interfax.by/news/policy/v_mire/1290254/, (dostęp:21.06.21).

różniły się od działań podejmowanych podczas tłumienia protestów żółtych kamizelek we Francji²²⁶.

Mykoła Azow, były premier Ukrainy twierdził, że protesty na Białorusi przypominają ukraiński Majdan²²⁷, Giennadij Ziuganow określił wydarzenia na Białorusi jako zamach stanu, który może zagrażać stabilności Rosji²²⁸ a w „Komsomolskiej Prawdzie” opublikowano artykuł o próbie ustanowienia na Białorusi alternatywnego aparatu państwowego. Nieustannie powracały również pytania o źródła finansowania protestów oraz dyskredytowano ich liderów. Swiatłana Cichanouska była osobą, której początkowo w sposób radykalny nie dyskredytowano w rosyjskich mediach. Wynikało to z kalkulacji, że w przyszłości może być ona zainteresowana wejściem w dialog z Moskwą. Jednak w miarę rozwoju sytuacji skoncentrowała ona na sobie wspólną rosyjsko- białoruską negatywną narrację. Punktem zwrotnym z pewnością było wileńskie spotkanie S. Cichanouskiej i zastępcy sekretarza stanu USA Stephena Bieguna. Od tego momentu rosyjskie media stały się jednoznacznie krytyczne wobec jej osoby. Wiele uwagi poświęcano zwłaszcza niedostatkom doświadczenia, niezależności i programu politycznego. Propagowano opinię, że aktywność tej opozycjonistki poza granicami Białorusi nie wzbudza zainteresowania Zachodu a jej głównym celem jest wyżebranie jak największego wsparcia finansowego. Redaktor naczelna rosyjskiego serwisu medialnego RT Margarita Simonyan, podczas występu w rosyjskiej telewizji „Piervyj kanał” powiedziała, że IQ S. Cichanouskiej jest tylko „nieznacznie wyższe od IQ orangutana”²²⁹.

Podobnie zunifikowany przekaz opisuje działania polskiej mniejszości na Białorusi jako wrogie wobec państwa białoruskiego, propagujące nazizm i dążące do agresywnego

²²⁶ Захарова оценила заявление Макрона по ситуации в Белоруссии, <https://russian.rt.com/ussr/news/774527-zaharova-makron-belorussiya>, (dostęp: 15.06.21).

²²⁷ Азаров: события в Беларуси очень напоминают подготовку первого майдана в Украине, <https://www.belta.by/society/view/azarov-sobytiya-v-belarusi-ochen-napominajut-podgotovku-pervogo-majdana-v-ukraine-404485-2020/>, (dostęp: 21.05.21).

²²⁸ Зюганов: те, кто обещает Беларуси демократию, просто хотят захватить ее собственность, <https://www.belta.by/politics/view/zjuganov-te-kto-obeschaet-belarusi-demokratiju-prosto-hotjat-zahapat-ee-sobstvennost-405418-2020/>, (dostęp: 22.05.21).

²²⁹ Ю. Бершидский, Фейк Маргариты Симоньян: IQ Тихановской «чуть выше, чем у orangутана», <https://theins.ru/antifake/234112>, (dostęp: 26.05.21).

rewizjonizmu. Na przykład według „Sputnika”, Polska realizuje własny plan *Drang nach Osten* i w tym celu destabilizuje sytuację polityczną na Białorusi²³⁰.

Należy również zauważyć, że powstanie połączonej narracji rosyjsko- białoruskiej jest nie tylko dowodem na wymuszenie koncyliacyjnego charakteru relacji Mińska i Moskwy w obszarze komunikacji, ale to także pragmatyczna akceptacja realiów przez A. Łukaszenkę: propaganda białoruskiego reżimu zdecydowanie nie wytrzymuje konkurencji z propagandą rosyjską: jest wolniejsza, mniej finezyjna i dysponuje znacząco mniejszym zapleczem finansowym. Według Igora Jakowlenki, lidera grupy „Mediafrenia” rosyjscy propagandyści to „najeźdźcy informacyjni”, którzy dyktują warunki w rosyjsko- białoruskiej przestrzeni medialnej a dysproporcja wielkości środków, przeznaczanych na propagandę przekłada się oczywiście na jakość i liczbę kanałów przekazu²³¹. Na media białoruskie nakłady są dwudziestokrotnie mniejsze, niż na rosyjskie. Jednak w sytuacji kryzysowej Rosja nie zawiodła i 18 sierpnia 2020 roku, Kreml wysłał swoich specjalistów od propagandy, by pomóc A. Łukaszence odzyskać kontrolę nad białoruską infosferą i przeprowadzić w tej przestrzeni operację propagandowo- dezinformacyjną. Ta bratnia pomoc przysłała w momencie, gdy część białoruskich dziennikarzy i pracowników technicznych mediów ogłosiła strajk. A. Łukaszenka publicznie podziękował za ten gest wsparcia, doceniając bratnią pomoc²³².

Co ciekawe, propaganda białoruska przygotowana na wewnętrzny użytek często nie spełnia kryterium efektywności i atrakcyjności. Wielu Białorusinów jest bardziej podatnych na propagandę rosyjską, niż na propagandę białoruską, bo rosyjska dociera do nich szybciej i pochodzi ze źródeł, które na Białorusi uznawane są za bardziej opiniotwórcze i wiarygodne, niż źródła rodzime. Prorosyjski portal „Политринг” (<https://politring.com/>) otwarcie rekrutuje białoruskich dziennikarzy do współpracy, oferując wsparcie finansowe np. za publikacje materiałów na temat koncepcji „rosyjskiego świata”. Podobne prointegracyjne treści zawierają materiały na prorosyjskich serwisach, będących kompletnie poza kontrolą

²³⁰ Лукашенко: нам удалось сорвать масштабный план дестабилизации Беларуси, <https://sputnik.by/politics/20200619/1044968439/Lukashenko-nam-udalos-sorvat-masshtabnyy-plan-destabilizatsii-Belarusi.html>, (dostęp: 05.06.21).

²³¹ <http://www.ej.ru/?a=author&id=276>, (dostęp: 21.06.21).

²³² Лукашенко поблагодарил сотрудников RT за помощь белорусскому телевидению, <https://www.kommersant.ru/doc/4475479>, (dostęp: 10.06.21).

białoruskiego aparatu propagandowego (<https://vitebskcity.net>, <https://sozh.info/>, <https://4esnok.by/>)²³³.

Ciekawym przykładem porażki operacji propagandowej była publiczna deklaracja A. Łukaszenki, który przed wyborami prezydenckimi oznajmił, że na terytorium Białorusi zatrzymano 33 rosyjskich najemników, należących do grupy Wagnera. Białorusini preferowali wówczas jednak inne źródło informacji na temat tego wydarzenia- zdecydowanie bardziej wiarygodne wydawało im się oświadczenie D. Pieskowa, który zdementował te rewelacje²³⁴. W efekcie doniesienia o Wagnerowcach na Białorusi stały się obiektem kpin i żartów. Pamiętamy również, że po lutowym spotkaniu prezydenta W. Putina z A. Łukaszenką w Soczi oczy opinii publicznej zwróciły się na Moskwę, nie na Mińsk. To od Rosji oczekiwano komunikatu, który będzie obowiązujący i wiarygodny.

Innym dowodem na skuteczność rosyjskiego przekazu propagandowego jest kremłowska wizja wydarzeń na Ukrainie, aneksji Krymu (pierwotnie A. Łukaszenka próbował niuansować trochę narrację na tematy ukraińskie, ale jego poczynania były bezowocne i zakończył je monogłos Mińska i Moskwy), konfliktu o Górski Karabach czy nienaruszalności wspólnoty białorusko- rosyjsko- ukraińskiej, którą przyjęła według rosyjskiej propagandy, znacząca część białoruskiego społeczeństwa²³⁵. Utrwała ona kreację Rosji jako jedyne gwaranta stabilności regionalnej, strażnika postradzieckiej homeostazy i najlepszego mediatora w konfliktach na tym obszarze.

Nowym elementem wspólnej narracji został temat rzekomego zamachu na A. Łukaszenkę i jego synów. W przygotowanie go według białoruskiego przywódcy zaangażowane były amerykańskie służby i białoruscy opozycjoniści: „150 samochodów terenowych, wjechałoby

²³³ *Как „русский мир“ вербует белорусских журналистов*, <https://www.dw.com/ru/%D0%BA%D0%B0%D0%BA-%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B1%D1%83%D0%B5%D1%82-%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2/a-39799111>, (dostęp: 15.06.21).

²³⁴ *Песков назвал «инсинуациями» обвинения Беларуси в подготовке провокаций задержанными «вагнеровцами»*, <https://novayagazeta.ru/news/2020/07/30/163392-peskov-nazval-insinuatsiyami-obvineniya-belarusi-v-podgotovke-provokatsiy-zaderzhannymi-vagnerovtsami>, (dostęp: 05.06.21).

²³⁵ *Вся история белорусов— путь борьбы за свою русскость: интервью*, <https://regnum.ru/news/polit/3045294.html>, (dostęp: 05.06.21).

do Białorusi przez litewską granicę²³⁶ do samego Mińska, zamachowcy „planowali porwania synów dyktatora i umieszczenie ich w piwnicy niedaleko Homla”²³⁷. Celem tych działań miał być zamach stanu a towarzyszyć im szeroko zakrojony atak cybernetyczny na białoruską sieć energetyczną a koszt zamachu białoruski przywódca oszacował na 10 mln dolarów²³⁸.

Według komunikatów wydawanych przez Mińsk i Moskwę, zatrzymane zostały trzy osoby zamieszane w przygotowania tych działań: opozycyjny politolog Aleksander Fiaduta, lider Białoruskiego Frontu Ludowego Ryhor Kastusiu oraz prawnik Juraś Ziankowicz. Interesujące jednak, że w tej narracji propagandowej jest wiele nieścisłości. Ogłoszono, że zatrzymani planowali zamach na czerwiec (akcja miała mieć kryptonim „Cisza”) i jej celem był przewrót wojskowy. Następnie FSB wydało komunikat, że celem zamachowców była nie tylko likwidacja A. Łukaszenki, ale również dokonanie przez białoruskich i ukraińskich nacjonalistów przewrotu wojskowego (wg scenariusza kolorowych rewolucji) a planowano go dokonać 9 maja w Dzień Zwycięstwa. Przed podjęciem działań zamachowcy odbywać mieli konsultacje w USA i Polsce. Następnie, w celu likwidacji pojawiających się sprzeczności i nieścisłości, A. Łukaszenka publicznie wyznał, że były trzy scenariusze zamachu na niego: jeden planowany podczas parady 9 maja, drugi zakładający napad na kolumnę prezydencką a trzeci na podmiejską rezydencję prezydencką.

Media rosyjskie i białoruskie emitowały liczne materiały na ten temat, nie należy jednak zapominać o szerszym kontekście tej kampanii propagandowej, równoległe bowiem Rosja zaktywizowała swoje działania przy granicy z Ukrainą a według Moskwy Zachód próbował przykryć sprawę zamachu na A. Łukaszenkę przez wydalenie z Czech Rosyjskich dyplomatów²³⁹. Przy okazji rzeczniczka rosyjskiego MSZ Maria Zacharowa określiła

²³⁶ Лукашенко заявил о готовившемся на него и сыновей покушении, <https://www.youtube.com/watch?v=52sKZ-Q2IhM>, (dostęp: 10.06.21).

²³⁷ Ю.Князев, Александр Лукашенко заявил о задержании группы, планировавшей покушение на него и его детей по приказу высшего руководства США, <https://theins.ru/news/241186?fbclid=IwAR28XKnkkm8snrtb2oPppIj8K3FF7KTue0nOPWg0BfzRJEQQAAb9z6BH7Jw>, (dostęp: 05.06.21).

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ МИД связал высылку дипломатов из Чехии с раскрытием заговора в Белоруссии, <https://ria.ru/20210419/zagovor-1728928052.html>, (dostęp: 06.06.21).

działania Pragi jako „karykaturalne” i uznała Czechy za „wasala XXI wieku”, który podobnie jak Warszawa służy Stanom Zjednoczonym²⁴⁰.

„Jeśli chcemy, by wszystko zostało, jak jest, wszystko musi się zmienić”²⁴¹

Powrót do dwugłosu w przekazach Mińska i Moskwy będzie oznaczał zakończenie przez Rosję projektu o perspektywie krótkoterminowej, mającego na celu utrzymanie przy władzy A. Łukaszenki. Ewentualne zmiany w rosyjskim przekazie propagandowym, których celem będzie stopniowe delegitymizowanie pozycji A. Łukaszenki będą więc sygnałem uruchomienia przez Kreml długoterminowego scenariusza tranzytu białoruskiego przywództwa, realizowanego jednak z uwzględnieniem dwóch kluczowych determinantów: uwzględnienia nastrojów społeczeństwa białoruskiego oraz umiejętnego hamowania ewentualnej transformacji nastrojów antyłukaszenkowskich w antyrosyjskie.

Nauczona ukraińskim doświadczeniem Rosja jest świadoma, że zbyt gwałtowne próby promowania rozwiązań w obszarze transferu władzy mogą okazać się przeciwnie skuteczne i dodatkowo są obciążone dużym ryzykiem wywołania gwałtownych zmian społecznych, których natężenie może skutkować zaburzeniem delikatnej homeostazy prorosyjskich i prozachodnich orientacji Białorusinów. Rosyjski plan na Białoruś jest więc obliczony na stopniowe pokonywanie kolejnych barier i minimalizowanie skutków podejmowanych działań.

Na podstawie analizy aktualnej narracji Rosji, dystrybuowanej na potrzeby propagandowe, można wnioskować, że projektowana przez Kreml trajektoria kolejnych inicjatyw, to:

- 1/destabilizacja sytuacji na Ukrainie,
- 2/intensyfikacja procesu integracji z Białorusią,
- 3/przeprowadzenie na Białorusi zmian w zakresie prawodawstwa konstytucyjnego,
- 4/kontrolowana przez Kreml zmiana przywództwa na Białorusi, być może zespolona ze zmianami na białoruskiej scenie partyjnej.

²⁴⁰ Ibidem.


²⁴¹ „Lampart” Giuseppe Tomasi di Lampedusa.

Intensywne i spektakularne upokarzanie A. Łukaszenki mogłoby go nadmiernie osłabić, co z jednej strony stymulowałoby ruchy antyłukszenkowskie a z drugiej wzmacniało działania przemocowe reżimu i nadal destabilizowało sytuację wewnętrzną na Białorusi. Zapewne niebawem w rosyjskiej i białoruskiej przestrzeni medialnej pojawią się hasła nowego otwarcia w relacjach białorusko-rosyjskich, integracyjnego resetu oraz wezwania do poszukiwania nowego modelu integracji połączonego z propozycjami transformacji władzy na Białorusi. Z jednej strony Rosja nie skrytykowała rewizji wrześniowych porozumień, które pierwotnie projektowały czas zmian na Białorusi na rok a maksymalnie 18 miesięcy a zostały przez A. Łukaszenkę rozciągnięte w czasie do 2025 roku. Z drugiej jednak strony odsunięcie w czasie zmian to tylko pozorny sukces A. Łukaszenki, na który znaczący wpływ miała sprawa A. Nawalnego. Definitywnie natomiast wyczerpała swój potencjał narracja o A. Łukaszenke jako gwarancie niepodległości Białorusi, która przez długi lat pozwalała budować opinię o selektywnej niezależności tego przywódcy i podejmowaniu przez niego prób dywersyfikacji polityki zagranicznej w celu obrony suwerenności Białorusi.

Po wnikliwej analizie skutków powrotu rosyjskiego opozycjonisty do ojczyzny coraz bardziej uprawnione wydają się konstatacje o zbyt pochopnym tworzeniu analogii między protestami na Białorusi a demonstracjami w Rosji. Biorąc pod uwagę zupełnie inne motywacje tych wydarzeń oraz zróżnicowane cele protestujących, takie hasła jak: Wczoraj Kijów- dziś Mińsk- jutro Moskwa czy Mińsk 2020- Moskwa 2024 wydają się dziś pozostawać raczej w sferze politycznej utopii, niż realistycznego scenariusza wydarzeń. Wielce prawdopodobnym jest natomiast, że Kreml podjął już decyzję co do dalszych losów A. Łukaszenki. Popularny felietonista „Kommiersanta” Dmitrij Druze zadał pytanie: „Czy A. Łukaszenka znów będzie wodził Rosję za nos?”. Odpowiedź wydaje się oczywista: będzie próbował, ale nie ma na to zbyt dużo czasu.

Konkluzje:

- Kluczowe dla rosyjskiej propagandy tematy, obejmujące problematykę białoruską to kwestie związane z przyszłością przywództwa A. Łukaszenki oraz perspektywami realizacji projektu integracji Białorusi i Federacji Rosyjskiej.

- 
- Rosji udało się zapobiec niepożądanemu rozwojowi wydarzeń i zminimalizować ryzyko niekontrolowanego przewrotu politycznego oraz wprowadzić Białoruś w fazę monitorowanego przez Kreml okresu przejściowego.
 - Rosyjski aparat propagandowy nadal będzie więc aktywizowany lub hamowany w odpowiedzi na potrzeby realizacji polityki balansu, umożliwiającej sterowanie zakresem i natężeniem wsparcia dla białoruskiego reżimu.
 - Generalnym celem takiej strategii jest unikanie nadmiernego umocnienia lub osłabienia pozycji A. Łukaszenki w okresie przejściowym.

AUTORZY

Jerzy Marek Nowakowski - historyk, publicysta, dyplomata. Współtwórca pierwszego think-tanku w Polsce, Ośrodka Studiów Międzynarodowych Senatu, redaktor naczelny Polskiego Radia dla Zagranicy, podsekretarz stanu w Kancelarii Premiera, ambasador RP na Łotwie oraz w Armenii. Prezes Stowarzyszenia Euro- Atlantyckiego. Autor publikacji naukowych z dziedziny historii Polski w czasach międzywojennych oraz polityki międzynarodowej. Kierownik Zespołu Analitycznego „Białoruś w regionie”.

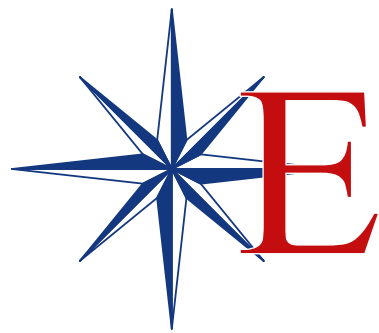
Katarzyna Bieliakowa – doktor nauk prawnych, wykładała na uniwersytetach na Białorusi i Litwie, zajmowała się również promowaniem edukacji prawnej i rozszerzaniem dostępu do pomocy prawnej wybranych grup społecznych (osób ubogich, osób z niepełnosprawnością, migrantów, itp.). W pracy naukowej zajmowała się instrumentalną teorią prawa i jej stosowaniem w procesach normotwórczych oraz udoskonaleniu systemu ustawodawstwa Białorusi. Obecnie prowadzi badanie prawnoporównawcze w zakresie regulowania procesów migracyjnych w Polsce i na Białorusi.

Justyna Olędzka - literaturoznawca i językoznawca, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, pracownik dydaktyczno- badawczy na Wydziale Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół zagadnień legitymizacji i delegitymizacji przywództwa na obszarze WNP oraz teorii i praktyki inżynierii społecznej. Autorka monografii „Modele legitymizacji przywództwa państwa na obszarze WNP” oraz kilkudziesięciu publikacji naukowych i analitycznych poświęconych obszarowi poradzieckiemu. Prelegentka na wielu krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych.

Oleksandr Shevchenko - absolwent stosunków międzynarodowych na Odeskim Uniwersytecie Narodowym oraz Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Doktorant Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Pracował w departamencie integracji europejskiej Ministerstwa Rozwoju Gospodarczego Ukrainy. Analityk Europejskiego Centrum Projektów Pozarządowych. Publicysta Portalu Spraw Zagranicznych (psz.pl) i ukraińskiej gazety „Dzerkało Tyżnia” („Zwierciadło Tygodnia”). Był także związany z portalem eastbook.eu.

Pavel Usov - doktor nauk politycznych, niezależny ekspert i analityk białoruski. Kierownik Centrum Analiz i Prognoz Politycznych. Doradca polityczny w białoruskim Narodowym Antykryzysowym Zarządzaniu (NAU). Stały współpracownik Polskiego Radia (Redakcja Białoruska) i telewizji Bełsat. Zajmuję się problematyką funkcjonowania i transformacji reżimów autorytarnym oraz procesami geopolitycznymi na przestrzeni postradzieckiej. Autor licznych publikacji m.in. monografii „Powstanie, konsolidacja i funkcjonowanie reżimu neoautorytarnego na Białorusi 1994-2010 r.”

Kacper Wańczyk – były dyplomata, pracował m.in. w Ambasadach RP w Mińsku i Kabulu, w misji EU EUBAM Libya, kierował także Wydziałem Ukrainy i Mołdawii w Departamencie Wschodnim MSZ. Publikował teksty nt. polskiej polityki wschodniej, Białorusi i Rosji. Współpracował m.in. ze „Sprawami Międzynarodowymi”, „Nową Europą Wschodnią”, „Kulturą Liberalną”. Autor monografii „Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Regionu Morza Kaspijskiego w latach 1999-2004 (Toruń, 2007) oraz tłumaczenia powieści Zachara Prilepina „Sańkja” (Wołowiec, 2008). Obecnie studiuje na studiach doktoranckich w Akademii L. Koźmińskiego, gdzie przygotowuje rozprawę poświęconą modelowi białoruskiej gospodarki.





STUDIUM EUROPY WSCHODNIEJ  **UNIwersYTET WARSZAWSKI**
Pałac Potockich, Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
Tel. 22 55 22 555, fax 22 55 22 222, e-mail: studium@uw.edu.pl; www.studium.uw.edu.pl
